

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Міністерство освіти і науки України**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Міністерство освіти і науки України**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Матвєєва Лариса Володимирівна

УДК 352:159.9:316.334

ДИСЕРТАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ДЕРЖАВИ

спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування

Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Л. В. Матвєєва

Науковий керівник: **Колтун Вікторія Семенівна**, доктор наук з державного управління, професор

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Матвеева Л. В. Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2026.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано сутність сучасної парадигми управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій держави у повоєнний період та формуванні пропозицій щодо забезпечення підвищення ефективності цього процесу.

Метою дисертаційної роботи є науково-теоретичне обґрунтування сутності сучасної парадигми управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій держави у повоєнний період.

Об'єкт дослідження – пасіонарність як соціальний феномен.

Предмет дослідження – управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави.

У дисертаційній роботі *уперше*: обґрунтовано комплекс концептуальних положень щодо публічного управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій у повоєнний період в Україні, зокрема інтерпретовано концепт «пасіонарної громади» як простору системної дії, запропоновано інституційні механізми підтримки та дорожню карту для їх імплементації.

Визначено загальну термінологію дослідження та уточнено ключові поняття дослідження: «потенціал пасіонарності», під яким розуміємо інтегровану систему фактичних і латентних можливостей соціального суб'єкта (особи або спільноти), що можуть бути активовані задля досягнення соціально значущої ідеї, навіть жертвуючи особистим добробутом;

«пасіонарна громада», яку авторка розуміє як соціально активну спільноту, в якій значна частина мешканців виявляє високий рівень ініціативності, відповідальності, самопожертви та здатності до колективної дії заради спільного блага, розвитку громади та захисту державних інтересів, що прагне трансформації суспільства, а також визначено інші терміни та поняття, які мають значення для дослідження.

Проаналізовано методи пасіонарної ідентифікації особистості та встановлено, що існує два шляхи виявлення пасіонарної особистості – внутрішній і зовнішній. Запропоновано класифікацію методів ідентифікації пасіонарної особистості та визначено трансляційний метод (людина виконує ту трансляційну функцію, яку для неї визначило суспільство, притаманний більшості історичних пасіонаріїв); творчий (індивід модернізує суспільство, часто в боротьбі з суспільством); трансформаційний (пасіонарій-трансформатор виступає суб'єктом трансформаційних функцій системи). Обґрунтовано, що розуміння методів ідентифікації пасіонарних особистостей сприятиме залученню потенціалу пасіонарності у процеси збереження стійкості, зцілення (трансляційний метод ідентифікації) та відновлення (креативний та трансформаційний методи ідентифікації) громад.

За результатами проведеного ретроспективного аналізу прояву та розвитку пасіонарності в різні періоди розвитку української державності (період Київської Русі – формування етнічної ідентичності та поява політичної суб'єктності), період виникнення козацької консорції – пасіонарний вибух та функціонування Козацької держави – пасіонарний надлом, українські землі у складі російської імперії – пасіонарність Гайдамацького Руху, пасіонарний духовний спротив Т.Шевченка, І.Франка, Л.Українки, часи національно-визвольних змагань – революційна пасіонарність, радянський період – національно-визвольна боротьба ОУН-УПА та моральний спротив шістдесятників, революційна пасіонарність в період Незалежності України, сучасний пасіонарний спротив) виявлено чинники та особливості пасіонарності, проведено порівняльний аналіз мотивації та механізмів

самоорганізації українців та доведено, що українці протягом століть демонстрували високий рівень пасіонарної активності, що проявлялася в боротьбі за державність, культурну самобутність та свободу.

Розглянуто сучасні приклади пасіонарності в умовах російсько-української війни, яка проявляється в усвідомленій готовності діяти заради інших, у найрізноманітніших ролях (бійців, медиків, рятувальників, журналістів, волонтерів, митців, спортсменів), які демонструють, як ціннісна мотивація, моральна солідарність і готовність діяти всупереч особистим ризикам формують пасіонарну основу сучасного українського суспільства.

Визначено фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності. Доведено, що колективна (групова) пасіонарність стимулюється такими екзогенними впливами (політичні, економічні, соціально-гуманітарні, технологічні): природні умови (клімат, географічне розташування, природні ресурси; соціально-економічна ситуація (війни, кризи, економічні підйоми чи занепади створюють середовище для формування пасіонарного потенціалу (періоди політичної нестабільності)); культурні контакти (контакт з іншими культурами може стимулювати інновації та активність); інформаційний вплив (глобалізація створює канали для поширення нових ідей, які можуть підсилювати пасіонарність); політичний тиск (військові конфлікти чи окупація можуть стати каталізатором для об'єднання суспільства та пробудження пасіонарних сил).

Ендогенні чинники (соціально-культурні, інституційні, освітньо-інформаційні, демографічні) залежать від внутрішніх особливостей особистості або суспільства: генетичні передумови (біологічні та психологічні особливості особи, спадковість); національний менталітет (особливості світогляду, традицій, національної ідентичності); рівень освіти (освічені суспільства зазвичай більш сприйнятливі до ідей та змін); соціальна мобільність (у суспільствах з високим рівнем соціальної мобільності люди частіше демонструють ініціативу та активність); релігійні переконання (віра,

релігійна енергія може бути потужним джерелом пасіонарності); лідерство особистості (харизматичний лідер часто стає ядром пасіонарних рухів).

Обґрунтовано, що формування пасіонарності громади відбувається у результаті комплексної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор), що й відбулось в Україні на початку повномасштабного російського вторгнення.

Встановлено, що екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

Показано, що досвід України через три з половиною роки після повномасштабного російського вторгнення демонструє, як у ситуації затяжної та екстремальної кризи поліцентрична система управління може сприяти стійкості та створити середовище для пасіонарних рішень.

Доведено, що ідеологія пасіонарної громади є унікальним соціокультурним феноменом, що трансформується від стихійної реакції до інституціалізованої форми впливу на публічну політику. Вона є потужним інструментом у формуванні нової форми взаємовідносин між громадянами і державою, де держава визнає спроможність громад бути активними суб'єктами суспільних трансформацій.

Встановлено, що готовність до самопожертви є однією з ключових ідейно-практичних рис пасіонарної громади. Вона формує моральне ядро такої громади, забезпечує стійкість до загроз та високий рівень довіри. Проте така здатність потребує визнання, підтримки та ресурсного відновлення – інакше вона з часом вичерпується. Держава, органи місцевого самоврядування та структури громадянського суспільства мають не лише спиратися на цей феномен, а й створювати умови для його етичного розвитку та збереження.

На основі аналізу міжнародного досвіду управління потенціалом пасіонарності громад встановлено, що мобілізаційна здатність громади залежить не лише від ентузіазму населення, а й від інституційного дизайну,

культурного коду та політичної підтримки. Українським громадам доцільно інтегрувати ці елементи в локальні стратегії стійкості – через навчання, партнерства та цифрову трансформацію.

Порівняльний аналіз механізмів державної підтримки готовності до самопожертви в зарубіжних країнах дозволяє виділити як модель інституціоналізованої жертвовності, де самопожертва передбачена як норма через закон, навчання або систему обов'язків (Ізраїль, Японія), так і модель культурно-моральної легітимації (Польща, частково Японія), або медійно-податкового стимулювання жертвовності через формування позитивного іміджу добровольця (США).

Встановлено, що українська пасіонарність має спільні риси з багатьма зарубіжними кейсами: моральну мотивацію, горизонтальність, стійкість у кризах. Проте її відмінність полягає в тривалості, гнучкості, ресурсній автономії та відсутності централізованого лідерства, що перетворює її з реакції на кризу в елемент довготривалої громадянської культури.

Доведено, що українська пасіонарність є поєднанням стійкої горизонтальної солідарності, моральної мотивації та самоорганізаційної спроможності, яка зберігається і навіть посилюється під час тривалих криз. Це надає українським громадам унікальний потенціал до формування нової моделі публічної взаємодії між суспільством і державою.

Розроблено модель ефективної системи формування потенціалу пасіонарності громад – концептуальної структури, що передбачає активне стимулювання ініціативності, самосвідомості та здатності до самопожертви задля суспільного блага в межах локальної спільноти. Інструментами конструювання ідеологічної складової пасіонарної громади є формування спільного наративу (історія громади, герої, символи), реалізація освітніх програм з національної ідентичності, місцевої історії, популяризація прикладів пасіонарної поведінки (волонтерство, захист України).

Обґрунтовано, що розвиток інституційної інфраструктури пасіонарної громади забезпечується створенням Центрив громадської активності (хаби,

простори співпраці), збільшенням суб'єктності громадських рад, ініціативних груп, забезпеченням їх співпраці з місцевою владою на умовах партисипації.

Визначено, що важливим елементом системи формування потенціалу пасіонарності громад є ефективний зворотний зв'язок і якісна оцінка реалізованих ініціатив.

Розроблено комплекс алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності: виявлення та діагностика потенціалу пасіонарності громади, стимулювання та розвиток пасіонарності, що передбачає запуск ініціативних освітніх програм (локальні інструменти: грантові конкурси, марафони ідей, простори для зустрічей, коворкінги, медіа-лабораторії, онлайн-платформи для співпраці), реалізація громадських ініціатив (передбачає формування команд та проєктів, навчання проєктному менеджменту, координацію між різними ініціативами, підтримку менторів та фасилітаторів, інтеграцію з місцевим самоврядуванням задля розробки спільних програм та рішень), стабілізація та інституціоналізація та розроблено покрокову дорожню карту.

Визначено, що пасіонарні громади є структуроутворюючими елементами громадянського суспільства. Вони формують нові стандарти відповідальності, співучасті та довіри. В умовах війни та відбудови їхня роль зростає ще більше, оскільки саме такі громади здатні швидко мобілізуватись, адаптуватися до викликів і будувати суспільство, що не тільки виживає, а й розвивається на засадах демократії, солідарності та гідності.

Ключові слова: пасіонарність, пасіонарний потенціал, пасіонарна громада, територіальна громада, місцеве самоврядування, публічне управління, самоорганізація, мобілізація, повоєнне відновлення, регіональне управління, поліцентричне управління, пасіонарій.

ABSTRACT

Matveeva L.V. Managing the potential of passionarity during the period of restoration of state territories. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of public management and administration in specialty 281 «Public management and administration». - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation research substantiates the essence of the modern paradigm of managing the potential of passionarity for the restoration of the territories of the state in the post-war period and the formation of proposals to ensure the increase in the efficiency of this process.

The purpose of the dissertation is a scientific and theoretical substantiation of the essence of the modern paradigm of managing the potential of passionarity for the restoration of the territories of the state in the post-war period.

The object of study – is passionarity as a social phenomenon.

The subject – of research is the management of the potential of passionarity during the restoration of the territories of the state.

In the dissertation work *for the first time*:

– a set of conceptual provisions on public management of the potential of passionarity for the restoration of territories in the post-war period in Ukraine is substantiated, in particular, the concept of the passionary community as a component of the system of national resistance (including cultural, intellectual, etc.) and the subject of post-war restoration is interpreted, which the author interprets as a space where the activity of the population exceeds the level necessary for survival and is transformed into a systemic action: from volunteering to strategic development, the signs of which are a common goal and ideology, a high level of self-organization, mobilization capacity, resistance to external challenges, readiness for action (even self-sacrifice) and developed specific algorithms for managing passionary potential, balanced by specific methods, tools and appropriate management decisions.

The general terminology of the study is defined and the key concepts for our study are clarified: «passionarity potential», by which we understand an integrated system of actual and latent capabilities of a social subject (person or community), which can be activated to achieve a socially significant idea, even sacrificing personal well-being; «passionary community», which we understand as a socially active community in which a significant part of the inhabitants show a high level of initiative, responsibility, self-sacrifice and the ability to act collectively for the common good, community development and protection of state interests, which seeks the transformation of society, as well as other terms and concepts that are relevant for the study are defined.

The methods of passionary identification of the personality are analyzed and it is found that there are two ways to identify the passionate personality – internal and external. A classification of methods for identifying a passionate personality is proposed and the translational method is defined (a person performs the translational function that society has determined for him, inherent in the majority of historical passionaries); creative (the individual modernizes society, often in the fight against society); transformational (the passionary-transformer acts as a subject of the transformation functions of the system). It is substantiated that understanding the methods of identification of passionate personalities will contribute to the involvement of the potential of passionarity in the processes of maintaining resilience, healing (translational method of identification) and recovery (creative and transformational methods of identification) of communities.

According to the results of the retrospective analysis of the manifestation and development of passionarity in different periods of the development of Ukrainian statehood (the period of Kievan Rus – the formation of ethnic identity and the emergence of political subjectivity), the period of the emergence of the Cossack consortium – the passionary explosion and the functioning of the Cossack state – the passionary breakdown, the Ukrainian lands within the Russian Empire – the passionarity of the Haidamak Movement, passionary spiritual resistance of T. Shevchenko, I. Franko, L. Ukrainka, the times of national liberation struggles – revolutionary passionarity, the Soviet period – the national liberation struggle of the

OUN-UPA and the moral resistance of the sixties, revolutionary passionarity in the period of Independence of Ukraine, modern passionary resistance) the factors and features of passionarity have been identified, a comparative analysis of the motivation and mechanisms of self-organization of Ukrainians has been carried out and it has been proved that For centuries, Ukrainians have demonstrated a high level of passionate activity, which manifested itself in the struggle for statehood, cultural identity and freedom.

Modern examples of passionarity in the conditions of the Russian-Ukrainian war are considered, which manifests itself in a conscious readiness to act for the sake of others, in a variety of roles (fighters, doctors, rescuers, journalists, volunteers, artists, athletes), which demonstrate how value motivation, moral solidarity and readiness to act contrary to personal risks form the passionary basis of modern Ukrainian society.

The factors of exogenous and endogenous influence on the formation of the passionarity potential have been determined. It has been proved that collective (group) passionarity is stimulated by the following exogenous influences (political, economic, socio-humanitarian, technological): natural conditions (climate, geographical location, natural resources; socio-economic situation (wars, crises, economic ups or downs create an environment for the formation of passionary potential (periods of political instability)); cultural contacts (contact with other cultures can stimulate innovation and activity); informational influence (globalization creates channels for the dissemination of new ideas that can enhance passion); political pressure (military conflicts or occupation can become a catalyst for the unification of society and the awakening of passionate forces).

Endogenous factors (socio-cultural, institutional, educational, informational, demographic) depend on the internal characteristics of an individual or society: genetic prerequisites (biological and psychological characteristics of a person, heredity); national mentality (features of worldview, traditions, national identity); level of education (educated societies are usually more receptive to ideas and changes); social mobility (in societies with a high level of social mobility, people are more likely to show initiative and activity); religious beliefs (faith, religious

energy can be a powerful source of passion); personal leadership (a charismatic leader often becomes the core of passionary movements).

It is substantiated that the formation of community passion occurs as a result of a complex interaction of external and internal factors, in particular, military aggression (exogenous factor) can cause a wave of patriotism, unification of the nation and readiness to fight (endogenous factor), which happened in Ukraine at the beginning of the full-scale Russian invasion.

It has been established that exogenous factors create conditions, and endogenous factors determine the ability of society or an individual to respond to these conditions. The balance between them is key in the formation of the potential of passionarity.

It is shown that the experience of Ukraine three and a half years after the full-scale Russian invasion demonstrates how, in a situation of protracted and extreme crisis, a polycentric management system can contribute to resilience and create an environment for passionate decisions.

It has been proved that the ideology of the passionary community is a unique socio-cultural phenomenon that transforms from a spontaneous reaction to an institutionalized form of influence on public policy. It is a powerful tool in the formation of a new form of relations between citizens and the state, where the state recognizes the ability of communities to be active subjects of social transformations.

It has been established that readiness for self-sacrifice is one of the key ideological and practical features of the passionate community. It forms the moral core of such a community, provides resilience to threats and a high level of trust. However, such an ability requires recognition, support and resource restoration, otherwise it will be exhausted over time. The state, local self-government bodies and civil society structures should not only rely on this phenomenon, but also create conditions for its ethical development and preservation.

Based on the analysis of international experience in managing the potential of community passion, it has been established that the mobilization capacity of a community depends not only on the enthusiasm of the population, but also on institutional design, cultural code and political support. It is advisable for Ukrainian

municipalities to integrate these elements into local resilience strategies – through training, partnerships and digital transformation.

A comparative analysis of the mechanisms of state support for readiness for self-sacrifice in foreign countries allows us to distinguish both the model of institutionalized sacrifice, where self-sacrifice is provided as a norm through law, education or a system of duties (Israel, Japan), and a model of cultural and moral legitimation (Poland, partly Japan), or media and tax stimulation of sacrifice through the formation of a positive image of a volunteer (USA).

It has been established that Ukrainian passionarity has common features with many foreign cases: moral motivation, horizontality, stability in crises. However, its difference lies in its duration, flexibility, resource autonomy and lack of centralized leadership, which transforms it from a response to a crisis into an element of long-term civic culture.

It has been proved that Ukrainian passionarity is a combination of stable horizontal solidarity, moral motivation and self-organizing capacity, which is preserved and even strengthened during prolonged crises. This provides Ukrainian communities with a unique potential to form a new model of public interaction between society and the state.

A model of an effective system for the formation of the potential of community passionarity has been developed – a conceptual structure that provides for the active stimulation of initiative, self-awareness and the ability to self-sacrifice for the public good within the local community. The tools for constructing the ideological component of the passionary community are the formation of a common narrative (community history, heroes, symbols), the implementation of educational programs on national identity, local history, and the popularization of examples of passionary behavior (volunteering, protection of Ukraine).

Keywords: passionarity, passionary potential, passionary community, public administration, territorial community, local government, self-organization, participation, mobilization, post-war recovery.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України з державного управління та виданнях, внесених до наукометричних баз даних

1. Матвєєва Л.В. (2024). Особливості пасіонарності в системі публічного управління. Право та державне управління. 3. С.88-94. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2024/14.pdf

DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.12>

2. Колтун В.С., Матвєєва Л.В. (2023). Ідентифікація пасіонарної особистості як суб'єкта формування нематеріального ресурсу відновлення громад. Державне будівництво : зб.наук.праць ; електронний ресурс. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. № 2 (34). С. 197-206. <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/23404/21402>

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-16>

3. Матвєєва Л.В. (2023). Пасіонарність нації як ресурс публічного управління: теоретичні підходи. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. 3. С.39-44. <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/474/419>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-6>

4. Матвєєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37). (Серія «Управління та адміністрування»). С.59-68. <https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/14691/14761>

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

5. Матвєєва Л.В. (2025). Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності : Суспільство та національні інтереси. № 2(10). (Серія «Публічне управління та адміністрування»). С.767-778. <https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/19791/19776>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-767-778](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-767-778)

Монографії

6. Матвєєва Л.В. Використання пасіонарного потенціалу в управлінні громадами: європейський досвід. Сучасний соціогуманітарний простір країн Європейського Союзу: публічноуправлінські аспекти [Текст]: кол. монограф. / за заг. ред. проф. Н.А.Липовської. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2024. 236 с. С. 62-73 https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/Publ_postgrad/Моно-НТУ.pdf

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Тези конференцій

7. Матвєєва Л.В. Важливість пасіонарності для розвитку системи публічного управління. *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.)* / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 154-159. https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/Konferentsiia_Suchasna_paradyhma_2022.pdf

8. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як джерело лідерства в місцевому самоврядуванні: *Європейський вимір публічного управління: матеріали VI регіональної наукової конференції*; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів. НУ «Чернігівська політехніка». 2022. Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”; випуск 18). С. 53-56. <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/27064/yevropejskyj-vymir-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

9. Матвєєва Л.В. Потенціал в системі публічного управління: *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький. ЛА

НАУ. 2023. С. 95-98.

https://www.sfa.org.ua/images/docs/Materialy_4mizhnar_konf_pravo.pdf

10. Матвеева Л.В. Лідерство в публічному управлінні: *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів: матеріали XXIII Міжнародного наукового конгресу.*, м.Харків, 27 квітня 2023. С. 135-138.

<https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/5ff85e2d-23c9-43c1-90ce-5d799ac67d27/content>

11. Матвеева Л.В. Пасіонарність як чинник формування національної ідентичності. *Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Д. ДДУВС. 15 листопада 2023 р.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13299/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d1%82%d0%b5%d0%b7%2015.11.2023_%d0%bd%d0%b0%d1%86_%d1%96%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8%d1%87.pdf

12. Матвеева Л.В. Самореалізація пасіонаріїв як джерело повоєнного відновлення. *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (30 листопада – 2 грудня 2023р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, – Львів, 2024. – 762 с. С. 99 – 102.

https://nung.edu.ua/sites/default/files/2024-06/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_5_%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BC%D0%B0_2024.pdf

13. Матвеева Л.В. Міжнародні орієнтири повоєнного відновлення територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні»* : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 5 груд. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В.

С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 105 с. С. 60-61.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2085/files/852d7225-6846-4f21-9cc5-b3a9e6b3f424.pdf>

14. Матвєєва Л.В. Розвиток потенціалу пасіонарності як чинник сталого розвитку громад. *Безпечна, комфортна та спроможна громада: мат-ли Міжнародного форуму*. Дніпро, НТУ «ДП», 11-13 жовтня 2023 р. С.273-275.
<https://science.nmu.org.ua/ua/conferences/Forum/Zbirnyk.pdf>

15. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як інструмент реконсолідації громад. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 20 лют. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 294 с. С.161-162.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2091/files/498c572d-c229-48d4-b090-f02ea2824af1.pdf>

16. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як джерело стійкості громад. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.- практи. конф.* (Київ, 24 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 358 с. С. 296-297.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2109/files/2e52c0f6-6736-4baa-9f27-274a782266dc.pdf>

17. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як драйвер формування національної ідентичності. *«Наукова весна» 2024: матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених*, Дніпро, 27–29 березня 2024 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. 445 с. С.305.
<https://ir.nmu.org.ua/entities/publication/0d8fdb3d-7083-487b-9c49-f9661d9f53b8>

18. Матвєєва Л.В. Залучення пасіонарної енергії громадян до процесів повоєнного відновлення. *Місьцеве самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу*. (Київ, 10 грудня 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 103 с. С.50-51. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2155/files/4c387639-a067-4c2a-a3ad-71683f214248.pdf>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ .	28
1.1. Теоретичні підходи до інтерпретації поняття «потенціал пасіонарності».....	28
1.2. Методологія ідентифікації пасіонарності в системі публічного управління.....	39
1.3. Потенціал пасіонарності українців в історичній ретроспективі	54
Висновки до розділу 1	74
Список використаних джерел до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ В УКРАЇНІ.....	86
2.1. Сучасна українська пасіонарність: персоніфікований вимір.....	86
2.2. Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності.....	101
2.3. Поліцентричне управління як драйвер створення середовища пасіонарних рішень в громадах	113
Висновки до розділу 2.....	131
Список використаних джерел до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	144
3.1. Концептуальні основи формування і реалізації потенціалу пасіонарності громад в умовах невизначеності задля забезпечення відновлення територій України.....	144
3.2. Зарубіжний досвід формування оптимальної моделі управління потенціалом пасіонарності для ефективного публічного управління.....	160

3.3. Запровадження ефективних алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності громад.....	173
Висновки до розділу 3.....	187
Список використаних джерел до розділу 3.....	191
ВИСНОВКИ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
ДОДАТКИ.....	229

ВСТУП

В умовах повномасштабної війни та подальшого етапу післявоєнного відновлення Україна стикається з безпрецедентними викликами – від фізичної руйнації територій до соціально-психологічної втоми суспільства. Водночас в українському народі спостерігається високий рівень громадянської активності, самовідданості, волонтерства та ініціативності, що є проявами пасіонарності – потужного соціального ресурсу, який здатен стати рушієм національного оновлення.

Ідеологія пасіонарності в українському контексті постає не як абстрактне теоретичне поняття, а як конкретна соціальна практика – вираження внутрішнього прагнення громади до самозахисту, творення та трансформації. Після Революції Гідності та особливо в умовах повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. пасіонарність набула ознак колективної ідеології українського громадянського суспільства. Вона поєднує в собі високий рівень мотивації, ціннісної мобілізації та готовності до дії – як на рівні особистості, так і на рівні громади. У сучасному публічному управлінні поняття пасіонарності трансформується: пасіонарність громади розглядається як ціннісна основа спільної дії, що включає моральну відповідальність, солідарність, ініціативність, а також емоційне включення в долю громади.

Однак без належного управління цей потенціал може бути розпорошений або втрачений. Саме тому постає необхідність дослідження механізмів виявлення, підтримки й спрямування пасіонарної енергії окремих осіб і соціальних груп на досягнення стратегічних цілей держави – передусім у сфері відновлення звільнених і постраждалих територій.

Управління потенціалом пасіонарності вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує соціологічні, психологічні, управлінські та політичні аспекти. Такий підхід дозволить сформувати ефективну модель залучення активних громадян до процесів розвитку місцевого самоврядування,

відбудови інфраструктури, відновлення довіри в громадах і формування нових лідерів.

Таким чином, дослідження даної теми є надзвичайно актуальним у контексті повоєнної трансформації українського суспільства, забезпечення стійкості держави та формування нової ідентичності на основі спільного досвіду спротиву та відбудови.

Концепція пасіонарності Л.Гумільова має як прихильників, так і опонентів, а його інтерпретація цього терміну підлягає певній критиці та корекції.

В сучасній науковій літературі дослідження пасіонарності зосереджені в площині психології (В. Береговой, С. Бикова, О. Васютинська, Я. Іванова, І. Івженко, О. Овчаров, Н. Сапригіна), економіки (К. Возьний), політології (Н. Ковтун, С. Павлюк), історії (В. Майданюк, І. Стороженко), філософії (А. Горбунов, Л. Денисенко, О. Доманська, І. Сидоренко).

Процеси повоєнного відновлення територій стали предметом наукової уваги Є. Бородіна, Т. Іванової, В. Колтун, Л. Комахи, Т. Маматової, А. Рачинського, І. Чикаренко та ін.

Але у межах публічноуправлінського дискурсу феномен пасіонарності розглядався побіжно та обмежено, а питання управління потенціалом пасіонарності ще не виступали окремим предметом дисертаційних досліджень, що і обумовило вибір теми.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є науково-теоретичне обґрунтування сутності сучасної парадигми управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій держави у повоєнний період.

Для досягнення поставленої мети в роботі було визначено **комплекс наукових завдань:**

– уточнити поняття «пасіонарність», «пасіонарна особистість», іншу термінологію дослідження, а також запропонувати визначення поняття «потенціал пасіонарності», «пасіонарна громада» та проаналізувати

методологію ідентифікації пасіонарності в системі публічного управління;

- дослідити прояви пасіонарності українців в історичній ретроспективі та в сучасних умовах;

- визначити фактори екзогенного та ендегенного впливу на формування потенціалу пасіонарності;

- обґрунтувати концептуальні основи формування і реалізації потенціалу пасіонарності в умовах невизначеності задля забезпечення відновлення територій України;

- здійснити аналіз зарубіжного досвіду формування оптимальної моделі управління потенціалом пасіонарності для ефективного публічного управління;

- розробити підходи до запровадження ефективних алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності.

Об’єкт дослідження – пасіонарність як соціальний феномен.

Предмет дослідження – управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави.

Методи дослідження. Методологічний дизайн дисертаційної роботи інтегрує загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: діалектичний (досліджено пасіонарність як соціальний феномен, під яким авторка розуміє сукупність соціально-психологічних якостей окремих осіб або груп, які мають внутрішню мотивацію до дії, здатність жертвувати собою заради ідеї, та прагнуть активно змінювати суспільство чи історичний хід подій); історичний (проаналізовано потенціал пасіонарності українців в історичній ретроспективі); формально-логічний (інтерпретовано термінологію дослідження – «пасіонарність», «пасіонарна особистість», «потенціал пасіонарності» та «пасіонарна громада»); психологічний підхід (проаналізовано методологію ідентифікації пасіонарної особистості), системний (окреслено контур ефективної системи формування потенціалу пасіонарності територій); аналітичний (визначено сутність, структуру, стан і проблеми концепту «пасіонарної громади»); моделювання (розроблено моделі пасіонарної

громади, ефективної системи формування потенціалу пасіонарності територій); індукції (наведено алгоритми формування та реалізації потенціалу пасіонарності); дедукції (узагальнено механізми поліцентричного управління відновленням територій); порівняльний (досліджено зарубіжний досвід формування оптимальної моделі управління потенціалом пасіонарності для ефективного публічного управління).

Теоретико-методологічною основою дисертації є положення теорії публічного управління та адміністрування, теорія пасіонарності Л. Гумільова.

Нормативно-правовою та емпіричною базою дослідження є Конституція та закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові положення, які найбільшою мірою розкривають новизну дослідження, полягають у поєднанні теоретичного осмислення потенціалу пасіонарності з практичними алгоритмами його реалізації та формуванні пропозицій щодо забезпечення підвищення ефективності цього процесу, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано комплекс концептуальних положень щодо публічного управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій у повоєнний період в Україні, зокрема інтерпретовано концепт «пасіонарної громади» як простору системної дії, запропоновано інституційні механізми підтримки та дорожню карту для їх імплементації;

удосконалено:

– інтерпретацію термінології дослідження, зокрема уточнено поняття «пасіонарність», «пасіонарна особистість», запропоновано визначення поняття «потенціал пасіонарності», «пасіонарна громада»;

– погляди на еволюцію пасіонарності українців, зокрема визначено етапи її становлення (період Київської Русі, козацька доба, період політичної залежності ХІХ ст., боротьба за незалежність та антиколоніальний спротив ХХ ст., революційна пасіонарність Майданів, пасіонарність в умовах російсько-

української війни), систематизовано сучасні прояви пасіонарності та встановлено особливості впливу поліцентричного управління на прийняття пасіонарних рішень;

– підходи до управління нематеріальними ресурсами, зокрема визначено фактори екзогенного (природні умови; соціально-економічна ситуація; культурні контакти; інформаційний вплив; політичний тиск) та ендогенного (генетичні передумови; національний менталітет; рівень освіти; соціальна мобільність; релігійні переконання; лідерство особистості) впливу на формування потенціалу пасіонарності;

набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо використання зарубіжного досвіду формування оптимальної моделі управління потенціалом пасіонарності для ефективного публічного управління, зокрема шляхом узагальнення практик демократичних держав у сфері мобілізації громадянської активності, волонтерського руху, ветеранських ініціатив і місцевої самоорганізації в умовах кризових та посткризових трансформацій; обґрунтовано можливості їх адаптації до національної системи публічного управління України з урахуванням воєнних викликів, багаторівневої структури управління та потреб повоєнного відновлення територій;

– інтерпретація ресурсів повоєнного відновлення територій, зокрема через розширення уявлень про людський, соціальний та пасіонарний потенціал громад як ключові нематеріальні ресурси відбудови; запропоновано підходи до запровадження ефективних алгоритмів формування, активізації та реалізації потенціалу пасіонарності громад, що передбачають поєднання інституційних механізмів, громадської участі та управлінських рішень на місцевому й регіональному рівнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана як складова науково-дослідної роботи кафедри регіональної політики за темою «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у

місцевому самоврядуванні» (на громадських засадах), номер державної реєстрації 23КП074-03.

Практичне значення одержаних результатів. Використання основних теоретичних положень і висновків дослідження, методичних розробок сприятиме вдосконаленню діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо управління потенціалом пасіонарності громад. Науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні розробки, висновки й результати роботи можуть бути використані в практичній діяльності органів законодавчої та виконавчої влади органів місцевого самоврядування з питань управління територіями, а також у науково-дослідницькій та викладацькій роботі при підготовці лекційних курсів за відповідною тематикою.

Теоретичні та методологічні положення наукової розвідки доведені до конкретних обґрунтованих рекомендацій, що використовуються, зокрема:

– Комітетом Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва враховані в процесі формування аналітичних матеріалів і рекомендацій щодо залучення громадянського суспільства, ветеранських і волонтерських ініціатив до процесів міжнародної співпраці та міжпарламентського діалогу; підготовки пропозицій з питань парламентської дипломатії; опрацювання підходів до використання людського, соціального та пасіонарного потенціалу українського суспільства як чинника підвищення суб'єктності України у міжнародних відносинах; розроблення концептуальних підходів до позиціонування України на міжнародній арені в контексті післявоєнної реконструкції та відбудови (довідка про впровадження від 14.01.2026);

– Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад» під час підготовки методичних рекомендацій та аналітичних матеріалів для районних і обласних рад щодо організації процесів відновлення територій із залученням активних громадян, ветеранських спільнот, волонтерських громадських ініціатив; при формуванні пропозицій до стратегічних документів регіонального розвитку, програм комплексного відновлення територій та планів міжмуніципальної

співпраці з використанням елементів дорожньої карти управління потенціалом пасіонарності громад; у процесі консультаційної та експертно-аналітичної підтримки органів місцевого самоврядування щодо підвищення рівня громадської участі та мобілізації людського і соціального потенціалу громад; під час проведення круглих столів, робочих зустрічей та експертних обговорень з питань відновлення та розвитку вищого рівня, ініційованих Асоціацією з питань післявоєнного відновлення та посилення ролі місцевого самоврядування (довідка про впровадження);

– Крутівською сільською радою при плануванні заходів з відновлення громади та визначенні пріоритетів відбудови об'єктів соціальної і комунальної інфраструктури; у процесі залучення активних мешканців громади, волонтерів, ветеранів та внутрішньопереміщених осіб до реалізації ініціатив місцевого розвитку; під час розроблення та реалізації програм соціальної підтримки населення, спрямованих на посилення згуртованості громади та розвиток громадської активності; у межах взаємодії з громадськими організаціями та органами державної влади і місцевого самоврядування вищого рівня з питань відновлення та розвитку територій (довідка про впровадження);

– Навчально-науковим інститутом публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка в процесі виконання науково-дослідної роботи у 2023-2025 роках за темою «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» на громадських засадах (номер державної реєстрації: 0123U102412) (довідка про участь у науково-дослідній роботі № 074-16-08-283-1 від 17.11.2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею авторки. Основні розробки, зокрема ті, що характеризують наукову новизну, практичне значення, виконані авторкою особисто. Внесок авторки в публікації, виконані в співавторстві, конкретизовано у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати, висновки і пропозиції наукового дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема на: IV та V науково-практичних конференціях «Сучасна парадигма публічного управління» (Львів, 2022, 2023), VI регіональній науковій конференції «Європейський вимір публічного управління» (Чернігів, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції» (Кропивницький, 2023), XXIII Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів» (Харків, 2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства» (Дніпро, 2023), Міжнародному форумі «Безпечна, комфортна та спроможна громада» (Дніпро, 2023), IV Всеукраїнському круглому столі «Місьцеве самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення» (Київ, 2024), XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених «Наукова весна» (Дніпро, 2024); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку» (Київ, 2024), Міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (Київ, 2024), Міжнародних круглих столах до Дня місцевого самоврядування «Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні» (Київ, 2023, Київ, 2025).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в п'яти статтях у наукових фахових виданнях України, розділі в колективній монографії, дванадцяти тезах за матеріалами науково-практичних конференцій / круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 238 сторінок. Обсяг основного тексту становить 184 сторінки. Робота містить 21 таблицю, 15 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ

1.1. Теоретичні підходи до інтерпретації поняття «потенціал пасіонарності»

Героїчний супротив Українського народу рашистській агресії вразив всіх цивілізованих людей світу, змінив сприйняття нашої країни світовими лідерами та переконливо засвідчив те, що наша нація має потужний потенціал пасіонарності. Звитяжна оборона Маріуполя, яка тривала 86 днів, 82 з яких у повному оточенні [1], блискуче звільнення Харківщини [2], створення і захист альтернативного зернового коридору [3] – ці та інші події російсько-української війни свідчать про незламність та стійкість української нації, яка попри нищівні війни, поневолення та голодомори, не лише зберегла свою ідентичність, але й консолідувалась, щоб захистити незалежність нашої країни та дати відсіч потужному ворогу¹. За цих умов викликає наукову дискусію питання щодо джерела цієї енергії супротиву, як її зберегти та примножити. На карколомних етапах розвитку суспільства, зокрема в умовах війни, може ставати визначальною громадянська участь пасіонаріїв, яка є драйвером суспільної консолідації [4].

Інтерпретація концепту «потенціал пасіонарності» потребує семантичного аналізу. Інкorporація поняття «потенціал» в наукові розробки різних галузей є реакцією на потребу теорії та практики в пізнанні багатьох сфер суспільної життєдіяльності, зокрема в галузі «публічне управління».

Термін «потенціал» походить від латинського «potentia», що означає «сила». В науковій літературі достатньо інтерпретацій цього терміну, спільним знаменником яких є його вимірність та необхідність активації.

¹ Дані приклади взяті з офіційних аналітичних матеріалів/повідомлень Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Фонду Демократичні ініціативи ім. І.Кучеріва.

Як відомо, у науковий обіг термін «пасіонарність» увів Л.Гумільов у середині ХХ ст., однак першою популяризувала його у публіцистиці 1918 року Долорес Ібаррурі. У 22 роки вона підписала свою першу статтю псевдонімом Пасіонарія, що в перекладі з іспанської означало «пристрасна». Згодом прізвисько закріпилося, і однодумці почали звертатися до Ібаррурі саме так. Долорес, яка використовувала псевдонім до 1939 року, коли Громадянська війна в Іспанії закінчилася встановленням диктатури Франко, мала на увазі, що її не влаштовують виключно дискусії про переваги і недоліки того чи іншого ладу. Їй хотілося діяти і реально впливати на долю свого народу [5].

У цьому контексті дослідницький інтерес привертає евристична спроможність теорії пасіонарності. Теорія пасіонарності є вже тривалий час предметом наукових суперечок. Свого часу Л. Гумільов пасіонарну особистість характеризував як цілеспрямовану, вольову, діяльнісну [6]. Проте цілком природно, що з часом інтерпретації змінилися. На думку Катерини Крутій, «у свідомості людей воно тепер означає не зовсім те, що мав на увазі свого часу Л. Гумільов» [7]. До цієї ж думки схиляється низка науковців, зокрема Олексій Юрчак, доцент кафедри антропології Каліфорнійського університету в Берклі, стверджує, що «теорія Гумільова не наукова, але дуже проблематична і політична. Це такий собі псевдонауковий дискурс. Саме поняття «пасіонарність», що увійшло в мову, часто замінюється словами «пристрасть» або «активна поведінка» [8].

Термін «пасіонарність» походить від латинського слова «passio». Латиною «passio» – це перетерпіння, страждання, і навіть пасивність, але й пристрасть, афект [9]. Однокореневі слова у європейських мовах відрізняються смисловими відтінками. «Pasion» у іспанців відповідає латинському значенню [10]. Італійці застосовують «passione» ще й для вираження пристрасного кохання. Французи та румуни також використовують терміни «passion» і «passione» для характеристики, головним чином, чуттєвих уподобань [11]. «Passionant» – румунською – це людина, здатна захопити, привести у захват [10]. Англійці привнесли до розуміння пасіонарності новий

сенс: «passion» – це ще й спалах гніву, вибух почуттів [12]. У поляків це – лють, сказ. А для жителів півночі – голландців, німців, шведів, датчан, «passion» – просто захоплення [7] (Табл.1.1).

Таблиця 1.1

Змістовні інтерпретації терміну «пасіонарність» різними мовами

Мова	Словник / джерело	Інтерпретація
Іспанська	<i>Diccionario de la lengua española (RAE)</i>	страждання, але й пристрасть, афект
Італійська	<i>Treccani – Passione</i>	тлумачення “passione” як сильного почуття, схильності, страждання тощо (Treccani)
Італійська (інший словник)	<i>Corriere / Dizionario Italiano</i>	значення “passione” з прикладами вживання (кохання, емоції, інтерес) (Corriere della Sera)
Французька	<i>Dictionnaire de l’Académie française</i>	“passion” – “souffrir,” “mouvement de l’âme,” транспорт емоцій, приклади з літератури (dictionnaire-academie.fr)
Румунська / англ – румунська	<i>WordReference English – Romanian</i>	“passion” → “pasiune”, “aterizare de sensuri” в контексті перекладів (wordreference.com)
Німецька	<i>Wiktionary – Leidenschaft</i>	слово “Leidenschaft” (дослівно «страждання + -schaft») часто трактується як “сильної емоції, захоплення”; походження — калька від французького passion. (Wiktionary)
Польська (етимологія)	<i>Słownik etymologiczny języka polskiego / Aleksander Brückner</i>	слово pasja походить від лат. passio (від pati ‘терпіти’), і в польській словник зазначає ідейні дистинкції: пасія як захоплення, але також як гнів / лють. (pl.wikisource.org)
Голландська	<i>Cambridge Dictionary – passie</i>	“passie” голландською перекладається як “passion” (страждання / пристрасть) — показує, що в нідерландській слово зберігає відтінок емоції / захоплення. (dictionary.cambridge.org)
Шведська	<i>Cambridge Dictionary – lidelse</i>	“lidelse” — перекладається як “passion, strong feeling” у контексті емоцій. (dictionary.cambridge.org)

[Розроблено авторкою на основі [9 – 14]]

Інтерпретацію цього терміна дають сучасні словники іншомовних слів, а саме: пасіонарний (від лат. passio – страждання і навіть пасивність, але також афект, пристрасть) – той, хто володіє підвищеною активністю, пристрасністю, тоді як пасіонарій – активна людина, яка має значну внутрішню енергію [13]. Щодо української мови, то латинському passio найкращий відповідник – пристрасть [14].

У повсякденному широкому вживанні так називають будь-яке сильне бажання і навіть слабкий потяг [4].

Отже, етимологія зазначеного терміну, який має багатозначний і різноплановий зміст, продовжує уточнюватися. Це поняття свого часу спричинило значну хвилю різноманітних реакцій у науковому світі: від захоплення (визнана лише у трьох пострадянських країнах) [4, 15] до жорсткої критики [16]. Серед українських вчених теорія пасіонарності стало предметом дослідження Я. Іванової [17], Н. Сапригіної [18], І. Стороженка [19] та ін.

Вчення Л. М. Гумільова можна оцінювати з емоційної та методологічної точки зору. Захоплення його творчістю, особливо серед тих, хто слухав його лекції, пояснюється його харизматичним викладанням, переповненим універсальними, узагальнюючими, красивими формулюваннями. Його вважають культовим оповідачем, який довіряв своїй інтуїції більше, ніж фактам. На тлі радянських історичних книг, які починалися та закінчувалися цитатами Леніна та/або Маркса та посиланнями на матеріали з'їздів КПРС, тексти Гумільова захоплювали [4].

448 р. н.е. візантійський історик Пріск Панікійський, перебуваючи у таборі гунського володаря Аттіли (на території сучасної України), записав слова «мед» і «страва». На думку багатьох лінгвістів українська мова суттєво відрізняється від інших «руських» мов різними фонетичними явищами та лексикою. З точки зору лексики, найближчими до української є білоруська (84%), польська (70%) та сербська (68%) мови. Російська – на четвертому місці (62%). А якщо порівнювати фонетику й граматику, то українська має від 22 до 29 спільних рис із білоруською, чеською, словацькою й польською мовами, а з російською – тільки 11 [20]. Щодо наукової оцінки, експерти твердять, що гумілівські пояснення, про походження пасіонарності – вкрай непереконаливі [4]. Першим, що привернуло увагу критиків, було джерело пасіонарності. Адже сам дослідник визнавав, що не знає причин її появи, і шукав її джерело у позаземному походженні, і це викликало обґрунтовані реакції з боку вчених.

Л. С. Клейн вважає, що «запропоновані Л. М. Гумільовим узагальнення – рубежі періодів (фаз), їх тривалість, цифри – все це побудовано на піску [16]. Бо який сенс говорити про початок існування етносу або його кінець, про його перетворення, якщо неправильно, непереконливо вказано його визначальні ознаки, якщо немає критеріїв діагностики. Він же вказує на методологічну слабкість опори, що проголошується згаданим автором, на дані природничих наук – «геобіохімічну енергію живої речовини», яка слугує основою етносу, неможливо співвіднести з жодним видом енергії, відомим природознавству. Прихильники розглядуваного автора шукають пояснення в його біографії – адже він тривалий час перебував в тюрмах, де і писав свої книги. Але після звільнення він жив ще 36 років, але з методологічної точки зору не довів жодну думку не тільки тому, що йому заважали. За свідченнями фахівців, він просто відмовився бути академічним вченим, те, що він робив – це скоріше поезія. Єдина книга, яка написана за законами наукової методології, – це рання його монографія, «Хунну», але якраз вона найменш оригінальна [4].

Ні сходознавці, ні археологи не зараховують Гумільова до своїх спільнот (за винятком продиктованих гуманністю звернень до влади з проханнями про його звільнення) і майже не посилаються на його роботи. Гумільов прямо пояснює, чому він нехтує науковими правилами та процедурами: «море дрібних статей, що розлилися в бібліографічний океан» [6] все одно неможливо здолати; читати джерела мовою оригіналу не обов'язково, бо «як настає черга... синтезу ... історія вимагає... інтуїції, до чого знання мов не має прямого відношення». Крім того, джерела часто суперечать один одному, тому жодної стрункої теорії з них не зведеш. «Щоб аналіз вдався, доводиться... заповнювати темні місця ізоляціями, і таким шляхом... можна отримати канву достовірних фактів... керуючись логікою подій» [6]. Отже, Гумільов, за словами шанобливого рецензента, «хоче вийти за межі тієї інформації, яка міститься у вузькому колі наявних письмових джерел» [6]. Історичний матеріал – лише прикра перешкода шляху його думки. Втім, потім виявляється, що і «логіка подій» ні до чого. Головне – осяяння дослідника.

Наукове кредо Гумільова: «Логіки тут немає, бо правильність тези дана в інтуїтивному узагальненні» [6].

На думку багатьох дослідників, у цьому описі й закладені ті ризики, яких не вдалося уникнути Гумільову. Його так захопила ідея пасіонарного етногенезу, що замість пошуку фактів, зіставлення і відсіювання спотворень, він почав усвідомлено чи несвідомо шукати лише факти, що підтверджуються, і вільно інтерпретувати історичні джерела [4].

Його тексти стали інтелектуальною отрутою для деяких незміцнених умів, які почали дивитися на світ виключно крізь теорію пасіонарності. Ймовірно, гумільовську пасіонарність слід сприймати в комплекті з іншими історико-філософськими концепціями Тойнбі, Ясперса, Шпенглера [21]).

Велике значення в теорії пасіонарності має той факт, що нею повинні володіти не тільки лідери, але і виконавці. Залежно від наявності або відсутності пасіонарності Л. Гумільов виділяв три категорії індивідів: пасіонарії, гармонійні особистості та субпасіонарії. У першій категорії прагнення до досягнення мети переважає над інстинктом самозбереження. У представників другої групи імпульс досягнення мети дорівнює значенню імпульсу інстинкту самозбереження. І, нарешті, субпасіонарії – це індивіди, чий імпульс нижче, ніж інстинкт самозбереження.

Кількість пасіонаріїв всередині етносу незначна, але їх вплив величезний як за рахунок власної активності, так і за рахунок пасіонарної індукції, тобто зміни в поведінці індивідів другого та третього типу в присутності пасіонаріїв під впливом пасіонарного поля [15]. Психологи це називають ефектом «зараження». Коли вони опиняються в безпосередній близькості від людей з пристрастю, то починають вести себе так, як ніби вони були пристрастними. З посиленням впливу просторово-часових факторів гармонійні люди повертають собі традиційну природну поведінку [15].

Головне в феномені пасіонарної індукції полягає в наступному: процес етногенезу починається з героїчних, а часом і жертвних дій малих груп людей (які названі консорціями), до яких приєднуються оточуючі їх маси, причому

цілком щиро. Звичайно, людина може бути скептиком або просто егоїстом, але як тільки вона увійшла в простір, який формується на її очах, її ставлення не має великого значення.

Слід зазначити, що Л. М. Гумільов не був першим, хто звернув увагу на «пристрасть» як на одну з рушійних сил історії. В «Державі» Платон наголошував на наявності «тимосу» – частини душі, через яку люди шукають визнання своїх чеснот або людей, предметів чи принципів, у які вони вклали ці чесноти.

«Коли він думає, що його скривдили, він закипає, дратується і стає союзником того, що йому здається справедливим, і заради цього він готовий терпіти голод, холод і всі подібні муки, щоб перемогти; Він не зречеться своїх благородних прагнень – ні добитися свого, ні померти...» [22].

Німецький філософ Гегель виділив боротьбу за визнання і героїчну поведінку, яка не тотожна моральній поведінці, як найважливіший конститутивний фактор досвіду самосвідомості та історії. Людина відрізняється від тварин тим, що бажає, щоб її «визнали». Зокрема, вона хоче, щоб її визнали людиною, тобто істотою з певною гідністю. Людина хоче, щоб її визнали такою, що визначає та виявляє волю [23, с. 102].

М. Вебер ввів поняття харизми, яке багато в чому близьке до визначення пристрасної особистості: «Харизма – це якість особистості, яка визнається надзвичайною, трансцендентною, унаслідок чого оцінюється як наділена надприродними, надлюдськими або, принаймні, особливими здібностями і якостями, недоступними іншим людям. Вона сприймається як послана Богом або як зразок. Незалежно від того, наскільки «об'єктивно» оцінюється розглянута якість з етичної, естетичної або іншої точки зору, воно, по суті, не має значення. Єдине, що має значення, це те, як вона насправді оцінюється «прихильниками», які опинились під впливом харизми» [24].

Французький філософ А. Бергсон фактично описав стан індукції пасіонарності: «Виникає питання: чому святі мали наслідувачів і чому великі благородні люди здатні притягувати до себе натовп? Вони нічого не

вимагають і не просять, їм не потрібні умовляння, саме їх існування є закликком. Тільки ті, хто з'явився в присутності видатної моральної особистості, по-справжньому усвідомлюють природу цього покликання» [25, с. 34-35].

На основі всього вищевикладеного пропонуємо таке визначення потенціалу пасіонарності. Потенціал пасіонарності – це інтегрована система фактичних і латентних можливостей суб'єкта (особи або спільноти), що можуть бути активовані задля досягнення соціально значущої ідеї, навіть жертвуючи особистим добробутом.

На наш погляд, пасіонарною нацією є така, що попри всі складності етногенезу, здатна зміцнюватись та зростати, при цьому зберігаючи національну ідентичність [4].

На думку В. Майданюка, «Українці є одним з найсильніших та найбільш живучих народів в Європі, який попри нищівні війни, поневолення та голодомори, зумів не лише зберегти свою ідентичність та збільшити чисельність, але й колонізувати нові землі» [26]. У XV – XVII ст. в часи Речі Посполитої кількість українців, які жили на цій території, не перевищувала 2-3 млн. Будь-який інший народ за таких умов, в яких виживали українці часів польських каральних акцій і татарських нападів (які за оцінками істориків за два століття вивели в полон понад 2,5 мільйонів українців), вже б давно опинився на задвірках історії, так як це сталося з асирійцями, македонцями чи ацтеками. Натомість українці в умовах, які абсолютно не сприяли виживанню, збільшувалися чисельно і навіть більше ніж вдвічі примножили територію свого проживання, колонізувавши нові землі [19], що переконливо засвідчує небувалу життєздатність та пасіонарність української нації. А сміливість і відчайдушність українців засвідчена Майданами та багатолітньою боротьбою за гідність та свободу.

Пасіонарність нації – це яскравий прояв позитивної соціальної активності соціальних суб'єктів (громад, груп, особистостей), спрямованої

зміну їх умов життя, що ламає колишні стереотипи і традиції, і встановлює нові, більш сприятливі умови життя членів суспільства.

Сьогодні Україна, захищаючи свою незалежність, зміцнює свою суб'єктність на міжнародній арені та переживає національнокультурний ренесанс. За результатами соціологічних досліджень 89% українців та українок готові захищати державний суверенітет країни зі зброєю в руках. Це переконливе підтвердження нашої нескореності й стійкості [27].

Слід зазначити, що чимало країн століттями намагались досягнути такого стану національної ідентичності. А деякі етноси з'являються і зникають безслідно, залишаючись на задвірках світової цивілізації.

Відповідь на це питання дає теорія пасіонарності Лева Гумільова. Ось як характеризує цей термін і унікальне явище сам автор: «Формування нового етносу завжди пов'язане з наявністю у деяких індивідів незворотного внутрішнього прагнення до цілеспрямованої діяльності, завжди пов'язаного зі зміною навколишнього середовища, соціального або природного, і досягнення наміченої мети, часто ілюзорної або руйнівної для самого суб'єкта, здається йому більш цінним, ніж навіть власне життя» [6].

Відповідно до теорії Л. М. Гумільова, пасіонарність – це підвищена вроджена здатність людей засвоювати енергію із зовнішнього середовища і повертати її назад у вигляді активної і цілеспрямованої роботи, концентруючи цю енергію на досягненні великої мети і надзавдань [28, 29].

Дуалістична модель пасіонарності [30, 31] (ДМП), яка частково походить від теорії самовизначення, використовує термін «пасіонарність» для опису сильної мотивації до діяльності, яку люди люблять, цінують і вкладають багато часу й енергії. Те, що дуалістична модель пасіонарності додає поза теорію самовизначення [32], – це більш конкретну зосередженість на певній діяльності в тому сенсі, що вона представляє довгострокову особистісну пасіонарність, а мотивація до цієї діяльності інтерналізована в особистості людини контрольованим або автономним способом на основі індивідуальних характеристик та/або міжособистісних процесів.

Пасіонарна діяльність стає самовизначальною, так що людина, яка займається волонтерською діяльністю, опише себе, наприклад, як «волонтера», а не просто людину, яка любить допомагати іншим, і, таким чином, засвоїла діяльність як центральну рису своєї ідентичності [30]. Крім того, ДМП припускає, що пасіонарність може бути інтегрована в людину за допомогою різних регуляторних процесів, залежно від того, як пасіонарна діяльність була інтерналізована в особистість. Ця інтерналізація діяльності породжує дві якісно відмінні форми пасіонарності, а саме гармонійну пасіонарність та нав'язливу пасіонарність, кожна з яких призводить до протилежних психологічних результатів. Гармонійна пасіонарність, з одного боку, характеризується збалансованим і гнучким залученням до пасіонарної діяльності. Діяльність займає значне місце в повсякденному житті людини, але залишається в гармонії з іншими аспектами життя, не викликаючи конфліктів або не викликаючи їх незначною мірою. Вважається, що гармонійна пасіонарність походить від автономної інтерналізації активності в особистості людини: пасіонарна діяльність була вільно обрана та особисто схвалена [30]. Таким чином, поведінка регулюється мотиваційними процесами, що свідчать про вольову діяльність. З гармонійною пасіонарністю людина відчуває контроль над діяльністю і, таким чином, може повністю брати участь у діяльності з почуттям волі та гнучкості [31]. Отже, така збалансована та безпечна участь у пасіонарній діяльності пов'язана з позитивним досвідом та впливом, які сприяють вищому рівню щастя, задоволення та насолоди [31].

Нав'язлива пасіонарність, з іншого боку, також характеризується сильною любов'ю та сильною відданістю діяльності, але інтерес має зворотну сторону. Зобов'язання, пов'язані з діяльністю, загрожують самоконтролю, оскільки людина відчуває нав'язливу потребу виконувати діяльність, часто за рахунок інших важливих аспектів життя. Стверджується, що нав'язлива пасіонарність походить від контрольованої інтерналізації активності: пасіонарна діяльність була обрана та особисто схвалена, але також піддається внутрішньоособистісному та/або міжособистісному тиску через випадкові

обставини, такі як почуття соціального прийняття чи самооцінки, або через неконтрольоване збудження, викликане активністю [30]. Нав'язливо пасіонарна людина не може не займатися пасіонарною діяльністю, навіть коли негативні результати неминучі. Як показано в дослідженні [32], тверда наполегливість змушує одержимо пристрасних танцюристів продовжувати танцювати, коли вони отримали травму, що призводить до хронічної травми замість зцілення.

Було показано, що гармонійна та нав'язлива пасіонарність є досить стабільною протягом тривалого часу [30]. Однак, оскільки пасіонарність за своєю суттю – мотиваційна конструкція, можна очікувати, що вона піддається формуванню. На сьогодні мало досліджень присвячено цьому питанню, однак є деякі ознаки того, що на пасіонарність можуть впливати зовнішні джерела, але, можливо, насамперед під час інтерналізації діяльності. Наприклад, науковці [34] виявили, що підтримка автономії з боку батьків або повноцінної дорослої людини (наприклад, тренера чи вчителя) передбачає більш гармонійну пасіонарність серед дітей і підлітків. «Новонароджені скрізь плачуть однаково. Коли вони виростають, у них виявляються неоднакові звички. Це результат виховання» – зазначив Сунь Цзи [35].

Як правило, пасіонарні особистості з'являються в перехідні періоди, коли вирішується доля нації або держави. Починають вирішуватися найважливіші завдання, які в інший час не під силу іншим людям. Як казав великий Жан-Жак Руссо: «Тільки великі події створюють великих людей» [29].

Гармонійні люди, опинившись в безпосередній близькості від пасіонаріїв, самі починають ставати такими. Це можна побачити на прикладі практично всіх українців, які згуртувались, щоб дати відсіч безжальному ворогу. Сьогодні одні самовіддано захищають країну на фронті, інші вирощують рекордні врожаї зернових на замінованих полях, треті відкривають нові підприємства в евакуації, творять дива героїзму, забезпечуючи нас теплом та світлом і рятуючи людей з-під завалів...[29].

Ми зарекомендували себе як сильна і незалежна держава, яка прагне зберегти свою незалежність та стати членом ЄС і НАТО, потужною країною з сильною економікою, зі справжньою демократією, з багатими і щасливими людьми, з встановленням міцного миру і злагоди всередині суспільства, з розвиненим спортом, освітою, культурою і мистецтвом, у лоні своєї традиційної культури і релігії, збагачених кращими сторонами звичаїв і обрядів різноманітного народу незалежної України, який увібрав в себе кращі досягнення всього навколишнього світу [29].

За допомогою розвитку пасіонарності нації можливий розвиток лідерських здібностей особистості, пасіонарного колективу за рахунок розсіювання пасіонарних особистостей усередині групи, зараження пасіонарністю, емпатія, надання допомоги тощо), вдосконалення соціальної адаптації особистості за допомогою розвитку пасіонарних якостей (компліментарності, адаптивності, активності та інших) [4].

Ідеї пасіонарності, сформульовані Л. Гумільовим, наразі набувають нового сенсу. Саме зараз наше суспільство потребує лідерів, керівників, ідеологів, які могли б спрямувати силу, розум і пристрасть, якими володіє кожна окрема людина, в надійне, потенційно продуктивне русло, забезпечити енергією процеси резильєнтності та відновлення.

1.2. Методологія ідентифікації пасіонарності в системі публічного управління

Попри війну, громади в Україні шукають ресурси для зцілення, збереження стійкості та відновлення [36]. Ще на початку процесу децентралізації вчені наголошували на перспективності пошуку та використання нематеріальних ресурсів, до яких відносили довіру та готовність брати на себе ініціативу [37, с.10]. На наш погляд, мова може йти про акумуляцію та активацію потенціалу пасіонарності громади, отже є потреба

наукового обґрунтування концепту «пасіонарна громада». Очевидно, що особистості, визначені як «харизматичні», «видатні», «геніальні», «пасіонарні» завжди впливали на поступ суспільства (використовуючи термінологію І Франка) [38]. При цьому наука ще не виявила всіх аспектів цього впливу. Зокрема, дуже серйозною і досі невирішеною проблемою є виявлення механізмів ідентифікації пасіонарної особистості та громади в системі публічного управління. Розв'язання цього завдання дозволить, на нашу думку, визначити можливі вектори розвитку всього суспільства. Ми вважаємо, що в більшості випадків, як показує історичний розвиток, саме пасіонарні суб'єкти визначали ці тенденції. Тобто, нам потрібно пояснити особливості формування пасіонарної особистості, способи її ідентифікації та можливості використання її пасіонарного потенціалу.

Тема формування пасіонарної особистості поєднує психологію, соціологію й навіть історіософію. Слід зазначити, що знаходячись у межах управлінської дослідницької парадигми, ми будемо застосовувати міждисциплінарний підхід, зокрема психологічний, для пояснення природи супровідних процесів (мотивації, самоактуалізації тощо).

Як було встановлено у попередньому підрозділі, пасіонарність – це внутрішня енергія людини, що спонукає її діяти активно, часто всупереч обставинам, заради ідеї, мети або високих цінностей.

Психологи визначають внутрішні риси пасіонарної особистості [18]:

- Ідеалізм та реалізм: бачить високу мету, але шукає реальні шляхи її досягнення;
- Енергійність, витривалість, відповідальність;
- Вольова домінанта: не пасивне прийняття, а дія;
- Емпатія й альтруїзм: пасіонарна особистість часто жертвує особистим благом;
- Нетерпимість до байдужості, зла або неправди (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Ознаки пасіонарної особистості [розроблено авторкою]

Отже, пасіонарність у широкому розумінні, за визначенням науковців, розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує сукупність якостей, спрямованих на самовдосконалення та вдосконалення суспільства. Вона ґрунтується на високому рівні особистісної активності й має виразне соціальне значення. До основних проявів пасіонарності належать цілеспрямованість, здатність долати перешкоди та витримувати психоемоційне напруження, лідерські риси, адаптивність, взаємодоповнюваність, розвинена інтуїція, конструктивна агресивність і зріла емоційність.

У деяких інтерпретаціях пасіонарність трактується як здатність індивіда або соціальної групи до надзусиль і наднапруження, а мірою її рівня вважається частка таких осіб у структурі певного суспільства. У сучасній науковій літературі, коли йдеться про індивідуальні прояви активної поведінки без суспільного контексту, для позначення цього явища частіше використовується термін «енергійність» [18].

За висновками науковців [7, 17, 18], можна визначити умови, які сприяють формуванню пасіонарної особистості:

- Сім'я та виховання: приклад активних, моральних батьків.
- Культурне середовище: наявність ідей, що надихають – національні, духовні, мистецькі.
- Кризи й виклики: війни, революції, важкі часи часто «вивільняють» пасіонаріїв.

– Освіта: знайомство з історією, філософією, культурою, які дають ціннісну опору.

Процес формування пасіонарної особистості можна уявити у вигляді певних етапів (рис. 1.2):

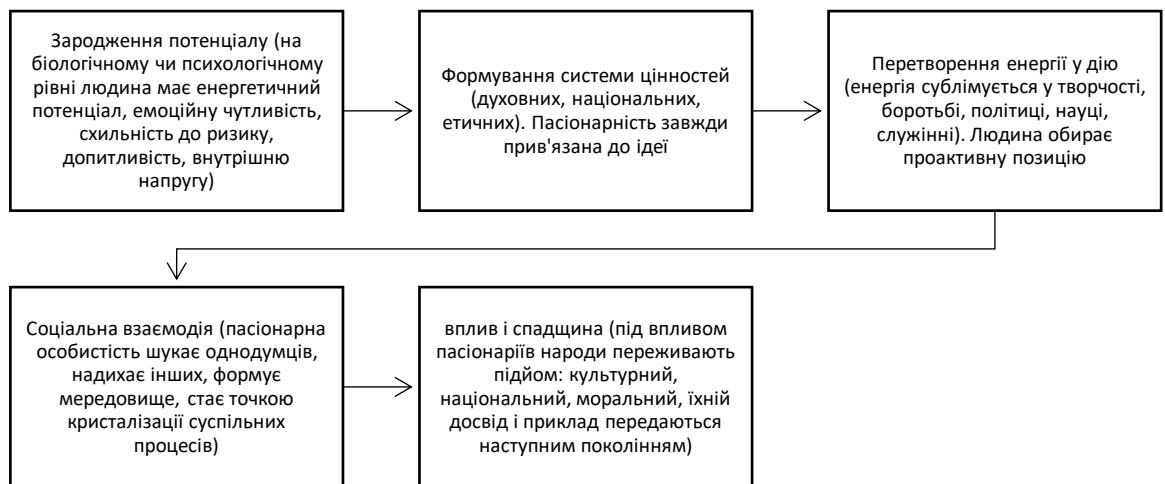

Рис. 1.2. Етапи формування пасіонарної особистості [розроблено авторкою]

Класифікуючи прояви пасіонарності за критерієм їх спрямованості, можна виокремити два основні типи – адекватну та тіньову пасіонарність. Адекватна пасіонарність характеризується високою активністю, спрямованою на досягнення цілей, що сприяють самореалізації, духовному та особистісному зростанню [18]. Навіть у випадках, коли індивід свідомо жертвує певними сферами життя заради реалізації вищої мети (наприклад, професійної або духовної), це розглядається як прояв адекватної пасіонарності, якщо дії не мають деструктивного характеру [6].

Натомість тіньова пасіонарність проявляється у схильності до руйнівної, саморуйнівної або асоціальної поведінки. На щастя, такі особи трапляються відносно рідко, оскільки зазвичай відсутність чіткої моральної орієнтації та

прагнення до зла не супроводжується здатністю до об'єднання людей навколо певної ідеї.

У цьому контексті постає питання про можливість ідентифікації та вимірювання характеристик, за якими можна визначити пасіонарних лідерів або потенційних управлінців. Пасіонарність можна розглядати як комплекс соціально та економічно значущих якостей, що сприяють зростанню суспільного потенціалу. До таких якостей належать:

- Вольові риси. Пасіонарна особистість має «довгу волю», тобто здатність до тривалого цілеспрямованого зусилля, незважаючи на перешкоди;
- Гнучкість. Пасіонарні особистості демонструють високий рівень адаптації до нових умов, уміння не лише пристосовуватися, а й активно змінювати середовище під власні цілі;
- Самопожертва. Для них характерна готовність до ризику, зниження цінності власного комфорту чи життя задля реалізації ідеї;
- Завзятість. Ця риса є центральною для пасіонарної особистості, що дозволяє їй наполегливо досягати поставлених цілей і долати системні обмеження [18].

Переважає більшість інтерацій особистості обумовлена дією інстинкту самозбереження. Пасіонарність, з іншого боку, має протилежний вектор, здатність до самопожертви заради великої ідеї. Коли спрямованість людини на рівні інстинктивних імпульсів до безпечного життя менша, ніж імпульсів пасіонарності, таку людину називають пасіонарною. Оскільки на сьогодні немає приладів і методів вимірювання величини пасіонарності, можна говорити тільки про тенденцію до збільшення або зниження ступеня пасіонарності.

Пасіонарність вирізняється схильністю до перебільшення пріоритетності поставлених цілей, що знижує вплив перешкод на шляху їх досягнення. Саме цим пояснюється феномен «революційної ефективності» управлінських результатів, коли традиційні обмеження ігноруються, а рамки пошуку нових рішень суттєво розширюються. Застосування цього підходу в

публічному управлінні сприяє формуванню управлінських рішень якісно нового рівня, порівняно з класичними моделями, що переважно орієнтуються на дотримання встановлених процедур і обмежень. У такому контексті пасіонарність керівника проявляється у прагненні виходити за межі суто раціональних рішень, орієнтуючись на суспільну користь. Адже публічне управління не завжди базується виключно на принципах економічної ефективності – у багатьох випадках соціальні цілі мають вищий пріоритет.

Науковці наголошують, що сучасна адаптивна модель публічного управління вимагає лідерів нового типу – відповідальних, ініціативних та здатних приймати рішення самостійно, не очікуючи директив «згори» [39]. Перенесення поняття пасіонарності з площини індивідуальної психології у сферу публічного управління не є механічним процесом. Йдеться про особливу форму її прояву в складних соціальних системах, де самоорганізація особистості поєднується із соціальною організацією спільноти. Люди, що діють у межах суспільства, керуються не лише формальними нормами, а й власними цінностями та мотивами. Відтак ефективне лідерство ґрунтується на пасіонарному міжособистісному впливі, який розгортається між керівником і членами колективу та сприяє їх об'єднанню навколо спільної мети.

У логіці етногенезу Л. Гумільова ідеальна модель публічного управління передбачає оптимальне співвідношення між двома типами індивідів – гармонійними, у яких збалансовані пасіонарність і інстинкт самозбереження, та власне пасіонарними, у яких прагнення до дії переважає інстинктивну обережність. Така система, за словами дослідника, є «майже непереборною» [6], адже поєднує внутрішню енергію розвитку з природним прагненням до стабільності та гармонії.

Отже, пасіонарність як інтегративна характеристика особистості та спільноти набуває особливого значення у сфері сучасного публічного управління. Її прояви – ініціативність, відповідальність, цілеспрямованість і здатність до самопожертви – формують основу ефективного лідерства, спрямованого на суспільне благо. У публічному управлінні пасіонарність

виступає чинником, що поєднує раціональність управлінських рішень із ціннісними, емоційними та мотиваційними аспектами людської діяльності. Вона забезпечує перехід від адміністративно-бюрократичної моделі управління до проактивної, орієнтованої на розвиток і самоорганізацію громади. Саме поєднання гармонійної та пасіонарної енергії у лідерів і колективів створює підґрунтя для сталого суспільного поступу, інноваційних перетворень і зміцнення демократичних засад управління в Україні.

Л. Гумільов розділив суспільство на дві різні групи людей: пасіонарні особи, яких можна охарактеризувати як харизматичних і сильних людей, що мають власне чітке бачення майбутніх перспектив розвитку суспільства, а також сильну волю до досягнення цілей. Вони здатні залучати до дії інших людей і сильно мотивовані на досягнення певних цілей; підлеглі, які самі не здатні повністю адаптувати соціальну систему. Саме тому вони потребують додаткової підтримки, але можуть бути легко мобілізовані на революційні дії під керівництвом пасіонарних осіб [6].

Пасіонарні особистості, виконуючи роль своєрідних «енергетичних каталізаторів», здатні активізувати навколишніх, передавати їм власну енергію та спрямовувати їхню діяльність у конструктивне русло. Згідно з дослідженнями, такі індивіди, які виступають рушійною силою історичних процесів, становлять лише 3–5 % населення [27]. Зниження загального рівня пасіонарності в суспільстві, зумовлене зменшенням частки цих осіб, призводить до домінування в публічному управлінні – політиці, державній службі, армії, ідеологічних інституціях – так званих «гармонійних особистостей», для яких імпульс пристрасті врівноважується інстинктом самозбереження, або ж «підпасіонаріїв», у яких цей інстинкт переважає. Така трансформація призводить до формування нових, спрощених моделей управлінської поведінки, що, своєю чергою, стримує розвиток управлінської системи й обмежує її здатність реагувати на суспільні потреби.

Пасіонарні особистості можуть істотно впливати на суспільне життя. Історичний досвід переконує, що коли суспільство перебуває в стані

рівноваги, то зменшується сукупність обставин, що спонукають людину прагнути самопожертви заради власних цілей. Люди, що володіють здібностями до занять наукою і мистецтвом, ведуть спокійне життя, будують будинки, міста, сублімуючи свою пасіонарну енергію. Коли суспільство переходить від стану норми до стану кризи, це обумовлює появу пасіонарної напруги.

Наразі українське суспільство потребує реалізації пасіонарної енергії, особливо на рівні територіальних утворень. Можна навести численні приклади діяльності пасіонарних особистостей, які спрямовують свою енергію на захист та відновлення скалічених війною територій.

На наш погляд, ключовим у спрямуванні цих дій є самовизначення пасіонаріїв та усвідомлення сенсу свого існування.

Самовизначення передбачає активність людини в прийнятті осмислених рішень щодо себе, своєї діяльності, відносин зі світом, способу життя в цілому, які він сприймає як необхідність, що має сенс. Самовизначення – це розподіл сенсу життя, своєї долі в цілому і вирішення конкретних завдань в кожній окремій сфері життя.

З цієї точки зору сенс життя є одним з центральних понять, пов'язаних з проблемами самовизначення і самореалізації людини. Самореалізацію можна визначити як повноцінне життя, яка можлива лише в тому випадку, якщо це життя осмислене. В. Франкл виводить самореалізацію особистості через усвідомлення сенсу життя і цінностей. Людина, на його думку, спочатку «спрямована на усвідомлення сенсу і реалізацію цінностей, і тільки в ході усвідомлення сенсу і реалізації цінностей вона наповнюється і реалізує себе. Останнє настає як наслідок, і прагнення до нього як до мети унеможливорює його досягнення» [40]. Поняття сенсу життя пов'язане з більш загальним поняттям «сенсу» як такого, і сенс будь-якого предмета або дії визначається лише відповідно до його місця в більш широкому контексті. Сенс як такий є проявом зв'язку між індивідуальним і універсальним. Відповідно, сенс життя пов'язаний з «об'єктивно значущими цінностями», які особисто визнаються і

приймаються особою. Ці цінності постають як «життєво важлива, емоційно прийнятна мета, яка є не тільки об'єктивно доцільною, але й суб'єктивно підтвердженою, особистісно прийнятною та визнаною як така. Імперативний характер сенсу життя, «з одного боку, проявляється в його загальноособистісному функціонуванні, а з іншого – в його основі лежить загальне суспільне визнання, загальнолюдська об'єктивна істина і соціальна значимість». На думку цих авторів, «сєнс життя – це, перш за все, стратегічна мета життя, ... більш-менш свідома». Сєнс життя передбачає «співвіднесення особистого життя з більш широкою сферою дійсності, перш за все, з життям власного народу і суспільства. У спільній справі з іншими, подібними йому, у вмінні розчинятися в житті інших, у сенсі, меті та повноті людського життя.

Екзистенційний вимір патріотичної взаємодії системних елементів соціуму видозмінює зв'язки влади і суспільства, оскільки носії громадської енергії спрямовують духовний пошук істини на якісне відновлення середовища. Легітимація політичної свідомості українських пасіонаріїв є важливим чинником перетворення життя України в контексті європейської моделі національного розвитку [41].

Політична свідомість пасіонаріїв – активної, національно свідомої частини суспільства – відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та модернізаційних процесів у державі. В українському контексті ці процеси особливо актуалізуються на тлі боротьби за державність, гідність та європейське майбутнє.

Легітимація політичної свідомості означає суспільне визнання правомірності поглядів, дій та ціннісних орієнтацій, які виражають пасіонарії. В українських умовах це проявляється через Майдани, волонтерські рухи, участь у захисті країни від агресора, просвітницьку діяльність та ініціативи в галузі культури, освіти і політики. Ці прояви створюють нову етико-ціннісну рамку, яка перегукується з європейською традицією громадянської активності, прав людини та демократичного вибору.

Європейська модель національного розвитку спирається на такі принципи як верховенство права, інклюзивність, повага до культурного розмаїття, соціальна справедливість і політична участь. Українські пасіонарії часто не лише адаптують ці принципи, але й трансформують їх через призму власного історичного досвіду, де національне визволення, спротив та солідарність стали основами самосвідомості.

В цьому сенсі легітимація політичної свідомості пасіонаріїв – це не лише визнання їхнього внеску в національний розвиток, а й формування нових стандартів політичної культури, що є сумісними з європейською моделлю. Вона забезпечує перехід від традиційної до модерної ідентичності, від підпорядкованої ментальності до активної суб'єктності.

Отже, легітимація політичної свідомості українських пасіонаріїв є необхідною умовою сталого національного розвитку. Вона сприяє поглибленню демократизації, зміцненню політичної єдності суспільства та інтеграції в європейський політичний і культурний простір.

Соціокультурні трансформації можуть бути ідентифіковані через процес інституціоналізації та ціннісної модернізації. У той час як накопичення матеріальних ресурсів залежить від глобалізаційних трендів, нематеріальні ресурси також набувають нових форм та обсягів.

Зміна управлінських парадигм викликає потребу модернізації методико-технологічного інструментарію управління. Ускладнення суспільних відносин, зокрема в умовах невизначеності та ризику, актуалізує роль трансформаційних лідерів-керівників, чий потенціал на набір компетентностей вищий за середній.

В умовах сучасних викликів в українському суспільстві, фрагментації мапи територіального розвитку та прифронтові, фронтові та тиллові ареали, значна відповідальність покладається на суб'єктів територіального управління, здатних сформувати чи відновити потенціал сталого розвитку та конкурентоспроможності регіонів в довгостроковій перспективі. Практика наукової інтерпретації нового виду відносин у сфері публічного управління не

завжди релевантна вимогам перманентних соціально-економічних інновацій щодо розширеного відтворення нових корпоративних знань.

У періоди суспільних трансформацій, коли традиційні норми та усталені імперативи починають сприйматися як такі, що не відповідають новим реаліям, суспільство усвідомлює потребу в силі або лідері, здатному забезпечити його стабільність, безпеку та можливість мирного існування. Подібні очікування, як правило, знаходять підтримку більшості населення. У часи масштабних реформ, спрямованих на формування якісно нового суспільного устрою, посилюється пасіонарність соціуму, що виявляється у зростанні рівня громадянської активності, готовності населення до самовідданих дій і героїчних вчинків. У такій системі певна частина громадян бере на себе роль рушійної сили суспільного розвитку, утворюючи своєрідну еліту – «джерело пасіонарності», яке визначає ідейний напрям та динаміку суспільних змін» [39].

Нагальна потреба збільшення ефективності територіального управління є драйвером конструювання його науково-практичного інструментарію. При цьому цей процес ускладнюється дискусійністю основних понять системи управління та недостатністю досліджень ідентифікації пасіонарності у сфері публічного управління.

Публічне управління вирізняється більш розгалуженою предметною структурою порівняно з державною чи муніципальною формами управління, оскільки передбачає активну взаємодію не лише органів місцевої влади, а й громадськості у процесі формування умов для збалансованого розвитку територій. У цьому контексті важливо акцентувати увагу на характеристиках проактивної місцевої громади, здатної не лише брати безпосередню участь у здійсненні публічного управління, а й залучати до цього процесу інших мешканців задля підвищення якості життя на локальному рівні.

Ефективне управління неможливе без постійного оновлення підходів, інструментів і методів діяльності, адже управлінські засоби, що раніше забезпечували відчутні результати, з часом втрачають свою ефективність. У

цьому зв'язку дедалі більшого значення набуває креативність у системі публічного управління. Розроблення сучасних управлінських інструментів передбачає активне використання людського потенціалу, а також врахування психологічних і емоційних аспектів мотивації у процесі прийняття рішень. Сучасне публічне управління трансформується з адаптивної моделі, яка лише реагує на зміни у зовнішньому середовищі регіону, у проактивну систему, здатну самостійно формувати тенденції регіонального розвитку. Це зумовлює зміну характеру взаємодії органів публічної адміністрації з регіональним середовищем і посилення їхньої ролі як чинників суспільних перетворень.

Цю еволюційну рису сучасного публічного управління доцільно інтерпретувати через концепт «пасіонарної громади». Класичне розуміння пасіонарності визначає її як здатність і прагнення змінювати навколишнє середовище, тобто долати інерцію існуючого соціального стану [6]. Такий «пристрасний порив» поведінки нерідко суперечить індивідуальному чи колективному інстинкту самозбереження, що надає йому спрямованості, протилежної базовим біологічним потребам. Згідно з концепцією Л. Гумільова, надпасіонарність – це здатність особистості або спільноти відмовлятися від власних інтересів заради національних цілей, виявляючи самопожертву, колективізм, працездатність і героїзм, спрямовані на досягнення вищих ідеалів розвитку нації [6].

Пасіонарність може проявлятися як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, і між цими формами існує суттєва різниця. Індивідуальна пасіонарність – це внутрішній енергетичний порив окремої людини, її прагнення діяти заради високої мети, навіть попри труднощі. Така особистість зазвичай випереджає свій час, стає рушієм нових ідей і прикладом для інших. Натомість колективна пасіонарність виникає тоді, коли енергія багатьох людей поєднується у спільному прагненні до змін. Вона проявляється у визвольних рухах, революціях, національному відродженні, культурному піднесенні. Якщо індивідуальна пасіонарність – це іскра, то колективна – це

вогонь, який охоплює ціле суспільство, надаючи історії нового імпульсу розвитку.

Таблиця 1.2

Відмінності між індивідуальною та колективною пасіонарністю

Ознака	Індивідуальна пасіонарність	Колективна пасіонарність
1. Суб'єкт прояву	Окрема людина – особистість, у якої внутрішня енергія і воля спонукають до дії.	Група, нація, суспільство або спільнота, що діє злагоджено під впливом спільної ідеї.
2. Джерело енергії	Внутрішній порив, особисте переконання, духовна місія.	Синергія багатьох індивідуальних енергій, об'єднаних спільною метою.
3. Мета діяльності	Самореалізація через творення, боротьбу або служіння.	Досягнення колективної мети – визволення, реформа, збереження культури, національне відродження.
4. Форми прояву	Творчість, наукове відкриття, героїчний вчинок, лідерство, жертвовність.	Масові рухи: повстання, революції, волонтерські чи визвольні рухи, культурне піднесення.
5. Результат	Створення нових ідей, напрямів, приклад для наслідування.	Соціальні зміни, народження нової епохи, піднесення національного духу.
6. Роль часу	Часто випереджає свій час – “пасіонарій самотній”.	Виникає у кризові чи переломні моменти історії, коли ідеї пасіонаріїв знаходять підтримку.
7. Приклади	Тарас Шевченко, Леся Українка, Богдан Хмельницький та ін.	Козацька доба, визвольні рухи ХХ ст., Революція Гідності, волонтерський рух після 2014 року.

[Розроблено авторкою на основі [47 – 49, 53, 56, 61, 63]]

Таким чином, концепт «пасіонарної громади» відображає нову якість публічного управління, у межах якої суспільство перестає бути пасивним об'єктом державної політики й перетворюється на активного суб'єкта розвитку. Саме завдяки високій громадянській активності, ініціативності та креативності місцевих спільнот формується проактивна модель управління, орієнтована не лише на реагування на зовнішні зміни, а й на їх випередження. Така взаємодія влади та громадян створює умови для сталого розвитку територій і зміцнення демократичних засад публічного управління в Україні.

Лідери здавна відігравали визначальну роль у трансформації суспільства, оскільки саме вони стають рушійною силою революційних і структурних змін. Для глибоких соціальних перетворень необхідні пасіонарні лідери – особистості, здатні не лише прагнути до нових звершень, а й надихати суспільство, формуючи готовність до дії та змін. На відміну від менеджерів, які підтримують стабільність і відтворюють існуючі механізми управління, саме лідери ініціюють перетворення в політичній, економічній та соціальній сферах. Ефективність їхньої діяльності залежить від здатності створювати згуртовані команди, формувати спільне бачення майбутнього та наповнювати управлінський процес новими смислами.

Пасіонарність у цьому контексті розглядається як динамічна характеристика особистості, що виявляється у прагненні змінювати середовище та самого себе, у внутрішній потребі долати труднощі. Вона є потужним психічним імпульсом, який, поширюючись у суспільстві, формує певну частку осіб, схильних до активних дій.

У сучасному світі, зокрема й в Україні, формується так званий «креативний клас» – спільнота фахівців, зайнятих у сферах інновацій, науки, технологій, освіти й культури. Ці люди відзначаються високим рівнем самостійного мислення, творчих здібностей та професійної компетентності. Для них характерна орієнтація на знання, особисті досягнення та професійний розвиток.

Активізація внутрішньої енергії особистості можлива за умови розвитку таких якостей, як уява, креативність, сміливість, упевненість у собі, самостійність, цілеспрямованість і здатність аргументовано відстоювати власну позицію. З точки зору управління, пасіонарність визначається як сукупність індивідуально-психологічних характеристик, що зумовлюють активну життєву позицію та прагнення діяти. Вона виступає своєрідною «характерологічною домінантою», тобто внутрішнім, часто неусвідомленим потягом до діяльності, спрямованої на досягнення, іноді навіть ідеалізованої, мети.

Традиційний менеджмент, побудований на дисципліні, контролі та виконавчості, забезпечує стабільність організації, але обмежує її розвиток. На противагу цьому, в сучасних динамічних системах формується модель пристрасного лідерства, заснована на високому рівні лідерського потенціалу та мережевій взаємодії між управлінцями. Такий підхід сприяє саморозвитку організацій і підвищує їхню інноваційну спроможність.

Подолати розрив між державними пріоритетами та суспільними очікуваннями можливо саме завдяки пасіонарності керівників, які здатні піднятися над особистими інтересами, спрямовуючи енергію на служіння суспільству. Пасіонарність виступає рушійною силою оновлення управлінських практик, стимулює пошук нових методів і механізмів розвитку, а отже – сприяє збереженню й поступу нації.

У сфері публічного управління пасіонарність забезпечує державі реалізацію її стратегічних цілей шляхом ефективного залучення людського потенціалу. Однак застосування пасіонарного стилю управління в Україні потребує додаткових емпіричних досліджень з урахуванням соціокультурних і територіальних особливостей.

Серед актуальних викликів сучасного публічного управління можна виокремити потребу в розвитку креативності, командної взаємодії, фасилітації, модерації, емоційного інтелекту та лідерських компетенцій. У цьому контексті пасіонарність розглядається як ключовий фактор досягнення управлінської ефективності, що забезпечує позитивні зміни у внутрішньому середовищі організації.

Водночас залишається відкритим питання походження пасіонарності. Незважаючи на те, що її спадковість не має наукового підтвердження, доведено існування явища пасіонарної індукції – передачі енергії й настроїв від пасіонарних осіб до оточення. Люди, які перебувають поруч із сильними пасіонарними індивідами, тимчасово переймають їхню активність і мотивацію, що може стимулювати колективну динаміку. Саме здатність до

такої індукції є однією з головних характеристик пасіонарного лідера, завдяки якій відбувається залучення суспільства до процесів оновлення та розвитку.

1.3. Потенціал пасіонарності українців в історичній ретроспективі

Питання пасіонарності народу є ключовим для історичного розвитку націй. Українці протягом століть демонстрували високий рівень пасіонарної активності, що проявлялася в боротьбі за державність, культурну самобутність та свободу.

Можемо виділити наступні історичні етапи розвитку пасіонарності (рис. 1.3). Л. Гумільов писав про вплив пасіонаріїв на становлення і розвиток етносів, у контексті історичного процесу. На наш погляд, діяльність пасіонарних особистостей кореспондує з історичними точками біфуркації та є універсальною для соціального розвитку загалом. Про це свідчить той факт, що пасіонарні особистості репрезентують різні соціальні групи.

Активізація пасіонарної енергії обумовлюється змінами етапів соціального розвитку: переходом від періоду соціальної стабільності (коли діяльність пасіонарних особистостей обмежується та регламентується) до періоду соціальних трансформацій (коли пасіонарні особистості стають агентами змін).

В українській історії були й видатні пасіонарні особистості, так і періоди колективної пасіонарності, який ми переживаємо і зараз. У ранній історії Київської Русі бачимо приклади пасіонарних постатей: Князь Святослав – символ войовничої пасіонарності, Володимир Великий – провідник масштабних трансформацій (хрещення Русі), Ярослав Мудрий – будівничий законності та культури. З кінця XIV – до середини XVII ст. виникає загроза здійснення українського етносу через наслідки монгольської навали і кількох хвиль тюркських переселенців на українське прикордоння (південна Київщина та Брацлавщина).

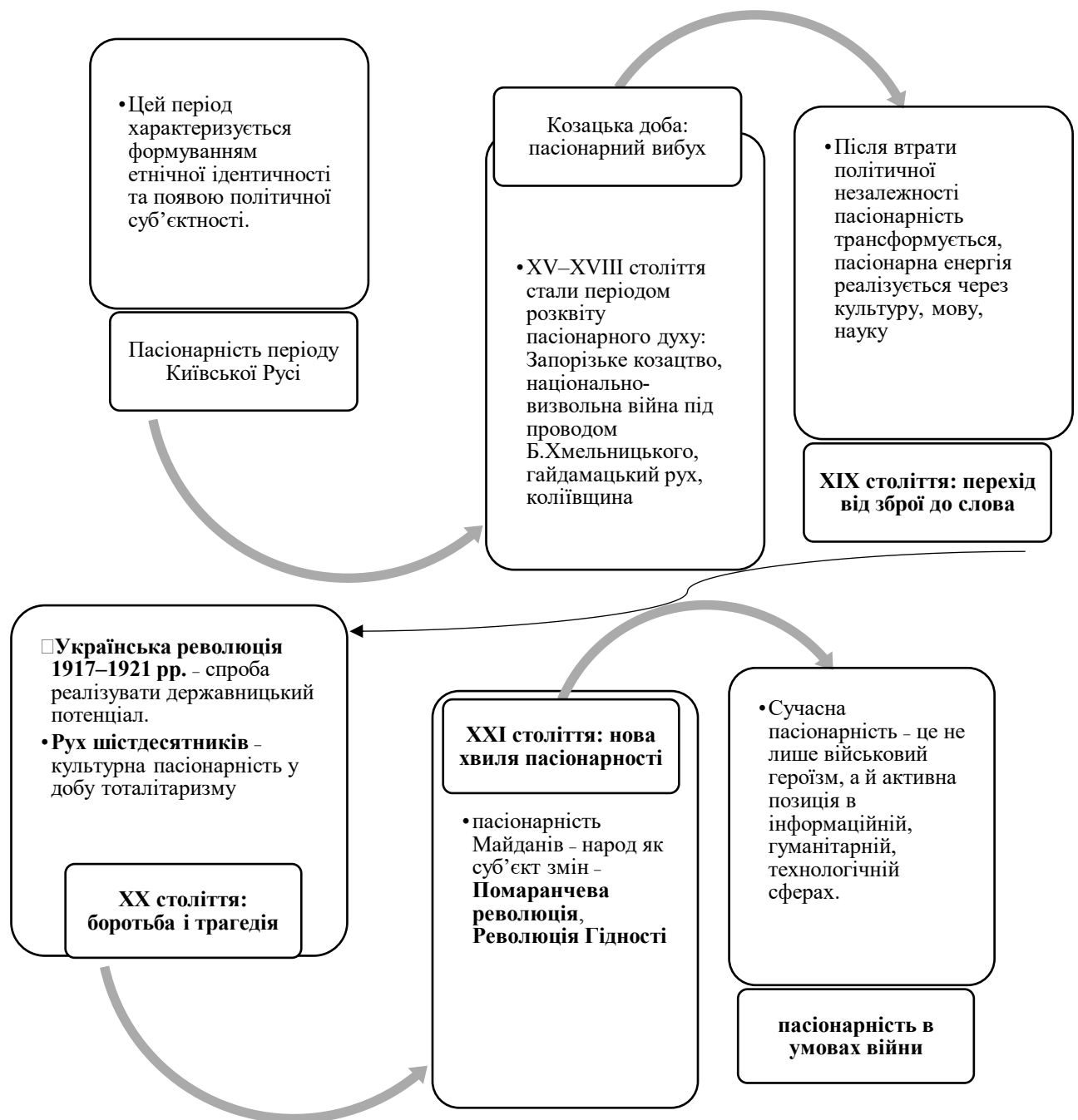

Рис. 1.3. Етапи розвитку української пасіонарності [розроблено авторкою]

Згідно з принципом синергетики, усі природні та соціальні системи мають потенціал до саморозвитку та самовдосконалення. У період від кінця XIV до середини XVII століття український етнос опинився під загрозою зникнення внаслідок монгольської навали та тюркської експансії на прикордонні терени Південної Київщини та Брацлавщини.

Своєрідною синергетичною відповіддю на ці виклики стало формування нового козацького субетносу на межі із Великим Степом – територією, яка отримала назву Великий Кордон. Це новоутворення забезпечило життєстійкість українського етносу як цілісної системи [42].

На думку Л. Гумільова, перед появою етнічного ядра козацтва мав пройти 150-річний інкубаційний період, упродовж якого формувалася пасіонарна спільнота [6]. До кінця XV століття на прикордонні сформувався високопасіонарний прошарок – нащадки бояр та лицарів, які успішно інтегрували ординців і литовців [6, 42].

Пік пасіонарної напруги припав на 1483 рік, коли татарські набіги спровокували справжній вибух, що й започаткував козацьку консорцію – первинне військове об'єднання озброєних людей. Згідно з моделлю етногенезу, консорція, що зберігається понад 70 років, переходить у фазу конвіксії, а за сприятливих умов – у субетнос [6]. Такі умови були створені польською владою, яка у 1560-х – 1570-х роках залучила козаків до Лівонської кампанії й надала їм привілейований статус через козацькі реформи [42].

Кульмінацією трансформації козацької консорції у конвіксію став 1569 рік, коли козаки отримали вольності, почали засновувати господарства, оселятися в селах. У 1570–1590-х рр. козацькі військові структури перенеслися з волості на Низ Дніпра, де постали перші «січі» [43]. Особливого розвитку вони набули у 1587–1596 рр., сформувавши першу Запорозьку (Базавлуцьку) Січ, легітимізовану урядовими актами 1590–1591 років [44, 45]. Січ вплинула на ставлення міщан і сприяла процесу добровільного покозачення наприкінці 1590-х рр. Це стало рубежем перетворення конвіксії у субетнос [6].

Формування козацького субетносу завершилося наприкінці XVI століття, а вже у 1638 р. його автономія була знищена. Це спровокувало Національну революцію 1648 р. під проводом Богдана Хмельницького [43]. Козацький імператив «Будь тим, ким мушиш бути» став моральною основою перемог 1648–1649 рр. та утворення козацької держави».

Українське козацтво – це не лише воєнно-соціальний феномен, а й яскравий прояв пасіонарності народу, тобто надзвичайної енергії, внутрішнього пориву до дії, самопожертви, боротьби за ідеали свободи, справедливості й гідності. Саме з точки зору пасіонарної теорії етногенезу Льва Гумільова [6] козацтво можна розглядати як вибухову хвилю національної енергії українського народу в добу історичних зламів.

Козаки були не просто воїнами – вони стали символом народного опору, свободи, непокори імперському гніту. Вони творили свою республіканську модель влади – Запорозьку Січ – із виборністю, радою, демократичними засадами, які значно випереджали феодальну Європу. Це яскраве свідчення не тільки політичної зрілості, але й високого рівня національної самосвідомості.

Пасіонарність козаків проявлялася у:

- Військовій доблесті – безстрашні походи проти Османської імперії, Кримського ханства, а згодом і московських військ.
- Ідеології свободи – «вольності запорозькі» були не лише правом на свободу, а й способом життя [46].
- Культурному коді – козаки були носіями пісенного, літературного, фольклорного надбання, формували тип національного героя: сильного, сміливого, шляхетного.
- Сакральному вимірі – пасіонарність українського козацтва часто була підкріплена глибокою релігійністю, захистом православ'я, що сприймалося як духовна боротьба за збереження нації.

Особливо яскраво ця пасіонарна енергія проявилася в період Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького [47].

Козаки стали ядром формування Української козацької держави – Гетьманщини, заклавши основи для ідеї української державності.

Отже, пасіонарність українського козацтва – це не лише історичне явище, а живий ген національного характеру, який виявляється й сьогодні: у захисниках України, волонтерах, активістах. Козацький дух свободи, готовність до самопожертви й високий моральний ідеал залишаються рушійною силою української нації.

У другій половині 1649 р. етногенез козацтва вступив у фазу «пасіонарного перегріву», коли замість служіння спільній справі постало прагнення до особистої вигоди. Щоб стабілізувати ситуацію, Хмельницький у 1652 р. відновлює Січ, спрямовуючи туди козаків поза реєстром, а також намагається розширити етнічну базу держави, включивши до неї інші українські субетноси [48].

У 1654 р. Хмельницький уклав Переяславський союз із Москвою, сподіваючись здобути підтримку в об'єднанні українських земель. Проте Москва мала власні цілі, і союз не приніс очікуваних результатів. Після смерті Хмельницького в 1657 р. козацький етногенез вступив у фазу «пасіонарного надлому» – період Руїни, розколу, внутрішніх війн та ослаблення [48, 49, 50].

У 1687–1782 рр. триває інерційна фаза етногенезу з домінуванням імперативу «Будь таким, як я». З'являються культурні ідеали, зокрема образ Козака Мамая, а також постаті Б. Хмельницького та І. Сірка [44]. У цей період українська культура набуває мілітарного характеру, але згодом поступово демілітаризується.

Після знищення Січі у 1775 р. та депортацій козацтва на Кубань процес переходить у меморіальну фазу: козацький субетнос розчиняється в українському етносі. Ідея козацької слави перетворюється на частину національної пам'яті, що передається через літературу, мистецтво та усну традицію [6, 48].

Таким чином, пасіонарність козацтва – ключова рушійна сила українського етногенезу, яка зумовила формування державності, культури та

національної ідентичності, а також залишила глибокий слід у колективній пам'яті народу [49].

Розвиток української пасіонарності продовжується в XVIII ст. і пов'язаний з виникненням Гайдамацького Руху, який був яскравим проявом соціального й національного спротиву українського населення передусім на Правобережжі, яке на той час перебувало під владою Речі Посполитої [50]. Його рушійною силою була пасіонарна енергія народних мас (ще один доказ колективної пасіонарності українців), які не мирилися з гнобленням, пригніченням віри та соціальною несправедливістю [51]. Серед основаних пасіонарних рис Гайдамацького Руху визначається:

- жертовність (гайдамаки – це люди, які свідомо ставили себе поза системою й обирали шлях повстання, усвідомлюючи ризик смерті та катувань, вони вели партизанську війну, часто без надії на довгу перспективу, але з вірою у праведність своєї справи);

- колективна енергія протесту (рух носив масовий характер: у Коліївщині 1768 р. взяли участь десятки тисяч селян, козаків, православного духовенства, ця мобілізація стала свідченням високої пасіонарної наснаги всього етносу – не лише окремих героїв) [52, 53];

- духовна мотивація (гаслами руху були «За віру, за народ, за правду», гайдамаки бачили себе захисниками православної віри проти уніатства та католицизму, а також оборонцями народу від шляхетського гніту) [54];

- інституційна імпровізація (гайдамаки створювали власні форми організації: повстанські загони, локальні ради, бойові штаби, вони не чекали «лідерів зверху», а самоорганізовувалися, що є типовим для пасіонарних рухів) [55];

- постать лідера-пасіонарія (Максим Залізняк – харизматичний провідник, що згуртував тисячі навколо ідеї повстання, Іван Гонта – символ жертовності й двоїстої вірності (спочатку польський офіцер, потім перейшов до повстанців) – обидва лідери стали легендами в народній пам'яті, що

підкреслює пасіонарну міфологізацію руху) [56].

Таким чином, гайдамацький рух – це не просто бунт селян, а вияв глибокої пасіонарної енергії українського народу, яка не згасла навіть після втрати державності. Його учасники діяли не з примусу, а з внутрішнього поклику, що є ключовою ознакою пасіонаріїв у класичному розумінні. Саме ця енергія заклала підґрунтя для подальших національно-визвольних змагань [39].

Одним із найпотужніших проявів пасіонарності в українській історії була не лише збройна боротьба, а й духовний спротив, який здійснювали інтелектуали, митці поети та філософи. Особливе місце в цьому процесі займають Тарас Шевченко, Іван Франко та Леся Українка – постаті, які стали не лише символами української літератури, а й моральними лідерами нації, носіями її пасіонарної енергії.

Тарас Шевченко – це не просто поет, а революційний голос колонізованого народу. Його твори наповнені духом опору, закликом до повалення несправедливості та пробудження національної свідомості [57].

Т. Шевченко усвідомлював себе провідником поневолених, його пасіонарність виявлялась у безстрашному слові, здатному струснути суспільство. Його поезія стала зброєю, за яку його було покарано – заслано на 10 років до солдатчини з заборонаю писати й малювати [58].

Іван Франко – це інтелектуальний ідеолог національної справи, людина, яка поєднала літературу, науку, публіцистику й політичну діяльність [59]. Його твори часто звертаються до ідеї боротьби, самоорганізації та національного визволення [38]. Франко не просто вірив у свободу – він проповідував її як обов'язок. Його пасіонарність полягала в раціональному організаторстві, намаганні надати українському руху системності.

Леся Українка – одна в найтрагічніших та водночас найвеличніших постатей української духовної історії. Її пасіонарність – це внутрішній опір хворобі, пригніченню, зневірі, що вилилась у велику драматургію і поезію.

Її герої – це прототипи духовних воїнів, здатних вистояти навіть у безвиході. Леся Українка бачила в слові – зброю, у культурі – фортецю, а в героїзмі – етичний обов'язок кожного українця [60].

Таблиця 1.3

Ознаки пасіонарності духовних лідерів

Критерій порівняння	Тарас Шевченко	Іван Франко	Леся Українка
Тип пасіонарності	Пророк-бунтар	Інтелектуал-організатор	Духовна героїня, місіонерка
Форма боротьби	Поезія протесту	Публіцистика, політика, поезія	Драма, філософія, лірична поезія
Особиста жертвність	Заслання, заборона творчості	Арешти, суспільна ізоляція	Самозречення
Ідеї, які транслуються	Свобода, національне відродження	Соціальна справедливість, самоорганізація	Незламність духу, героїзм жінки
Вплив на майбутнє	Символ Майдану, ЗСУ, протесту	Ідеолог українського модерну	Модель інтелектуальної жіночої сили
Цитата, що символізує їхню місію	«Борітеся – поборете!»	«Лиш боротись – значить жити!»	«Без надії сподіваюсь»

[Розроблено авторкою на основі [58 – 60]]

Отже, пасіонарність Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки – це духовне продовження боротьби, яку вели козаки, гайдамаки, січовики. Вони не володіли шаблею, але володіли словом, яке будило мертві душі, формувало націю та змінювало хід історії [61]. Їхня жертвність, інтелектуальна мужність та віра у майбутнє стали основою для національного пробудження та формування української пасіонарності в новітні часи.

Вплив Шевченка, Франка й Лесі Українки не обмежився лише їхньою епохою. Їхні твори стали генетичним твором української пасіонарності, що виявляється у ХХ-ХХІ ст. – від визвольної боротьби УПА до культурного спротиву в умовах незалежної України, під час революції гідності та російсько-української війни.

УПА та дисидентський рух апелювали до ідей, закладених Шевченком і Франком: любов до волі, бунт проти тиранії, жертвність заради майбутнього.

Шістдесятники (Іван Світличний, Ліна Костенко, Василь Стус) напряду надихалися поезією Шевченка та Лесі України, вбачаючи в них символи незламності.

Під час Революції Гідності (2013-2014) постать Шевченка стала символічною: його погруддя в Києві, Львові, Харкові ставали центрами протестів.

Українські поети сьогодення – Сергій Жадан, Катерина Калитко, Ірина Цілик – усвідомлюють себе спадкоємцями пасіонарної лінії, започаткованої цими трьома постатями. Їхній вплив відчувається навіть на фронтних листівках, у музиці, стендах волонтерів, в освіті. Постать поета в Україні – це не просто митець, а моральний авторитет, що веде за собою націю.

Творчість Шевченка, Франка та Лесі Українки – це система духовних координат, у якій українці навчилися виживати, боротися і перемагати. Їхня пасіонарність – це стрижень національної пам'яті, який не розпався в репресіях, колонізації чи війнах. І сьогодні, коли триває боротьба за незалежність, їхні слова звучать не як архів, а як інструкція до дії.

Наступним виявом пасіонарного злету українського народу в ХХ ст. була Українська революція 1917 – 1921 рр. Вона стала реакцією на багатовікове бездержав'я, соціальне та національне гноблення, а також проявом глибокої волі до самовизначення, незалежності та культурної самобутності. Цей період позначений масовою активністю, самопожертвою, появою нової політичної еліти та героїкою національно-визвольної боротьби.

Після падіння російської імперії внаслідок лютневої революції 1917 р., українці одразу активізувалися: почалося створення Центральної Ради, формування збройних сил, відродження української мови, школи, друку [62].

Це свідчить про високий пасіонарний потенціал етносу – здатність швидко організовуватись та діяти на основі національної ідеї.

Українська революція породила новий тип героя-пасіонарія – освіченого, свідомого, рішучого. Вони боролись не лише проти зовнішнього ворога, а й за створення нової моделі держави: Михайло Грушевський (як

духовний та науковий провідник нації); Юрій Тютюнник, Євген Коновалець, отаман Зелений (пасіонарні особистості у війську). Відоме гасло тих часів: «За самостійну Україну!» стало дороговказом для тисяч повстанців, козаків, добровольців, інтелігенції.

Події під Крутами 29 січня 1918 року стали однією з найяскравіших і трагічних маніфестацій пасіонарності в новітній історії України [63]. У ситуації, коли молода Українська Народна Республіка опинилася перед загрозою знищення від більшовицької навали, невелика група студентів, гімназистів та юнаків-добровольців виявила неймовірну силу духу, ставши на захист державності, яка лише зароджувалася [64].

Герої Крут – типові представники пасіонарної спільноти: молоді, освічені, національно свідомі, вони усвідомлювали неминучість самопожертви, але не відступили [65]. Їхній вчинок – не просто епізод військової історії, а свідомий акт національного утвердження, що став моральним імперативом: «Будь тим, ким ти мусиш бути!» [66].

Їхній опір під Крутами не змінив хід війни, але створив символ, який із часом набув глибокого сенсу. Крути стали точкою концентрації національної ідеї, моментом, коли молода українська еліта показала готовність до жертвності. У цьому – головна суть їхньої пасіонарності: здатність піднятися над особистими страхами й прагненнями заради вищого – ідеї вільної України [67].

У довготривалій перспективі жертва героїв Крут не була марною. Вона стала етичним взірцем для наступних поколінь українських борців – від вояків УПА до захисників України в ХХІ столітті [68]. Таким чином, пасіонарність героїв Крут увійшла до колективної пам'яті народу, ставши частиною меморіальної фази українського етногенезу, в якій відлуння великого чину підтримує національний дух і нині.

Важливо зазначити, що українська революція мала не один центр. Пасіонарність проявилась у Києві (Центральна Рада, УНР), у Харкові та

Катеринославі (робітничо-селянський рух), у Галичині (ЗУНР, Українська Галицька Армія), у селах та повстанських загонах (отаманщина) [69].

Однак надмірний вибух енергії, відсутність єдності, боротьба на кілька фронтів (проти більшовиків, білогвардійців, поляків) призвели до виснаження пасіонарного потенціалу та поразки революції. Це типове для «пасіонарного перегріву» за Гумільовим – коли енергії багато, але вона не скоординована.

Отже, Українська революція 1917 – 1921 рр. стала виявом надзвичайно високого пасіонарного потенціалу українського народу. Вона підтвердила готовність українців створювати власну державу, боротися за неї, організовувати інституції, армію, культуру. Попри поразку, ця революція не зникла безслідно – вона стала історичним підґрунтям для відновлення державності у 1991 р. та джерелом натхнення для нових поколінь борців за волю.

Розглядаючи еволюцію пасіонарності українців, не можна не згадати шістдесятників. Їхня пасіонарність – це яскравий приклад мирної, але надзвичайно ідейної боротьби за національну, культурну й духовну свободу українського народу в умовах тоталітарного радянського режиму; їхня пасіонарність проявлялася у формі культурного, інтелектуального та морального спротиву [70].

Шістдесятники не боялися відкрито висловлюватися проти системи – через поезію, публіцистику, театр, кіно, живопис. Вони розуміли ризики (звільнення з роботи, арешт, табори, переслідування родичів), але діяли свідомо. Вони намагалися повернути українській мові, історії, культурі гідне місце. Ці діячі відновлювали імена репресованих митців, досліджували заборонені теми (Голодомор, УНР, ОУН-УПА), відстоювали українське в публічному просторі [71].

Десятки шістдесятників були репресовані – ув'язнені, заслані, піддані психіатричним катуванням. Вони обирали не мовчання, а спротив. Пасіонарна поведінка особливо помітна у таких постатях, як Василь Стус, який загинув у радянському концтаборі.

Навіть попри поразку у 1970-х рр., шістдесятники вплинули на появу дисидентського руху, а згодом – на формування громадянського суспільства в незалежній Україні.

Найвідомішими постатями цього руху стали Алла Горська – художниця і правозахисниця, одна з перших, хто відкрито виступив на захист політв'язнів. Загинула за нез'ясованих обставин у 1970 р.; Василь Симоненко – писав гострі поезії про гідність та свободу, попри постійний тиск, його вірш «Ти знаєш, що ти – людина?» став символом гідності; Василь Стус – поет, що відмовився співпрацювати з владою і зберіг ідеологічну чистоту навіть у таборі, де й помер; Іван Дзюба – автор книги «Інтернаціоналізм чи русифікація?», де блискуче викрив політику асиміляції українців [72].

Таким чином, ознаками пасіонарності руху шістдесятників стали: моральна відвага, національна свідомість, формування культурного фронту, готовність до самопожертви, пробудження суспільства.

Отже, пасіонарність шістдесятників полягала в інтелектуальній та моральній боротьбі. Це був «тихий героїзм», без зброї, але з незламною гідністю та внутрішнім вогнем. Їхній внесок у відродження української нації був не менш значущим, ніж збройна боротьба минулих поколінь [73].

Порівняння шістдесятників, майданівських активістів і сучасних волонтерів дозволяє побачити, як змінюється форма національного спротиву та жертвності, але зберігається її сутність – боротьба за гідність, свободу і справедливість (табл. 1.4).

Усі три групи – приклади колективної пасіонарності свого часу. Шістдесятники зберегли ідею свободи, Майдан пробудив масову гідність, а волонтери втілюють цю гідність у щоденній самопожертві. Вони – різні за стилем, але однакові за духом [74].

Таблиця 1.4

Порівняння пасіонарної поведінки в різні етапи еволюції пасіонарності

Критерій	Шістдесятники (1950-1970)	Активісти Майданів (2004 – Помаранчева революція, 2013-2014 – Революція гідності)	Сучасні волонтери (2022-2025)
Форма боротьби	Інтелектуальний і культурний спротив	Масова мобілізація, митні протести, спротив силовикам	Тилова мобілізація, гуманітарна, логістична, медична підтримка.
Засоби	Поезія, мистецтво, дискусії, самовидав, листи протесту	Мітинги, барикади, медіа-кампанії, творчий протест (пісні, плакати, інсталяції)	Збори коштів, евакуація, доставка допомоги, організація шпиталів, дронів, техніки
Ціль	Духовне і національне відродження, захист прав людини	Справедливість, європейський вибір, протидія диктатурі	Перемога у війні, порятунок життів, підтримка армії та цивільних
Ціна	Репресії, ув'язнення, психлікарні, смерть	Розгін, побиття, смерті (Небесна Сотня), поранення	Повне виснаження, ризик життя на фронті /окупованих територіях, загибель волонтерів
Пасіонарність	Моральна стійкість, готовність пожертвувати собою заради істини	Емоційно заряджена дія тут і зараз, жертвність у моменті, народна солідарність	Постійна дія, стратегічне мислення, жертвність у формі праці, ризику та самовіддачі
Загальне та відмінне			
Тип спротиву	Ідейний, культурний	Соціально-політичний	Гуманітарний та військовий
Форма пасіонарності	Моральна стійкість	Емоційний вибух	Практична жертвність
Жертва	Свобода, життя	Життя, здоров'я	Час, ресурси, безпека
Ризик	Репресії	Фізична небезпека	Військова загроза
Мета	Національне пробудження	Суспільна трансформація	Перемога у війні

[Розроблено авторкою на основі [61, 67, 68]]

Порівняння Української революції 1917-1921 рр. з Революцією Гідності (2013-2014 рр.) дозволяє глибше зрозуміти, проявляється в різних історичних епохах, зберігаючи свою сутність, але змінюючи форми.

Обидві революції, хоч і відбувалися з різницею у майже століття, мають спільний пасіонарний корінь – готовність українців боротися за свободу, навіть попри хаос, ворожість ззовні та загрозу життю. Вони доводять, що українська пасіонарність – це не одноразовий спалах, а історична закономірність.

Таблиця 1.5

Порівняння революційної пасіонарності

Критерій	Революція 1917-1921	Революція Гідності
Причини	Національне і соціальне визволення після падіння імперії	Відмова влади від євроінтеграції, протест народу проти корупції, диктатури
Форма пасіонарності	Збройна боротьба, створення держави, військові повстання	Мирний протест, самоорганізація, інформаційна боротьба
Головна рушійна сила	Селянство, козаки, національна інтелігенція	Молодь, громадянське суспільство, волонтерський рух
Ключові пасіонарні особистості	Грушевський, Петлюра, отамани, Коновалець	Небесна Сотня, журналісти, волонтери, громадські активісти
Форма організації	УНР, ЗУНР, отаманщина, народні республіки	Майдан, Самооборона, Автомайдан, мережеві ініціативи
Жертвовність	Тисячі полеглих у боях, репресованих, емігрантів	Загиблі активісти, побиття, арешти, моральний тиск
Культурно-ідеологічне підґрунтя	«Кобзар», народництво, історична пам'ять	Цитати Шевченка, Лесі Українки, національна символіка
Наслідки	Поразка, але формування національної ідентичності	Повалення режиму януковича, початок нової хвилі пасіонарності (АТО, волонтерство)
Пам'ять про подію	УНР як символ незламності, джерело для майбутніх борців	Майдан – моральний кодекс нової України

[Розроблено авторкою на основі [60, 68, 70, 72]]

У 1917-1921 рр. українці створювали державу буквально на уламках імперії, у 2013-2014 рр. українці захищали свою державу від внутрішнього занепаду та зовнішньої агресії. Обидві революції показують, що пасіонарні особистості в Україні – це не лише військові, а й вчителі, студенти, волонтери, поети, фермери.

Для пояснення еволюції української пасіонарності доцільно скористатися концепцією синергетики та розвитку складних систем, які прагнуть до рівноваги [75]. Лінійні інтерпретації соціальної динаміки не релевантні, що доведено кількома науковцями, у т.ч. українськими [75, 76], які використовують соціосинергетичну парадигму в дослідженні публічного управління.

Однією з важливих проблем в процесі дослідження еволюційних сценаріїв розвитку пасіонарності після пасіонарного вибуху (мовою синергетичного підходу – післябіфуркаційний період) є пошук методів прогнозування майбутнього пасіонарного вибуху. В сучасній науці існують математичні методи такої діагностики біфуркаційних хвиль, хоча їх реалізація вимагає довгого періоду вимірювань певного параметра, що характеризує соціально-політичну напруженість середовища. У якісному відношенні систематичні спостереження за соціально-політичною ситуацією в державі можуть указувати на стабілізацію (зменшення ентропії) або дестабілізацію (зростання ентропії) процесів і таким чином свідчити про віддалення або наближення біфуркації та пасіонарного вибуху [76].

Під час пасіонарного вибуху у суспільстві відбувається радикальна трансформація, що виявляється у боротьбі соціальних інститутів та суб'єктів, завдяки чому змінюється конфігурація взаємовідношення порядку та хаосу у нелінійний спосіб, тобто відбувається зміна параметрів порядку, відповідно порядок може трансформуватися в хаос, а хаос в порядок [77], що може обумовити радикальну позитивну зміну соціально-політичної динаміки.

Розглянемо динаміку пасіонарності через призму взаємодії двох важливих чинників – розмаїття соціуму та полісуб'єктність владної еліти – у контексті такого параметра системи, як продуктивність управління. Цей показник набуває особливої ваги в періоди суспільних трансформацій, адже визначає, наскільки ефективно соціальна система може мобілізувати власні ресурси для стабілізації або зміни свого стану. Продуктивність управління відображає обсяг суспільних ресурсів, доступних суб'єкту управління [78], і

водночас впливає на характер динаміки пасіонарності та вибір подальшого сценарію розвитку суспільства.

Зазвичай різкі соціальні зміни (еволюційні зсуви) відбуваються за законами системних катастроф, коли попередня структура руйнується, а на її основі формується нова через перебудову суспільних відносин [79]. Таким чином, еволюційні зсуви варто розглядати як комплекс інформаційних та соціокультурних змін, що забезпечують перехід від одного сценарію розвитку суспільства до іншого. У результаті цього процесу виникає якісно новий соціум з іншим характером соціальних взаємозв'язків, що формує новий стан функціонування системи.

Новий стан системи постає внаслідок флуктуацій як емерджентна властивість самоорганізованої соціальної спільноти (що є ознакою пасіонарної громади). Ці зміни виявляються у точках біфуркації (центрах пасіонарності), де управлінські впливи стають особливо помітними та значущими.

Найбільша ймовірність виникнення еволюційних змін спостерігається у кризових зонах, коли ключові параметри системи досягають граничних значень, визначених ресурсними можливостями управління. У таких умовах підвищується нестійкість системи, і з'являються нові варіанти розвитку, які можуть реалізуватися через вибір у центрах пасіонарності. Таким чином, системна криза може стати каталізатором змін, спрямованих на зменшення ентропії та підвищення впорядкованості соціальної системи [77].

Водночас вибір подальшого сценарію суспільного розвитку не є детермінованим, адже залежить від багатьох чинників. Серед них визначальним виступає рівень розмаїття двох підсистем – владної еліти та суспільства, що значною мірою визначає характер їхніх взаємовідносин. Саме цей чинник зумовлює виникнення структурних змін у соціальній системі та сприяє трансформації формату взаємодії між владою й громадою.

Виходячи з наведених положень, розглянемо можливі еволюційні сценарії динамічного розвитку нерівноважних соціальних систем, що формуються під впливом чинника розмаїття. Для їх аналізу використаємо

метод «ґрат» (табл. 1.6). Застосування цього методу дає змогу припустити, що в пасіонарному центрі існує чотири можливих сценарії суспільного розвитку, які можуть реалізуватися залежно від рівня розмаїття суб'єктів та об'єктів управління. При дослідженні цих сценаріїв слід також ураховувати такий важливий параметр, як продуктивність управління, що визначає межі можливостей розвитку системи.

При взаємодії моносуб'єктної еліти й полісуб'єктного суспільства ми отримуємо сценарій динамічно рівноважного суспільства, що підтримує витрати на управління в параметрах біологічного граничного циклу. Назвемо цей сценарій «тоталітарне суспільство». Ознаками такого суспільства є пірамідальна структура соціальних інститутів, максимальна концентрація влади у певного лідера, партійна гомогенність – масова, монополююча партія, гомогенна політична культура, унітарна форма держави, абсолютна монархія. У випадку такого сценарію суспільні відносини формуються суб'єкт-суб'єктним розподілом влади. Дослідники підкреслюють особливий характер розподілу ресурсів між народом і лідером, який виступає головним постачальником ресурсів ззовні. Авторитет влади за цим сценарієм тримається на традиції «дарування» ресурсів народу [80]. У випадку виснаження ресурсів таке суспільство, швидше за все, переходить до анархії або до військової диктатури.

Таблиця 1.6

Сценарії динамічного розвитку соціальних систем

Еліта	Тип суспільства	
Моносуб'єктна	моносуб'єктне	полісуб'єктне
	Тоталітарне суспільство	Трансформаційне суспільство
Полісуб'єктна	Авторитарне суспільство	Демократичне суспільство

[Розроблено авторкою на основі [75 – 77]]

Натомість взаємодія моносуб'єктного суспільства та полісуб'єктної еліти спричиняє динамічну нестійкість системи, внаслідок чого різко збільшуються витрати ресурсів на управління в порівнянні з тоталітарним суспільством. Тобто ознаками такого сценарію («авторитарне суспільство») є знову ж таки пірамідальна структура соціальних інститутів, максимальна концентрація влади у лідера чи у групи лідерів (владна полісуб'єктність), партійна дихотомічність – моно- або біпартійна структура, можлива наявність опозиції, гетерогенна політична культура (співіснування офіційної і «буденної», реальної ідеології), унітарна форма держави, номінально – президентська республіка [81]. У цьому сценарії виникають два детермінантних полюси. Перший, що визначає рівень ресурсів, який здатна мобілізувати правляча еліта – рівень виснаження суспільних ресурсів, що може винести соціум без шкоди для свого відтворення. Другий детермінантний полюс – пік різноманітності владної еліти (до її розпаду на декілька груп), яка є ініціатором соціальних змін. Продуктивність управління визначається діапазоном бажань владної еліти контролювати суспільну динаміку. Нижні граничні стани характеризуються більшою мірою виснаженням ресурсів відтворення соціуму, що спричиняє системну кризу, і в центрі пасіонарності може «зрушити» цей сценарій розвитку в менш продуктивний сценарій «тоталітарного суспільства». Такий перехід іноді може бути благом для соціуму, оскільки дозволяє йому відновити умови своєї життєдіяльності. Для владного соціуму він означає «кризу влади».

На цьому етапі розвитку можна побачити відповідь на запитання Т. Парсонса: яке поєднання чинників призвело до подій, що стали переходом до найрадикальнішої структурної регресії – зокрема, до занепаду Західної Римської імперії та відновлення на її території більш-менш «архаїчних» соціальних утворень [82, с. 786]. Управління в таких архаїчних структурах вимагало менших ресурсів, тому цей перехід можна розглядати як ефективніший з позицій суспільної адаптації.

У періоди, коли суспільство досягає граничних точок розвитку, соціальна поведінка зумовлюється зниженням можливостей концентрації ресурсів у руках владної еліти. У рідкісних випадках це супроводжується швидким процесом структурування суспільства, тобто його урізноманітненням. Унікальне поєднання обставин, коли відбувається майже миттєве формування полісуб'єктного суспільства, створює нетипову для авторитарного сценарію ситуацію – появу полісуб'єктного суспільства та полісуб'єктної еліти. Їхня взаємодія відкриває гіпотетичну можливість еволюційного переходу до «четвертого сценарію» – формування демократичного суспільства і переходу до суб'єкт-суб'єктної, тобто більш продуктивної, моделі управління.

Однак більш імовірним є інший варіант розвитку – трансформація суспільства. Її динаміка визначається взаємодією полісуб'єктного, структурованого суспільства з відносно моносуб'єктною елітою. Така ситуація виникає тоді, коли суспільство розвивається швидше, ніж еліта, і стає ініціатором змін. Соціум починає діяти як самостійний суб'єкт управління, продукуючи інноваційні моделі через флуктуації керівного впливу, що відображають його власні очікування.

Ці очікування ґрунтуються на набутому досвіді та формуються в новому соціальному середовищі, яке стає джерелом пасіонарної енергії для подальших змін і трансформацій. У цей період відбувається актуалізація людського капіталу, концентрація талантів, накопичених у суспільстві, та трансформація соціального досвіду, що пришвидшує процеси самоорганізації. Суспільство швидше за еліту мобілізує свої інтелектуальні ресурси для створення соціально значущих продуктів – нових моделей управління.

Таким чином, цей сценарій є ще більш динамічним, ніж авторитарний, але й потребує більших управлінських витрат. Зростання цих витрат пов'язане з конфліктом цінностей між владною елітою та суспільством, а отже – із загостренням боротьби за контроль над суспільними ресурсами. Це

виявляється у великій кількості необхідних інтеграційних процедур, покликаних забезпечити взаємовигідні рішення.

Загалом, трансформаційне суспільство можна розглядати як проміжний стан – період трансформації одного типу соціальної системи в інший. Воно поєднує ознаки як попереднього стану, від якого відбувається відхід, так і нового, до якого система прямує. Такий тип суспільства має більшу кількість потенційних сценаріїв розвитку, у тому числі протилежних за напрямом. Значною мірою подальший розвиток визначається вибором владної еліти, яка здатна спрямовувати ресурси в бік того чи іншого сценарію.

У процесі управління еліта може обрати одну з трьох стратегій: взаємодію з полісуб'єктним суспільством, протидію йому або ігнорування суспільних флуктуацій.

У першому випадку з'являється велика ймовірність еволюційного переходу до демократичного суспільства з активною взаємодією владної еліти та суспільства, що підвищує ефективність та продуктивність процесу управління. Витрата ресурсів на управління знижується за рахунок внутрішньої самоорганізації. Суспільство стає більше пасіонарним і креативним. Відбувається процес суспільної гуманізації та відповідної гуманізації моделей управління, що повністю відповідає цінностям самого суспільства. Висока різноманітність підтримує готовність до змін і забезпечує мобільність системи та її адаптацію до змін зовнішнього середовища. При цьому як суспільство, так і владна еліта стають носіями відповідних змін. Ознаками такого суспільства є: легітимність влади – владні рішення відповідають цінностям, котрі поділяє більшість суспільства; матрична структура соціальних інститутів; суттєвий вплив громадських інститутів на політичну систему; багатопартійність; політичний та соціокультурний плюралізм; гетерогенна, іноді фрагментарна політична культура; як унітарна, так і федеральна форма держави; як президентська, так і парламентська республіка [81]. Слід також зазначити, що демократичне суспільство як найбільш гармонізований сценарій розвитку передбачає наявність можливостей для конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, делегування

управлінських повноважень, створення нових моделей управління, які можна охарактеризувати як моделі широкого залучення громадськості.

Описані моделі суспільства, безумовно, є ідеальними. Сучасне суспільство є фрагментарним, дискретним і містить елементи і авторитарного (іноді тоталітарного), і трансформаційного, і демократичного суспільства. При цьому соціокультурна еволюція українського народу є підтвердженням такої пасіонарної динаміки, яка визначала ключові моменти національної історії.

Саме здатність до пасіонарної мобілізації дозволила українцям зберегти ідентичність та продовжувати боротьбу за незалежність у XXI столітті.

Висновки до розділу 1

1. Визначено загальну термінологію дослідження та уточнено ключові для нашого дослідження поняття: «пасіонарність», під якою розуміємо сукупність соціально-психологічних якостей соціальних суб'єктів (громад, груп, особистостей), які мають внутрішню мотивацію до дії, здатність жертвувати собою заради ідеї, та прагнуть активно змінювати суспільство чи історичний хід подій; «пасіонарна особистість», яку розуміємо як людину з підвищеним рівнем внутрішньої енергії, яка має сильну мотивацію до суспільно значущої діяльності, здатна до самопожертви, ініціативи та рішучих дій заради ідеї, громади чи держави, навіть у складних або небезпечних умовах; «потенціал пасіонарності», під яким розуміємо інтегровану систему фактичних і латентних можливостей соціального суб'єкта (особи або спільноти), що можуть бути активовані задля досягнення соціально значущої ідеї, навіть жертвуючи особистим добробутом; «пасіонарна громада», яку розуміємо як соціально активну спільноту, в якій значна частина мешканців виявляє високий рівень ініціативності, відповідальності, самопожертви та здатності до колективної дії заради спільного блага, розвитку громади та захисту державних інтересів, що прагне трансформації суспільства, а також визначено інші терміни та поняття, які мають значення для дослідження. Проаналізовано теоретичні джерела щодо пасіонарності [83 – 99].

2. Проаналізовано методологію ідентифікації ідентифікації пасіонарності в системі публічного управління та запропоновано концепт «пасіонарної громади», який відображає нову якість публічного управління, у межах якої суспільство перестає бути пасивним об'єктом державної політики й перетворюється на активного суб'єкта розвитку. Саме завдяки високій громадянській активності, ініціативності та креативності локальних спільнот формується проактивна модель управління, орієнтована не лише на реагування на зовнішні зміни, а й на їх випередження. Така взаємодія влади та громадян створює умови для сталого розвитку територій і зміцнення демократичних засад публічного управління в Україні.

3. Досліджено прояви пасіонарності українців в історичній ретроспективі, зокрема визначено етапи її становлення (період Київської Русі, козацька доба, період політичної залежності ХІХ ст., боротьба за незалежність та антиколоніальний спротив ХХ ст., революційна пасіонарність Майданів, пасіонарність в умовах російсько-української війни). За результатами проведеного ретроспективного аналізу прояву та розвитку пасіонарності в різні періоди розвитку української державності (період Київської Русі – формування етнічної ідентичності та поява політичної суб'єктності), період виникнення козацької консорції – пасіонарний вибух та функціонування Козацької держави – пасіонарний надлом, українські землі у складі російської імперії – пасіонарність Гайдамацького Руху, пасіонарний духовний спротив Т.Шевченка, І.Франка, Л.Українки, часи національно-визвольних змагань – революційна пасіонарність, радянський період – національно-визвольна боротьба ОУН-УПА та моральний спротив шістдесятників, революційна пасіонарність в період Незалежності України, сучасний пасіонарний спротив) виявлено чинники та особливості пасіонарності, проведено порівняння мотивації та механізмів самоорганізації українців та доведено, що українці протягом століть демонстрували високий рівень пасіонарної активності, що проявлялася в боротьбі за державність, культурну самобутність та свободу. Запропоновано сценарні моделі соціопасіонарної динаміки.

Матеріали цього розділу оприлюднено у наступних публікаціях авторки [4, 29, 36, 100 – 102].

Список джерел до розділу 1

1. Битва за Маріуполь. Герої-захисники Азовсталі: Міністерство внутрішніх справ України. 31.05.2022. <https://mvs.gov.ua/news/bitva-zamariupol-geroyi-zaxisniki-azovstali>
2. Контрнаступ на Харківщині був унікальним для ЗСУ — Міноборони. Суспільне Новини. 23.09.2022. <https://suspilne.media/284871-kontrnastup-na-harkivsini-buv-unikalnim-dla-zsu-minoboroni/>
3. Сіра О., Філіпова О. Зерновий коридор — дорога життя. Фонд Демократичні ініціативи ім. І.Кучеріва. 24.04.2024. <https://dif.org.ua/article/zernoviy-koridor-doroga-zhittya>
4. Матвєєва Л.В. (2023). Пасіонарність нації як ресурс публічного управління: теоретичні підходи. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. 3. С.39-44. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-6>
5. Долорес Ібаррурі. <http://surl.li/nlaaj>
6. Лев Гумільов. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>
7. Крутій К. Як не вбити пасіонарія? 15.10.2018. Освітня політика: портал громадських експертів. <http://education-ua.org/ru/articles/1259-yak-ne-vbiti-pasionariya>
8. Yurchak A. Gumilev's «passionarity» is not scientific but very problematic and political. 12.07.2016. <https://realnoevremya.com/articles/554>
9. Passio. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780190681166.001.0001/acref-9780190681166-e-237?utm>
10. Passio. Wiktionary. The free dictionary. 2024. <https://en.wiktionary.org/wiki/pasi%C3%B3n#Spanish;>
<https://en.wiktionary.org/wiki/pasiune#Romanian>

11. «Passio», у Gaffiot, Félix (1934), Dictionnaire illustré latin-français , Hachette. <https://micmap.org/dicfro/search/gaffiot/passio>
12. Джозеф Босворт ; Т. Норткот Толлер (1898), «passio», у Англосаксонському словнику , друге видання, Оксфорд: Oxford University Press. <https://bosworthtoller.com/56867>
13. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/us/>
14. Всесвітній словник української мови. <https://uk.worldwidedictionary.org/>
15. Слюсар В. Громадянська участь пасіонаріїв як агентів «міфічного насилля» у соціальних трансформаціях. http://eprints.zu.edu.ua/20047/1/Spur_2015_5_27.pdf
16. Клейн Л. Гіркі думки «вибагливого рецензента» про вчення Л.М. Гумільова. https://scepsis.net/library/id_86.html
17. Іванова Л. Пасіонарність і екзистенція: співвідношення емпіричних показників. Наука і освіта. №5. 2016. 178 – 184.
18. Сапригіна Н. В. Пасіонарність як індивідуально-психологічна характеристика особистості. Наука та освіта. 2015. № 11-12. 74 -78.
19. Стороженко І. Пасіонарність – джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу. Військово-історичний альманах. 2013. Ч. 1–2 (25–26). 3–9.
20. Факти про виникнення Української Мови. 15.01.2016. <https://svitedu.com.ua/ukrayinska-mova/>
21. Шпенглер О. Занепад Європи. https://knigopoisk.com/osvald-shpengler/zakat-evropy?gclid=Cj0KCQjw4vKpBhCZARIsAOKHoWRxV5m4g2JqPNykVcYdfCBFJur_yoGx91VyiWQf6DSgMWUdQMuHPA8aAiEFEALw_wcB
22. Платон. Держава. Ізборник. <http://litopys.org.ua/plato/plat.htm>
23. Гегель Г. Ф. В. Феноменологія духу. Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004.

https://hromadalib.files.wordpress.com/2016/02/hegel_2004_phc3a4nomenologie.pdf

24. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. *Ізборник*. <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>
25. Бергсон А. Два джерела моралі та релігії. <https://readli.net/dva-istochnika-morali-i-religii/>
26. Майданюк В. Пасіонарна нація. *Вголос*. 16.07.2020. https://vgolos.ua/news/pasionarna-natsiya_1274499.html
27. Денисенко Л. Пасіонарна європейська цивілізація. <https://theukrainians.org/pasionarna-ievropejska-tsyvilizatsiia/>
28. Гумільов Лев. Енциклопедія історії України. Том (Україна - Українці) Кн. 1. http://www.history.org.ua/?termin=gumilov_lev
29. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як драйвер формування національної ідентичності. «Наукова весна» 2024: матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 27–29 березня 2024 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. 445 с. С.305.
30. Vallerand, R. J., Mageau, G. A., Léonard, C. R., Leonard, M., Marsolais, J., Blanchard, C., et al. (2003). Les passions de l'ame: on obsessive and harmonious passion. *J. Pers. Soc. Psychol.* 85, 756–767. doi: 10.1037/0022-3514.85.4.756
31. Vallerand, R. J. (2015). *The psychology of passion*. New York: Oxford University Press.
32. Deci, E. L., and Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behaviour. *Psychol. Inq.* 11, 227–268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
33. Rip, B., Fortin, S., and Vallerand, R. J. (2006). The relationship between passion and injury on dance students. *J. Dance Med. Sci.* 10, 14–20.
34. Mageau, G. A., Vallerand, R. J., Charest, J., Salvy, S. J., Lacaille, N., Bouffard, T., et al. (2009). On the development of harmonious and obsessive

passion: the role of autonomy support, activity specialization, and identification with the activity. *J. Pers.* 77, 601–646. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00559.x

35. Сунь-цзи. Мистецтво війни.
https://chtyvo.org.ua/authors/Tzu_Sun/Mystetstvo_viiny.doc

36. Колтун В.С., Матвєєва Л.В. (2023). Ідентифікація пасіонарної особистості як суб'єкта формування нематеріального ресурсу відновлення громад. *Державне будівництво : зб.наук.праць ; електронний ресурс*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. № 2 (34). 224 с.

37. Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). К. ІКЦ «Легальний статус». 2016. 152 с.

38. Франко І. «Що таке поступ?» (1903). Зібрання творів у п'ятдесяти томах. В-во «Наукова думка». 1986. Том 45. с. 300-349.

39. Климович Л. Пасіонарна енергія в історичному процесі України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. 2016. № 2. С. 25–33.

40. Франкл В.: Сказати життю «Так»!. <https://spzh.news/ua/istorija-i-kulytrua/71268-viktor-frankl-skazaty-zhizni-da>

41. Скловський І.З. Метафізичний дискурс у контексті осмислення українського етносу.
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77297/10-Sklovskyj.pdf?sequence=1>

42. Стороженко І. Пасіонарність – джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу. *Військово-історичний альманах*. 2013. Ч. 1–2 (25–26). 3–9.

43. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. – Т. 1 / Передмова В. А. Смолія; Ред. кол.: П. С. Сохань (голова), В. А. Смолій (заст. голови), В. Г. Сарбей, Г. Я. Сергієнко, М. М. Шубравська (відп. секр.). АН Української РСР. Археографічна комісія, Інститут історії. – К.: Наукова думка, 1990. – 596 с.

44. Макаров А.М. Світло українського бароко. – К., 1994. – С. 105 –139.
45. Леп'явко С.А. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561–1591). – Чернігів, 1999. – С.57 – 76.
46. Ковтун Н. Воля як основа соціальної активності пасіонарія у контексті концепції етногенезу Льва Гумільова. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир-Київ-Краків : ФОП Євенок О. О., 2013. Вип. 3. С. 132–138.
47. Стороженко І.С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII ст. Кн. друга: Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі. Дніпродзержинськ, 2007. С.138 – 278.
48. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності. К. 1994. С. 228
49. Яковлева Т.Г. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття: Причини і початок Руїни. – К., 1998. – С. 86.
50. Грушевський М. Ілюстрована Історія України. Київ. 1996.
51. Галушко К. Очікуючи на «російську епоху світової історії». *День*. 2013. 13-14, 18-19, 23-24. <https://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/ochikuyuchi-na-rosiysku-epohu-svitovoyi-istoriyi>
52. Лесной В. Злет і занепад етносів, або Ще раз про Льва Гумільова та євразійство. *День*. 2013. 72.
53. Соловей Р. Коліївщина: спалах народного гніву. *Український історичний журнал*. 2013. № 4. С. 47–59.
54. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів. Світ. 1992. 523 с.
55. Смаль-Стоцький С. Історія українського народу. Чернівці. Рута. 1994. 384 с.
56. Кульчицький С. В. Україна між Польщею та Росією: XVIII століття. Київ. Либідь, 2007. 312 с.
57. Шевченко Т. Кобзар; Тарас Шевченко; упоряд. М. С. Грушевський. Київ. Наукова думка. 2001. 656 с.
58. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Київ. Критика. 2008. 240 с.

59. Франко І. Вибране: Політична публіцистика. Київ. Основи, 1994. 352 с.
60. Зеров М. Леся Українка як поет і мислитель. Українська література ХХ століття. Київ. Радянська школа, 1990. С. 133–150.
61. Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua>.
62. Папакін Г.В. Скоропадський Павло Петрович. http://www.history.org.ua/?termin=Skoropadskyj_P
63. Гарань О., Василенко О., Рубльов О. Крути: імена твої невідомі. — К.: Смолоскип, 2000.
64. Кокін С. А. Бій під Крутами 29 січня 1918 року: історія і пам'ять // Україна модерна, №17, 2010.
65. Шаповал Ю. Крути: трагедія, подвиг, пам'ять // Історія України, №1, 2008.
66. Друзенко Г. Ефект Крут: трагічна історія повторюється? Главком. 24 серпня, 2023 https://glavcom.ua/columns/gennadiy_druzenko/efekt-krut-trahichna-istorija-povtorjujetsja-951593.html
67. Завжди рух уперед. 28 українців, які змінили світ. Рубрика. 27.08.2024. <https://rubryka.com/article/28-ukrainians-changed-world/>
68. Сич О. Пасіонарність українського націоналізму: історія і сьогодення. Vyshorod. 2015. <https://vyshgorod.in.ua/novini/1743-pasionarnist-ukrajinskogo-natsionalizmu-istoriya-i-sogodennya>
69. Ол. А. Український етногенез. Блог Андрія Ол. https://texty.org.ua/archive-blogs/36003/UKRAJiNSKYJ_JeTNOGeNeZ_ChASTYNA_2-36003/
70. Павлюк С. Культурна пасіонарність українців у міжвоєнний час як суттєвий компонент самоутвердження. 1914-2014 Від війни імперій до діалогу культур (культурна спадщина: трактування, збереження, спільна відповідальність): міжнародна наукова конференція (м. Львів, 14-15 листопада 2014 року). Львів: Народознавчі зошити. 2015. №1(121). С. 262 – 264.

71. Тарнашинська Л. Повертаючись до шістдесятництва...Збруч. 11.01.2023. <https://zbruc.eu/node/114278>

72. Цибулько В. Переможуть в Україні не хруні, а пасіонарії. Радіо Свобода. 2017. <https://www.radiosvoboda.org/a/28819749.html>

73. Фурсік О. П., Суходольська Н. П. Пасіонарії як суб'єкти трансформації суспільства у кризових ситуаціях. Дні науки філософського факультету -2016: матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції (20-21 квітня 2016 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. Ч. 3. С. 154–157.

74. Береговой В. Формування і місце пасіонарного класу в соціальній системі. Психологія. 2007. 3. С. 63–72. <http://surl.li/rwqmlle>

75. Черленяк І. І. Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління : монографія / І. І. Черленяк. – Ужгород : Ліра, 2010. – 656 с.

76. Письменний І. В. Сутність синергетичного потенціалу публічного управління / І. В. Письменний // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 1. – С. 3–10.

77. Письменний І. В. Суспільні аттрактори як основа формування синергетичного потенціалу публічного управління / І. В. Письменний // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 4. – С. 3–9.

78. Карпенко Н.М., Галан О.Є. (2022). Управління продуктивністю праці на підприємствах: фактори, етапи, інноваційні технології. Проблеми сучасних трансформацій Серія економіка та управління. 6. DOI: 10.54929/2786-5738-2022-6-07-02

79. V. I. Arnold, Catastrophe theory (translated by R. K. Thomas, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York 1984), ix + 79 pp, DM 19. <https://www.cambridge.org/core/journals/proceedings-of-the-edinburgh->

mathematical-society/article/v-i-arnold-catastrophe-theory-translated-by-r-k-thomas-springerverlag-berlinheidelbergnew-york1984-ix-79-pp-dm-19/0193E8A89293E17C116C4268A6FBA854

80. Сорокін П. Соціокультурна динаміка. Зарубіжна соціологія ХХ століття / за ред. В. Г. Городяненка. Д. : Видавництво ДНУ, 2001. С. 145 – 151.

81. Липовська Н., Письменний І. Публічна політика: навч. посіб. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 104с.

82. Parsons T. The system of modern societies. Prentice-Hall. 1971. 152 p.

83. Бикова С. В. Особливості схильності до ризику осіб, які відрізняються за пасіонарністю. Неперервна освіта в соціокультурних вимірах: колект. мон. / за наук. ред. В. М. Слабка Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 6 – 17.

84. Бикова С.В. Питання пасіонарності та схильності до ризику в просторі властивостей особистості. Науковий часопис НПУ ім. М.В. Драгоманова. 2018. 64. С. 24- 28.

85. Васютинська О. Г. Індивідуально-психологічні особливості самоактуалізації як одного із структурних компонентів пасіонарності. Вісник Одеського національного університету. 2014. №1. С. 52 – 58.

86. Васютинська О. Г. Психологічні особливості індивідуальної пасіонарності : автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.01 / Одеський Нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2013. 21 с.

87. Возьний К. З. Пасіонарність і заповзятливість: економічний вимір гіпотези зв'язку. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 7 (120). С. 8-16.

88. Горбунов А. М. Філософсько-культурологічний аналіз теорії пасіонарних поштовхів Л. М. Гумільова : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04 / Харківський Нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна Харків, 2000. 16 с.

89. Денисенко Л. Пасіонарна європейська цивілізація. <https://theukrainians.org/pasionarna-ievropejska-tsyvilizatsiia/>

90. Доманська О. Наукова концепція етногенезу Л.Гумільова щодо засад розбудови національного культурного простору в сучасних умовах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. №17. С. 361 – 366.
91. Іванова Ю. В. Особливості прояву потягу в контексті самоактуалізації особистості. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2017. С. 56 – 59.
92. Іванова Я. В. Сенсожиттєві орієнтації пасіонарної особистості / Я. В.Іванова: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів [Проблеми сучасної психології особистості], (Одеса, 25-26 травня 2017 р.). – Одеса: ВМВ, 2017. – С. 67 – 72.
93. Іванова Я.О. Сутність пасіонарності як властивості особистості. Психологія і суспільство. 2016. №3. С.115-121
94. Ковтун Н. М. Співвідношення феномену толерантності й пасіонарного імпульсу в контексті філософської спадщини Льва Гумільова. Історія. Філософія. Релігієзнавство. 2008. № 1. С. 31 – 35.
95. Пасіонарії: тлумачення Словник.UA. <http://surl.li/achvol>
96. Пасіонарна особистість. <http://surl.li/ylllpd>
97. Сидоренко І. Г. Пасіонарність та харизма. Точки перетину. Філософія. Політологія. 2006 №76-79. С. 151 – 153.
98. Місячні затемнення та масові протести: Як Лев Гумільов пояснив усі однією теорією і як застосувати її на практиці. 01.10.2019. <https://official-online.com/lichnosti/stati/gumilev-passionary-theory/>
99. Овчаров О. А. Роль пасіонарності в консолідації суспільства. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2013. Вип. 14. С. 23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2013_14_5.
100. Матвєєва Л.В. Потенціал в системі публічного управління: Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023

р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький. ЛА НАУ. 2023. С. 95-9810.

101. Матвєєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37). (Серія «Управління та адміністрування»). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

102. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як чинник формування національної ідентичності. Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції. Д. ДДУВС. 15 листопада 2023 р.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасна українська пасіонарність: персоніфікований вимір

Не можна розглядати пасіонарний потенціал нашого суспільства, не згадавши сучасних пасіонарних особистостей, чия активність проявилась у роки повномасштабної війни, які в унікальний спосіб втілюють пасіонарну енергію, поєднуючи особисту самопожертву та публічну роль [1].

Перша лінія нашого опору – це фронт. Щоденно наші співвітчизники віддають життя за свободу і територіальну цілісність України. З початку повномасштабного вторгнення росії 684 українських воїни відзначені званням Герой України, 428 з них посмертно [2].

Один з них – Дмитро Коцюбайло («Да Вінчі») – командир легендарного батальйону «Вовки да Вінчі», який став наймолодшим Героєм України прижиттєво та загинув 2023 під час оборони Бахмута. Дмитро став символом жертвовного лідерства та національного воїна [3].

У перші місяці війни українці з болем переживали за оборонців Маріуполя, зокрема бійців батальйону «Азов», який є одним із найбільш яскравих прикладів пасіонарного утворення в сучасній українській історії. Його бійці не просто захищали території – вони втілювали архетип воїна-захисника, який поєднує готовність до самопожертви, глибоку мотивацію, дисципліну та символічну вагу для суспільства. Пасіонарність азовців проявилась у найвищому ступені – в обороні Маріуполя і на «Азовсталі», де формувався сучасний національний міф [4].

Азовці – це пасіонарна меншість, яка консолідує більшість навколо ідеї гідності, опору, національного відродження.

Таблиця 2.1

Характерні риси пасіонарності азовців

Риса	Прояв у практиці «Азову»
Готовність до жертвності	Оборона Маріуполя, «Азовсталь» – 82 дні без води, їжі, медикаментів
Ціннісна мотивація	«Не здамося», «Маріуполь – не символ капітуляції»
Стратегічне мислення	Інженерне укріплення, координація артилерії та дронів
Духовна згуртованість	Побратимство, ритуали, власна символіка, етичний кодекс
Інформаційна пасіонарність	Публічні звернення з бункерів
Лідерська сила	Фігури Прокопенка, Паламаря, Калини як моральних авторитетів

[Розроблено авторкою на основі [4, 5]]

Оборона «Азовсталі» стала точкою кульмінації пасіонарності. Захисники «Азовсталі» діяли в умовах повного оточення, під постійними бомбардуваннями, без підкріплення чи надії на порятунок. Їх опір став символом незламності, а сам «Азов» – моральним капіталом нації. За оцінками військових, кожен день оборони «Азовсталі» вигравав час для перегрупування українських сил на інших фронтах.

Навіть після захоплення в полон, азовці не втратили лідерства: Прокопенко, Паламар, Волинський, Хоменко, Шлега, відзначені званням Героя України [5], – стали обличчям оборони Азовсталі та символом морального спротиву, їх вивільнили в обмін 21 вересня 2022 року, далі перебували в Туреччині, повернулися до України і стали комунікаторами на міжнародному рівні; більшість повернутих бійців знову вступили в ЗСУ або займаються просвітництвом; азовці активно беруть участь у формуванні нових підрозділів (наприклад, 3-тя ОШБ «Азов» у складі НГУ, що діє на Сході з 2023 року).

Наразі й досі певна частка азовців знаходиться в катівнях рф. Щонеділі небайдужі українці, члени сімей військовополонених, побратими в різних містах України виходять на акції підтримки.

Пасіонарність азовців – це не лише військова доблесть, а й ціннісна система, що структурує громаду, мотивує суспільство до дії, формує моральне ядро нової політичної культури. Цей феномен має глибокі соціальні наслідки: підвищення рівня національної мобілізації, зміцнення довіри до ЗСУ, посилення суб’єктності громадян.

Андрій Пільщиков, відомий під позивним «Джус», став не просто військовим пілотом Повітряних Сил ЗСУ, а й символом сучасної української пасіонарності – якості, що поєднує жертовність, свідоме лідерство, професіоналізм і стратегічну комунікацію з суспільством і світом [6].

Його приклад – унікальна інтеграція технократичної компетентності та моральної енергії, що здатна не лише здійснювати ефективні бойові дії, а й трансформувати образ українського героя у публічній свідомості.

Таблиця 2.2

Пасіонарні риси Джуса

Ознака пасіонарності	Прояв у житті та службі Джуса
Готовність до самопожертви	Понад 500 бойових вильотів на МіГ–29, служба без пауз і відпочинку
Інтелектуальне лідерство	Публічні звернення до НАТО щодо F–16, участь у стратегічних переговорах
Професійна досконалість	Тренування у США, впровадження інновацій в аеророзвідці та навігації
Моральна легітимність	Визнання серед військових і цивільних як чесного, скромного, відданого воїна
Постгероїчна позиція	Відмова від пафосу, відкрите обговорення проблем армії, необхідності реформ

[Розроблено авторкою на основі [6]]

Пасіонарним вектором діяльності Джуса стала інформаційна місія – окрім бойових завдань, Джус став одним із ключових комунікаторів теми «повітряного щита» України: у 2022–2023 роках дав десятки інтерв’ю міжнародним ЗМІ (CNN, BBC, Washington Post); став голосом F–16 в Україні, аргументовано доводячи їхню критичну потребу; створював публічний образ пілота як інтелектуала, а не лише «виконавця».

Його комунікаційна діяльність – яскравий приклад публічної пасіонарності, яка формує зовнішній фронт підтримки. Загибель Андрія Пільщикова в авіакатастрофі 25 серпня 2023 року викликала шок і глибокий резонанс в Україні та світі. Його похорон став національним днем жалоби для повітряного війська, а постать – символом надії, що не вмирає. У 2024 році Пільщикову було посмертно присвоєно звання Герой України, а також його ім'ям названо авіаційні програми, тренувальні школи та вулиці.

Спадщина «Джуса» – не лише в боях, а в здатності створити нову парадигму героїзму, де воїн – не лише захисник, а й просвітник, реформатор, лідер довіри.

Ще одна з найяскравіших постатей сучасної війни, у якій пасіонарність набуває гранично людського, етичного і культурного виміру – це Максим Кривцов, позивний «Далі» [7]. Його життя – це не лише жертвність воїна, а й глибока трансформація болю у творчість, мистецтва у зброю, а поезії – у мобілізаційний чинник. Він залишив моральний код наступним поколінням.

Його пасіонарна ідея – це не тільки боротьба за Україну, але й відстоювання культури, людяності, правди про війну через слово. У 2024 р. збірку Максима «Вірші з бійниці» визнано однією з найважливіших книжок року за версією PEN Ukraine. Після його смерті в багатьох військових підрозділах її читають як етичний і духовний маніфест. Образ Далі трансформується у міф морального воїна, який діє без пафосу, без обов'язку, лише з внутрішньої потреби.

Максим Кривцов – не просто герой. Він – пасіонарій нового типу, де військова дія поєднується з духовною місією. Його приклад надихає не на сліпе наслідування, а на особисту відповідальність, пошук сенсу та гідну відповідь на виклики часу.

Ще один яскравий приклад пасіонарія нового покоління – Роман Ратушний – людина, чия боротьба почалась із громадського спротиву несправедливості в мирний час і завершилась – на фронті, під Ізюмом. Його

постать символізує переходову пасіонарність, де активізм трансформується у збройну боротьбу, а принципи – у спосіб життя [8].

Роман став учасником протестів на Майдані (2013–2014) у 16-річному віці – перше прилюдне зіткнення з владним насильством.

Згодом очолив боротьбу за збереження зеленої зони в центрі Києва (Протасів Яр). Відмова від домовленостей із забудовниками, судові позови, вуличні акції, мобілізація громади – приклад ненасильницької, але рішучої пасіонарності.

Його позиція: *«Ми не боремося з кимось, ми боремося за щось – за гідність, природу, Київ»* – стала громадянською мантрою молоді.

У березні 2022 року Ратушний добровільно пішов на фронт – спочатку в Київську тероборону, згодом у 93-тю бригаду ЗСУ. Загинув 9 червня 2022 року під час виконання бойового завдання на Ізюмському напрямку. Цей перехід засвідчив тотальність його пасіонарності: він не поділяв «поле бою» на метафоричне і реальне – все його життя було спротивом, дією, служінням.

Таблиця 2.3

Характеристика пасіонарності Романа Ратушного

Компонент	Прояв у житті Романа Ратушного
Ціннісна послідовність	Боротьба проти забудов, за громади, потім – за державу
Моральна автономність	Не мав політичного покровителя, діяв принципово
Готовність до ризику	Судові справи, погрози, зрештою – смерть на фронті
Горизонтальне лідерство	Не диктував, а об'єднував людей навколо себе
Пам'ять і вплив	Його справу продовжують екологічні активісти, вулиці названо на його честь

[Розроблено авторкою на основі [8]]

Його образ активно використовується в українській масовій культурі, журналістиці, урбаністиці. Створено меморіальні мурали, фонд його імені, серії лекцій про громадянський спротив. У 2023 році вийшов документальний

фільм «Ратушний» (реж. Аліна Горлова). Він стає символом покоління, яке бореться не за кар'єру, а за гідність і природу.

Роман Ратушний – це пасіонарій у найчистішому сенсі: той, хто спрямовує свою енергію на збереження, не руйнацію, і перетворює боротьбу з несправедливістю у джерело сили. Його спадок – не лише екологічний чи військовий, а ціннісний – як еталон активної людяності у державотворенні.

Символом моральної сили та гуманності у складних умовах війни стала Юлія Паєвська («Тайра») – засновниця кореспондентської/медичної служби «Ангели Тайри», яка рятувала життя на передовій з 2014 року. Була захоплена в полон біля Маріуполя, проте продовжила свою роботу після звільнення [9].

Пасіонарність проявляється не лише на фронті. Українські волонтери – це не просто допоміжна сила, а окрема армія тилу, що виникла як відповідь на недостатню спроможність державних структур швидко забезпечити потреби фронту, переселенців, поранених. Їхня пасіонарність полягає в безумовній дії, ініціативі, відмові залишатися осторонь. Це громадяни, що не мають інституційного мандата, але діють ефективніше за систему, керуючись етикою солідарності.

Таблиця 2.4

Ключові риси пасіонарності волонтерів

Риса	Приклад в дії
Ініціативність	Самоорганізація у перші дні вторгнення (їжа, транспорт)
Самопожертва	Візди на лінію фронту, загибель волонтерів
Моральна автономія	Незалежність від партій, комерційних структур
Горизонтальне лідерство	Координація «від низу», без жорсткої ієрархії
Гуманітарна мобільність	Допомога в евакуації, забезпечення аптечками, дронами
Технічна інновативність	3D-друк протезів, дрони-розвідники, генератори

[Розроблено авторкою на основі [10, 12, 13]]

Феномен поширення волонтерського руху в Україні яскраво простежується в даних щорічного звіту дослідження благодійності у світі від Charities Aid Foundation (CAF) – world Giving Index (WGI). Трьома базовими

показниками в розрахунку індексу благодійності є: допомога ближнім (в інших інтерпретаціях – незнайомцям) грошові пожертвування, волонтерство (власне пожертва особистого часу) [10, с. 26].

Упродовж першого року повномасштабної війни Україна продемонструвала помітне посилення своїх позицій у глобальному рейтингу благодійності, піднявшись на вісім сходинок. Загальний індекс благодійності також істотно зріс – із 49% у 2022 році (за даними 2021 р.) до 62% у 2023 році (за даними 2022 р.), що свідчить про те, що понад 60% дорослого населення країни брали участь у благодійній діяльності. Позитивна динаміка спостерігається за всіма ключовими складовими індексу, проте найпомітніше зростання зафіксовано за показником фінансової допомоги.

Таблиця 2.5

Видатні пасіонарні особистості волонтерського руху України

Ім'я	Сфера	Пасіонарна характеристика	Досягнення / Визнання
Тамара Мазур	Медична допомога	Співзасновниця «Пластунського шпиталю», організувала евакуацію поранених	Волонтерка року (2023), нагороджена МОЗ України
Андрій Шараскін («Богема»)	Фронт / ТРО / освіта	Кіборг, волонтер, інструктор, депутат об'єднав культуру і фронт	Учасник оборони ДАП, інструктор у військових школах
Олена Іванова («Галя Балувана»)	Харчування, тил	Годує 1500+ бійців щомісяця, організує доставку продуктів на передову	Народна відзнака «Лицарка тилу», медаль «За жертвність»
Олег Собчук (гурт С.К.А.Й.)	Музика / благодійність	Концерти в прифронтових зонах, збір коштів на медицину і авто	Орден «За заслуги» III ступеня, ветеран культурного волонтерства
Леся Литвинова	Гуманітарна допомога	Засновниця найбільшого центру допомоги переселенцям у Києві (2022)	Увійшла до списку 100 впливових жінок України (Фокус)
Ольга Решетилова	Адвокація / права військових	Документує злочини проти військових, підтримує полонених	Координаторка медіаініціативи з прав людини при УГСПЛ
Тарас Чмут	Стратегія / армія	Керівник «Повернісь живим», координує технічне забезпечення ЗСУ	Ветеран розвідки, один з ключових фахівців тилової підтримки
Михайло Лев («Майк»)	Транспорт / евакуація	Волонтер-водій, евакуював понад 700 осіб із зони бойових дій	Загинув під час виїзду, нагороджений посмертно

[Розроблено авторкою на основі [10, 13, 14]]

Така тенденція зумовлена тим, що підтримка ЗСУ та допомога цивільному населенню стали для більшості громадян звичними формами суспільної активності. За результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг» «Уявлення про патріотизм та майбутнє України» (16–20 серпня 2023 р.), майже половина респондентів (46%) вважають проявом патріотизму саме участь у волонтерстві та донатах. Цей показник є найвищим серед усіх варіантів відповідей щодо ознак патріотизму в умовах воєнного стану [11].

Асоціації:

- «Повернись живим»,
- «Львівський медичний хаб»,
- «Волонтерська сотня» – структури, які працюють паралельно з державою.

За даними ООН, з 2022 по 2024 рік загинули понад 130 волонтерів під час виконання гуманітарних місій. Десятки зазнали поранень або зникли безвісти. Багато з них – люди без спеціальної підготовки, але з глибокою етичною позицією [12].

Волонтерська пасіонарність – це основа горизонтального суспільства, в якому кожен готовий стати на місце того, кого не вистачає. Це форма громадянської відповідальності, що відновлює довіру до дії, не чекаючи дозволу [13].

Тут доречно згадати про те, що щороку збільшується кількість жінок у війську, що не є прямим свідченням пасіонарності, але вочевидь підтверджує думку про горизонтальну відповідальність та солідарність. Так, за даними Міністерства оборони України, у ЗСУ служить понад 70 000 жінок, більш ніж 5500 – на передовій [14], і за 3 останні роки їх кількість збільшилась на 20%.

На особливу увагу заслуговує пасіонарність медиків. Медики – не лише спеціалісти охорони здоров'я. У воєнних умовах вони стають етичними стовпами опору, часто – останньою інстанцією людяності в нелюдських умовах. Їхня діяльність – це пасіонарність дії, спрямована не на вбивство ворога, а на збереження життя, незалежно від особистого ризику.

Таблиця 2.6

Основні риси пасіонарності медиків

Пасіонарна якість	Прояв у діяльності медиків
Самопожертва	Робота під обстрілами, евакуація поранених у гарячих точках
Безумовна допомога	Надання медичної допомоги незалежно від статусу – навіть пораненим ворогам
Психоемоційна витривалість	Тривала робота без сну, харчування, часто під страхом смерті
Мобільність і гнучкість	Евакуаційні бригади, тактична медицина, фронтові шпитали
Професійна інновація	Використання сучасної медицини в бойових умовах, польова хірургія, навчання побратимів

[Розроблено авторкою на основі [15]]

Так, Яна Ріхліцька – Волонтерка–медик із Вінниці, загинула біля Бахмута, рятуючи поранених. Її загибель стала прикладом найвищої жертвовності у військовій службі [15]. Українські медики формують нову етику бойової медицини, де гуманність вища за злість, лікування – це спротив, навички – це оборонна зброя. Їхня сила – у щоденному служінні, рішенні залишитися поруч з пораненим, коли можна було врятувати себе, що розкриває роль військової та цивільної медичної спільноти як потужного пасіонарного ресурсу нації.

Розвиток тактичної медицини, добровільні медичні курси для цивільних, мобільні шпитали – все це частина пасіонарного медичного фронту.

Однією із зон прояву пасіонарності стає журналістика. 02 серпня Президент України В.Зеленський нагородив орденом Свободи (посмертно) Вікторію Рощину [16] – журналістку, яка стала символом професійного та морального спротиву, витриманого у найтяжчих умовах.

Вікторія регулярно поверталась до проросійськи контрольованих зон, щоб фіксувати правду, навіть всупереч небезпеці. Вона сформувала фаховий імідж як журналістка, готова надати голос тим, хто лишився поза увагою. У 2022 році вона отримала нагороду *IWMF Courage in Journalism Award* за мужність у журналістиці – це визнання міжнародної спільноти [17].

Таблиця 2.7

Ознаки пасіонарної стійкості В.Рощиної

Компонент пасіонарності	Прояв у Вікторії Рощиній
Професійна жертівність	Зйомка репортажів у зонах бойових дій, не зважаючи на ризику
Ціннісна решучість	Вирішальний вибір: мати голос для тих, хто його втратив
Етичний опір насильству	Продовження роботи навіть після першого ув'язнення – без жодних поступок
Категоричне усвідомлення позиції	Своєю справою трансформувала журналістику у фронт гуманітарної правди
Післясмертна легітимація	Премія <i>IWMF</i> , <i>Ното Номіні</i> , спеціальна відзнака «Честь професії» – як символ культурного героїзму [17]

[Розроблено авторкою на основі [16, 17]]

Пасіонарність Вікторії Рощиної полягає у свідомому виборі слова як зброї. Вона дистанціювалася від безпечних рамок, щоб донести правду про війну, а її трагічна загибель стала моральним лакмусом для сучасних стандартів журналістики та прав людини. Її діяльність – не просто професійна позиція, а публічний акт опору, який надихає покоління громадянської України.

Під час війни система державного управління синхронізована із суспільством, отже також є осередком пасіонарності як функції політичного служіння. Одним із найвиразніших прикладів пасіонарної постаті в системі державного управління під час повномасштабної війни став Денис Монастирський – міністр внутрішніх справ України (2021–2023), правник, науковець, реформатор [18]. Його діяльність – зразок того, як адміністративна посада може бути не просто інституційною, а ціннісною і жертівною роллю.

На відміну від класичних пасіонаріїв у полі (військових, волонтерів, активістів), Монастирський діяв у системі, яку сам намагався реформувати. Його поведінка засвідчує інституціональну пасіонарність – здатність брати відповідальність не лише за «вертикаль влади», а й за моральний стан держави в умовах хаосу.

Таблиця 2.8

Прояви пасіонарної рішучості Д. Монастирського

Ознака пасіонарності	Прояв у діяльності Дениса Монастирського
Етична відповідальність	Особисте керування роботою МВС у перші дні вторгнення, постійна присутність у зонах небезпеки
Жертовність лідера	Загинув під час виконання службових обов'язків у гелікоптерній місії до зони обстрілу
Антикризове управління	Забезпечення евакуації, охорони порядку, координації ДСНС у період масових атак
Публічна прозорість	Регулярна комунікація з громадянами, чіткість, відсутність популізму
Цивілізаційна візія	Реформування правоохоронної системи у напрямку людяності та правової відповідальності

[Розроблено авторкою на основі [18]]

18 січня 2023 року Денис Монастирський загинув разом з Євгеном Єніним та Юрієм Лубковичем у катастрофі гелікоптера в Броварах. Ця подія набула символічного значення: стала випробуванням для довіри до влади (не сховались, не втекли – загинули під час дії); активізувала дискусію про лідерство без захисту, лідерство як служіння. Його смерть, за визначенням ЗМІ та громадських діячів, – не «випадкова трагедія», а «ціна дії», обрана свідомо.

Денис Монастирський посмертно нагороджений орденом «За мужність» І ступеня, його іменем названо навчальні аудиторії, проекти з підготовки майбутніх управлінців, його стиль управління розглядається як еталон кризового міністерства, де цінність – не в риториці, а в реальних діях.

Пасіонарність Дениса Монастирського – це приклад тихої відваги, де немає фронтової зброї, але є ціннісна стратегія, інституційна жертовність і глибоке розуміння державної місії. Він уособив пасіонарного бюрократа, який став моральним авторитетом не завдяки гучним гаслам, а через дію, відповідальність і смерть.

Одним з напрямів реалізації пасіонарної енергії під час повномасштабної війни стала правозахисна діяльність.

Діяльність Олександри Матвійчук – юристки, голови Центру громадянських свобод, першої української лауреатки Нобелівської премії миру (2022) – яскравий приклад неозброєної пасіонарності, де слово, документ і принцип мають силу не меншу, ніж зброя. У світі, де правда часто стирається обстрілами, вона стала стратегом людяності в українському опорі, реалізуючи пасіонарну енергію через документування воєнних злочинів РФ; лобювання міжнародного трибуналу над Путіним; захист політичних в'язнів, активістів, цивільних; мобілізацію моральної підтримки України у світі.

Таблиця 2.9

Ключові ознаки пасіонарності О. Матвійчук

Компонент	Прояв у діяльності О. Матвійчук
Моральна відвага	Публічне звинувачення російської влади у злочинах проти людяності
Аналітичне лідерство	Створення проєкту «Трибунал для Путіна», збір десятків тисяч свідчень
Стійкість перед тиском	Погрози, переслідування, спроби дискредитації – не зупинили її діяльність
Глобальна присутність	Виступи в Конгресі США, Європарламенті, ООН, отримання підтримки Amnesty, HRW
Альтернативна стратегія боротьби	Дія не зі зброєю, а з законом, етикою, міжнародним правом

[Розроблено авторкою на основі [19]]

Нобелівська промова О. Матвійчук – маніфест пасіонарної правди: *«Право повинно працювати навіть під час війни. Ми не зупинимо злочини, мовчки спостерігаючи за ними»* – ця фраза з її виступу в Осло стала ключовою ідеологічною формулою гуманітарного спротиву [19]. Вона увійшла до Time100, BBC 100 Women, Forbes Women of the Year. Її праця змінила ставлення до України як держави, що бореться не лише за території, а й за право бути справедливою. Матвійчук стає етичним символом української війни, як Тайра – символ гуманності, а Жадан – культурного спротиву.

Ще одним з лідерів правозахисної діяльності є Олена Глушка – співзасновниця International Centre for Ukrainian Victory (ICUV), яка провела понад 500 адвокаційних зустрічей із політиками та посадовцями США, ЄС,

Азії для посилення підтримки України. Її робота – приклад пасіонарного лідерства на міжнародному рівні.

Олександра Матвійчук, Анна–Домань, Олена Шевченко, Олена Глушка – це пасіонарні особи міжнародного права, жінки, які несуть Україну в інституції, залагоджуючи голос правди через факти, етику й витримку. Їх діяльність доводить, що людяність – це стратегія, а не слабкість, і що перемога можлива не лише на полі бою, а й на трибуналі історії.

Професійний спорт також стає ще однією сферою вираження пасіонарної енергії українців. Олександр Усик – сучасний український символ спротиву, який вдало поєднав силу професійного спорту, гуманізму й солідарності. Олександр Усик – не просто видатний боксер, перший в історії українець, що став абсолютним чемпіоном світу у двох вагових категоріях, він – втілення пасіонарної солідарності, стійкості та прагнення до справедливості. Його вплив виходить за межі рингу, а боротьба – за межі спорту (він став Послом UNITED24, створив Usyk Foundation [20], підтримує ветеранів, здійснює символічні жести – повернення до бойових міст, вшанування друзів, мотивування суспільства) [21]. Усик став міжнародним амбасадором України, який через спорт зберігає її присутність на глобальній арені – від ЗМІ до переговорів із лідерами інших країн [18]. Його діяльність включає реальні проекти допомоги – наприклад, реставрація зруйнованого будинку його друга у Ірпені; регулярне забезпечення Фондом Usyk Foundation медичних, транспортних та гуманітарних потреб України [22]. Так само, його перемоги у ринзі – не намір прославитися, а «арена» морального імпульсу: він присвячує перемоги українським захисникам, обираючи слова, а не помсту або агресію.

Олександр Усик – приклад інтелектуальної, етичної та культурної пасіонарності. Він обирає не зброю, а слово й жест; не агресію – а гуманність. Його дії – це м'яка, але потужна мобілізаційна сила, яка виконує роль морального підкріплення для суспільства під час кризи.

Отже, різні сфери діяльності мобілізуються до героїчної дії заради суспільного блага, а не матеріального інтересу.

Таблиця 2.10

Пасіонарні професії та типи їхньої жертвовності

Професія	Тип пасіонарності	Форма дії	Жертвовність / ризик	Ключовий ефект для суспільства
Військовий	Фізична / тактична	Збройний опір, оборона, наступ	Загибель, поранення, полон	Безпека, стримування ворога
Медик (бойовий)	Гуманістична / моральна	Порятунок життів на фронті	Робота під обстрілами, втрати побратимів	Збереження життів, людяність
Журналіст	Інформаційна / ризикова	Висвітлення війни, контрдезінформація	Полон, тортури, репресії	Інформаційна правда, міжнародна солідарність
Волонтер	Соціальна / організаційна	Логістика, збір коштів, евакуація	Виснаження, фронтові виїзди	Підтримка тилу, зв'язок армії з суспільством
Правозахисник	Етична / інституційна	Документування злочинів, судова мобілізація	Тиск, спроби дискредитації, політичний ризик	Справедливість, міжнародна відповідальність
Письменник / поет	Культурна / мобілізаційна	Вірші, тексти, які надихають і пояснюють	Символічна жертва репутації або свободи	Формування ідентичності, моральне укріплення
Рятувальник (ДСНС)	Технічна / гуманітарна	Порятунок цивільних під час обстрілів	Загибель під завалами, поранення	Безпека громадян, відновлення після атак
Вчитель / педагог	Освітня / ідеологічна	Пояснення війни дітям, формування стійкості	Психологічний тиск, брак ресурсів	Виховання нового покоління в цінностях свободи
Капелан / духовний лідер	Духовна / етична	Підтримка воїнів, психологічна допомога	Перебування в бойових зонах	Психологічна рівновага, духовна стійкість
Митець / музикант	Символічна / емоційна	Концерти, кліпи, перформанси в тилу та фронті	Репресії, використання в пропаганді	Моральна підтримка, зміцнення ідентичності

[Розроблено авторкою на основі [4, 7, 8, 15, 20, 25]]

Список видатних осіб, які проявили свій пасіонарний потенціал в умовах війни, можна продовжувати. Ольга Руднева – засновниця «Superhumans Trauma Centre» у Львові, створила клініку для реабілітації поранених ампутантів, сприймаючи їх як справжніх «супергероїв». Центр уже допоміг понад 1 000 пацієнтів, серед яких багато військових і цивільних [23]. Галина «Гайка» Лозова – директорка ГО «Ukrainian Sisters», що стала гуманітарним хабом під час руйнування Каховської ГЕС, забезпечивши підтримку

внутрішньо переміщених сімей. Її ініціативи об'єднали волонтерів, місцеву владу та донорів для індивідуальної допомоги [24].

Сергій Жадан – відомий письменник і музикант, який організував десятки благодійних концертів і зборів на потреби армії [25], сформував добровольчий загін у Харкові та організував радіостанцію для психологічної підтримки солдат і населення. Його поезія й дії стали символами культурного спротиву [26]. Вже понад рік він служить у бригаді «Хартія» комунікаційником і через це майже не має часу на творчість.

Ці приклади – не просто історії героїзму. Вони демонструють, як ціннісна мотивація, моральна солідарність і готовність діяти всупереч особистим ризикам формують пасіонарну основу сучасного українського суспільства. Ці люди – небайдужа енергія нації. Хтось із них надає техніку, хтось – рятує, хтось – співає, хтось – пише, але всі вони єднаються у відмові стояти осторонь.

Пасіонарність – це не тільки «бойова» якість. Вона проявляється в усвідомленій готовності діяти заради інших, у найрізноманітніших ролях. Усі ці професії – фронти однієї боротьби, а їхні представники – опорні точки української нації. У сучасних умовах війни окремі пасіонарні групи – волонтери, медики, військовослужбовці, рятувальники – відіграють роль не лише виконавців суспільно значущих завдань, а й важливих інструментів реалізації державної політики. Їхня діяльність має високий рівень внутрішньої мотивації, спрямованої на досягнення спільного блага, що надає державі додатковий потенціал соціальної енергії. Такі групи можна розглядати як провайдерів державних стратегій на мікрорівні, оскільки вони забезпечують зв'язок між державною владою та суспільством, мобілізують громадян до участі у процесах відновлення, соціальної підтримки, оборони та безпеки. Вони стають механізмом суспільної самоорганізації, який підсилює інституційну спроможність держави в кризових умовах. Зокрема, волонтери формують горизонтальні мережі солідарності, забезпечуючи швидку реакцію на потреби суспільства. Через системну підтримку з боку держави

волонтерський рух може бути інтегрований у публічну політику як інструмент соціальної стабілізації; медики є ключовим елементом гуманітарної політики, реалізуючи державну стратегію збереження життя і здоров'я нації. Їхня пасіонарність проявляється у готовності діяти в умовах підвищеного ризику, що підсилює стійкість системи охорони здоров'я, військові виступають не лише силовим, а й моральним ядром держави, втілюючи ідеали жертвності та служіння. Їхня пасіонарність трансформується в ресурс національної консолідації, який може бути використаний у стратегіях військово-патріотичного виховання та формування національної ідентичності; рятувальники та працівники критичної інфраструктури забезпечують безперервність функціонування держави, реалізуючи політику безпеки та захисту населення. Їхня діяльність має не лише оперативний, а й символічний характер – вони є уособленням стабільності державного механізму в умовах хаосу.

Таким чином, пасіонарні групи становлять мобілізаційний ресурс державної політики, що дозволяє поєднати енергію громадянського суспільства з інституційними можливостями держави. Їх інтеграція у публічне управління сприяє підвищенню адаптивності системи державної влади, розвитку механізмів співучасті та забезпеченню соціальної стійкості суспільства.

2.2. Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності

Формування потенціалу пасіонарності, тобто здатності суспільства чи окремих індивідів до активних, енергійних дій, спрямованих на зміни в суспільстві або досягнення значних цілей, залежить від різноманітних екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів.

Для того щоб визначити зовнішні і внутрішні фактори розвитку пасіонарності, визначимо поняття «фактор». Ми дійшли до розуміння того, що

пасіонарність може бути індивідуальною та колективною. Будь-який фактор, пов'язаний з особистістю (від латинського *factor* – виробляє), розуміється як своєрідний психічний феномен, яка стала рушійною силою іншого явища [27]. Що стосується розвитку більшості особистісних якостей, зокрема пасіонарності, можна виділити ряд зовнішніх і внутрішніх факторів.

До зовнішніх факторів розвитку пасіонарності належать:

1) індукція пасіонарності іншою людиною (має короткочасний, нестабільний ефект);

2) розвиток особистості в середовищі високої пасіонарності.

До внутрішніх факторів розвитку пасіонарності відносяться:

1) ідейний характер як здатність орієнтуватися серед оточуючих ідей за наявності власних суб'єктивно значущих ідей, якими керується його професійна та інша діяльність;

2) активна взаємодія категорій переконання та волі в психічній структурі особистості;

3) рефлексивна культура, що визначає внутрішню гармонізацію.

Використовуючи класифікацію, яка виділяє три рівні механізмів психіки людини: психічний, психологічний і соціально-психологічний, віднесемо механізми розвитку пасіонарності до другого, психологічного [28]. Це обґрунтовано тим, що розвинена пасіонарність не є вродженою властивістю психіки, але в той же час основними факторами її розвитку є внутрішньоособистісні процеси, а також глибоке внутрішнє переконання і самостійні особистісні цінності [29].

На нашу думку, колективна (групова) пасіонарність стимулюється такими екзогенними впливами:

– природні умови : клімат, географічне розташування, природні ресурси (наприклад, жорсткі кліматичні умови можуть стимулювати активність та винахідливість у боротьбі за виживання);

– соціально-економічна ситуація: війни, кризи, економічні підйоми чи занепади створюють середовище для формування пасіонарного потенціалу (періоди політичної нестабільності);

– культурні контакти: зовнішні впливи через обмін культур, колонізацію, еміграцію (наприклад, контакт з іншими культурами може стимулювати інновації та активність);

– інформаційний вплив: пропаганда, медіа, міжнародні ідеї та ідеології (глобалізація створює канали для поширення нових ідей, які можуть підсилювати пасіонарність);

– політичний тиск: військові конфлікти чи окупація можуть стати каталізатором для об'єднання суспільства та пробудження пасіонарних сил.

Ендогенні чинники залежать від внутрішніх особливостей особистості або суспільства:

– генетичні передумови: біологічні та психологічні особливості особи, спадковість (деякі індивіди мають від природи високий рівень енергії, мотивації та здатності до дії) [30];

– національний менталітет: особливості світогляду, традицій, національної ідентичності (наприклад, народи з традицією боротьби за незалежність часто мають вищий рівень пасіонарності) [31];

– рівень освіти: освіта формує критичне мислення, цінності та знання, необхідні для активної діяльності (освічені суспільства зазвичай більш сприйнятливі до ідей та змін, що підтверджує той факт, що за даними МОН України, у 2022–2023 навчальному році понад 1,5 млн учнів і студентів долучалися до освітніх і волонтерських програм з елементами громадянської освіти [32]);

– соціальна мобільність: можливість змінювати соціальний статус (у суспільствах з високим рівнем соціальної мобільності люди частіше демонструють ініціативу та активність);

– релігійні переконання (віра, релігійна енергія може бути потужним джерелом пасіонарності (наприклад, в історії часто релігійні рухи служили поштовхом до суспільних змін);

– лідерство особистості – лідери можуть запалювати енергію в суспільстві та спрямовувати її на конкретні дії (харизматичний лідер часто стає ядром пасіонарних рухів) [33].

Аналіз наявного досвіду дозволяє нам структурувати екзогенні та ендогенні чинники впливу на формування пасіонарного потенціалу громади наступним чином:

– ендогенні (залежать від самої громади, її ресурсу, історії, культури та дій мешканців):

– соціально-культурні (локальна ідентичність та гордість за громаду, традиції волонтерства, самоорганізації, рівень міжособистісної довіри, наявність пасіонарних лідерів (формальних і неформальних);

– інституційні (активність органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), розвиненість громадських об'єднань, ОСНів, участь громади в бюджеті участі чи плануванні);

– демографічні (вікова структура (переважання молоді чи літніх людей) внутрішня мобільність, рівень освіти мешканців);

– освітньо-інформаційні (доступ до неформальної освіти (тренінги, лекції, семінари), присутність локальних медіа та комунікаційних платформ, цифрова грамотність населення).

– екзогенні (ці чинники походять ззовні та можуть або стимулювати, або пригнічувати розвиток пасіонарності):

– політичні (політична ситуація в країні (війна, демократичні процеси, централізація), підтримка громадських ініціатив на державному рівні, політика децентралізації);

– економічні (зовнішня донорська підтримка (EU, UNDP, DOBRE тощо), економічна ситуація регіону (безробіття, розвиток МСБ), програми розвитку громад та субвенції);

– технологічні (наявність доступу до інтернету, онлайн-сервісів, національні цифрові платформи (Дія, E-DEM тощо);

– соціальні/гуманітарні (переміщення ВПО, посттравматичний досвід, загальноукраїнські кампанії (волонтерство, допомога ЗСУ), культурна глобалізація, обмін досвідом з іншими громадами).

Пасіонарність не виникає стихійно – це результат поєднання потужного внутрішнього ядра громади (ідентичність, активісти, освіта) та сприятливих зовнішніх умов (підтримка, безпека, ресурси) [34]. Стратегія розвитку громади має враховувати обидва типи впливів і будувати гнучкі механізми реагування.

Формування пасіонарності громади відбувається у результаті комплексної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор), що ми і спостерігали в Україні на початку повномасштабного російського вторгнення, або зовнішній культурний вплив через глобалізацію може стимулювати розвиток нових ідей, але їх впровадження залежить від освітнього рівня та готовності суспільства до змін [35].

Таким чином, екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

Виходячи з позицій інтегративно-диференційованого і діалектичного підходів, можна припустити, що механізми, що стимулюють актуалізацію пасіонарності особистості, побудовані за бінарним типом.

До таких бінарних опозицій належать: «Переконання – Воля»; «Усвідомлення – Неусвідомлення».

У той же час, виходячи з ролі ідеології в розвитку пасіонарності особистості, відзначимо найважливішу роль ідей, якими керується пасіонарна особистість [36].

Таким чином, розрізняють такі механізми розвитку особистісної пасіонарності: механізм ідеологічної домінанти; механізм взаємодії переконання та волі, механізм усвідомлення-неусвідомлення.

У цьому випадку ми розмежуємо переконання як сферу ідей, настанов та цінностей індивіда, сукупність елементів, що визначають загальні світоглядні орієнтації і відображають конкретні переконання. Воля – це здатність втілити це переконання в життя. Гуманістична спрямованість конструктивної пасіонарності та її практична реалізація на практиці стають проявами механізму взаємодії переконання та волі. Механізм взаємодії переконання та волі – це програма, згідно з якою відбувається пасіонарна взаємодія людини з навколишнім середовищем. Переконання та воля розглядаються як процеси, при яких переконання має безпосередній зв'язок з домінуючою ідеєю, а воля забезпечує процес активного втілення цієї ідеї.

Механізм ідеологічного домінування відображає керівну і спонукальну роль ідеї в структурі світогляду і життя людини. Найбільш свідомо і суб'єктивно значуща ідея стає домінуючою в світоглядному світі пасіонарної особистості та активно здійснює спрямовуючий вплив на її діяльність [37]. Ідея є невід'ємною складовою пасіонарності, об'єктом сфери ідеалу, що задає вектор руху.

Третій механізм розвитку пасіонарності – усвідомлення-неусвідомлення, ми розглядаємо це поняття як виключно оперативно-функціональне в проблемах рефлексії та самостійної роботи над собою.

Слід зазначити, що рефлексивні здібності займають важливе місце в особистісному та професійному становленні пасіонарної особистості [38].

Усвідомлення своїх прагнень та переконань допомагає особистості виділити позитивні і негативні моменти, створити власну систему самоконтролю та забезпечити реалізацію власної цілеспрямованості. Натомість, неузгоджені, суперечливі бажання особистості, неусвідомленість внутрішніх мотивів перешкоджають реалізації найважливішої ідеї, придбання необхідних вольових ресурсів і, отже, розвитку пасіонарності.

Переконання відображає привласнення людиною набору певних смислів і наділення їх високою суб'єктивною значимістю, яка може бути безпосередньо пов'язана з процесом інтеріоризації. Воля, у свою чергу, відображає здатність людини проєктувати зміст своєї психіки (цілі, ідеї) на навколишню дійсність і видозмінювати останню в процесі цілеспрямованої діяльності.

Обидві категорії – переконання та воля – яскраво виражені в психологічному портреті пасіонарної особистості, але переконання – це перша іскра, що запалює внутрішній рушійний потенціал особистості. Вчені зазначають, що людина, яка вірить у щось, психологічно надзвичайно сильна [39]. Об'єктом віри може бути Бог, Батьківщина, власна сім'я або особистість, унікальна доля або незалежність. Переконання (віра) в чомусь є, на думку вченого [40], необхідною умовою адаптації і благополуччя людини. Далі автор пише, що відображенням віри людини є багато складових її особистості: схильності, спрямованість, саморегуляція, сила характеру, рефлексивність, реалізація талантів тощо. Крім того, на думку науковця, віра (переконання), що лежить в основі вчинків пасіонарної особистості, викликає в ній довіру, справляє враження надійності і стійкості [40].

Можна порівняти віру з пошуком певної «точки опори» в житті [41]. Знаходження такої точки опори дає можливість свідомості вийти за межі культури, соціальних обмежень і панівної ідеології і знайти свої автономні основи існування, які не залежать від стану суспільства, культури, моди та суспільного устрою. Вчені називають ці особисті причини і стверджують, що в цьому прочитанні віра підтримує суб'єктивне значення явищ, а значення ще більше формує віру [40].

Крім того, людині необхідно мати цілісний і стійкий образ майбутнього, здатний залишатися актуальним навіть в часи сумнівів і переоцінки цінностей. До цього розуміння має відношення ідея про віру як про активну особистісну установку, яка фіксує вольові процеси і в той же час містить особистісну оцінку свого об'єкта [42].

Завзятість і наполегливість як прояви пасіонарної цілеспрямованості мають властивість підтримувати або навіть перевищувати тиск енергії і діяльності з метою реалізації ідеї, досягнення мети, вирішення проблем, а також в подоланні численних перешкод, в тому числі і тих, що виникли несподівано [43]. Таке визначення сумісне і з поняттям особистісної пасіонарності [44].

Крім того, Г. Ващенко пише про завзятість як про одну з складових волі майже в унісон з Л. Гумільовим, стверджуючи, що завзятість проявляється в негнатовній енергії протягом тривалого періоду часу, незалежно від сили перешкод. Такий порив обов'язково повинен бути підкріплений пристрастю (*passio*). Саме тому ми виділили «наполегливість» і «завзятість» як показники розвиненої пасіонарності.

Продовжуючи тему, Г. Ващенко називає одним з критеріїв вольової (цілеспрямованої) людини успішність діяльності, яка визначається зарядом енергії і прагненням до цілей, а іншим – висоту соціально значущих мотивів [45]. Тут доречно процитувати наступне зауваження Л. Гумільова: «... Пасіонари, змушуючи своїх співвітчизників забувати про лінь і боягузтво, забезпечували життя їм, їх сім'ям, їх нащадкам» [46]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що інший критерій цілеспрямованої особистості доцільніше розглядати в контексті не соціальних, а духовно або культурно значущих мотивів соціальної дійсності [47].

Якщо розглянути ці психологічні інтенції в ракурсі управлінської парадигми, зокрема поліцентричної моделі управління, можна припустити, що високий рівень ідейної усвідомленості певною мірою синхронізується з високим рівнем громадянської зрілості. Відповідно, інша група потребує пасіонарного імпульсу від пасіонарних лідерів для інтеграції наіколо суспільно значущих ідей.

Таким чином, ми доходимо висновку, що механізм взаємодії переконання та волі та механізм усвідомлення-неусвідомлення людини з певними якостями взаємопов'язані. Оскільки ідеологічна складова

пасіонарності відображає стан переконання людини, а діяльнісна – стан цілеспрямованості, то можна зробити висновок, що впливаючи на особистість за допомогою усвідомлення, можна активізувати механізм взаємодії переконання та волі [48]. Якщо, крім цих процесів, організовується створення педагогічних умов для розвитку ідейної сфери особистості, розвиток пасіонарності відбувається більш інтенсивно [49].

Пасіонарність відіграє важливу роль в період відновлення, так як сприяє мобілізації ресурсів і зусиль з боку населення. Люди, які захоплюються відновленням своїх територій, готові інвестувати в цей процес більше часу, енергії та ресурсів. Це створює позитивний імпульс для відновлення, прискорює його темпи і підвищує ймовірність успішного завершення проєктів.

Розуміємо, що ніяка дія не може статися без прикладання відповідної сили, тому, за Гумільовим «потрібно шукати той вид енергії, який безпосередньо впливає на поведінку людей. Це має бути імпульс, достатньо міцний для того аби подолати притаманний любому організму інстинкт особистого і навіть видового самозбереження, який виражається як жертвовність» [50].

Збереження потенціалу пасіонарності української нації в умовах війни є критично важливим для виживання, стійкості та відновлення держави після завершення воєнних дій. Пасіонарність, як рушійна сила активності нації, виступає основою для консолідації суспільства, забезпечення опору агресору та побудови майбутнього.

Високий рівень пасіонарності є основою готовності населення до активного опору агресії, захисту територіальної цілісності та національної ідентичності.

Пасіонарність допомагає утримувати й розвивати національну ідентичність навіть у найскладніші періоди, запобігаючи асиміляції чи культурному занепаду.

По завершенні військових дій енергія пасіонарного потенціалу стане основою для відбудови інфраструктури, економіки, освіти та культури.

У час війни пасіонарність сприяє об'єднанню людей довкола спільних цінностей, цілей та завдань, що є необхідним для ефективної боротьби.

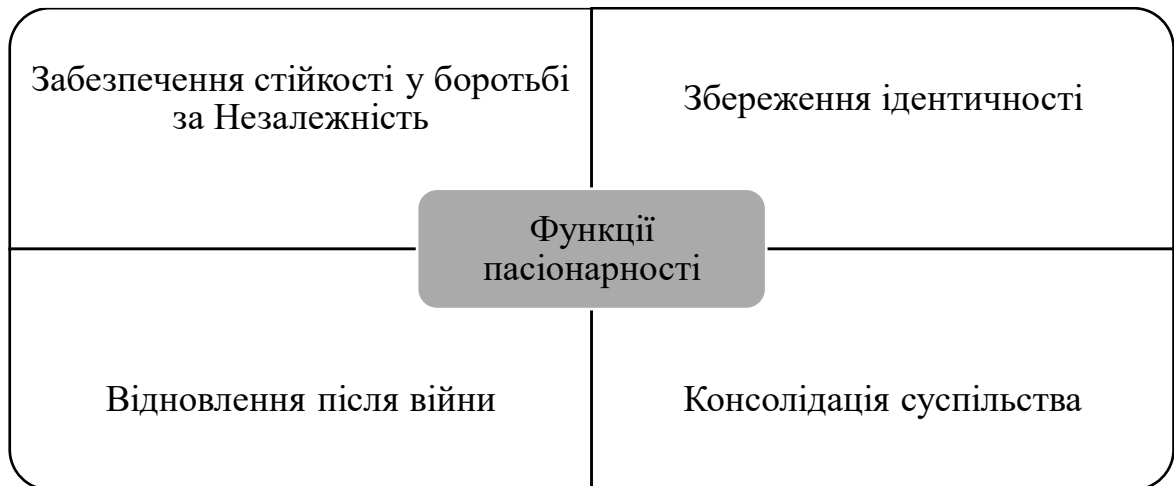

Рис. 2.1. Сучасні функції пасіонарності [розроблено авторкою]

На жаль, війна створює численні виклики для пасіонарності, послаблюючи її потенціал.

По-перше, найбільш активні, патріотичні громадяни частіше стають жертвами безжального ворога – як на полі бою, так і в результаті терору та диверсій.

По-друге, масова міграція громадян, особливо молоді та освіченого населення, до інших країн через війну має кількісні наслідки для потенціалу пасіонарності. Тривалий психологічний та фізичний стрес може призводити до виснаження ресурсів як на особистісному, так й на суспільному рівні. Пропаганда, дезінформація та психологічні операції ворога спрямовані на зниження мотивації населення до опору. Знищення освітніх, культурних та соціальних інституцій може обмежити розвиток та підтримку пасіонарності.

До таких умов доцільно розробити та запровадити Стратегії збереження пасіонарності (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Стратегії збереження пасіонарності в умовах воєнного стану
[розроблено авторкою]

Розглянемо каталізатори пасіонарності – чинники або події, які прискорюють або провокують вибухову мобілізацію цієї енергії в громадах (Рис. 2.3).

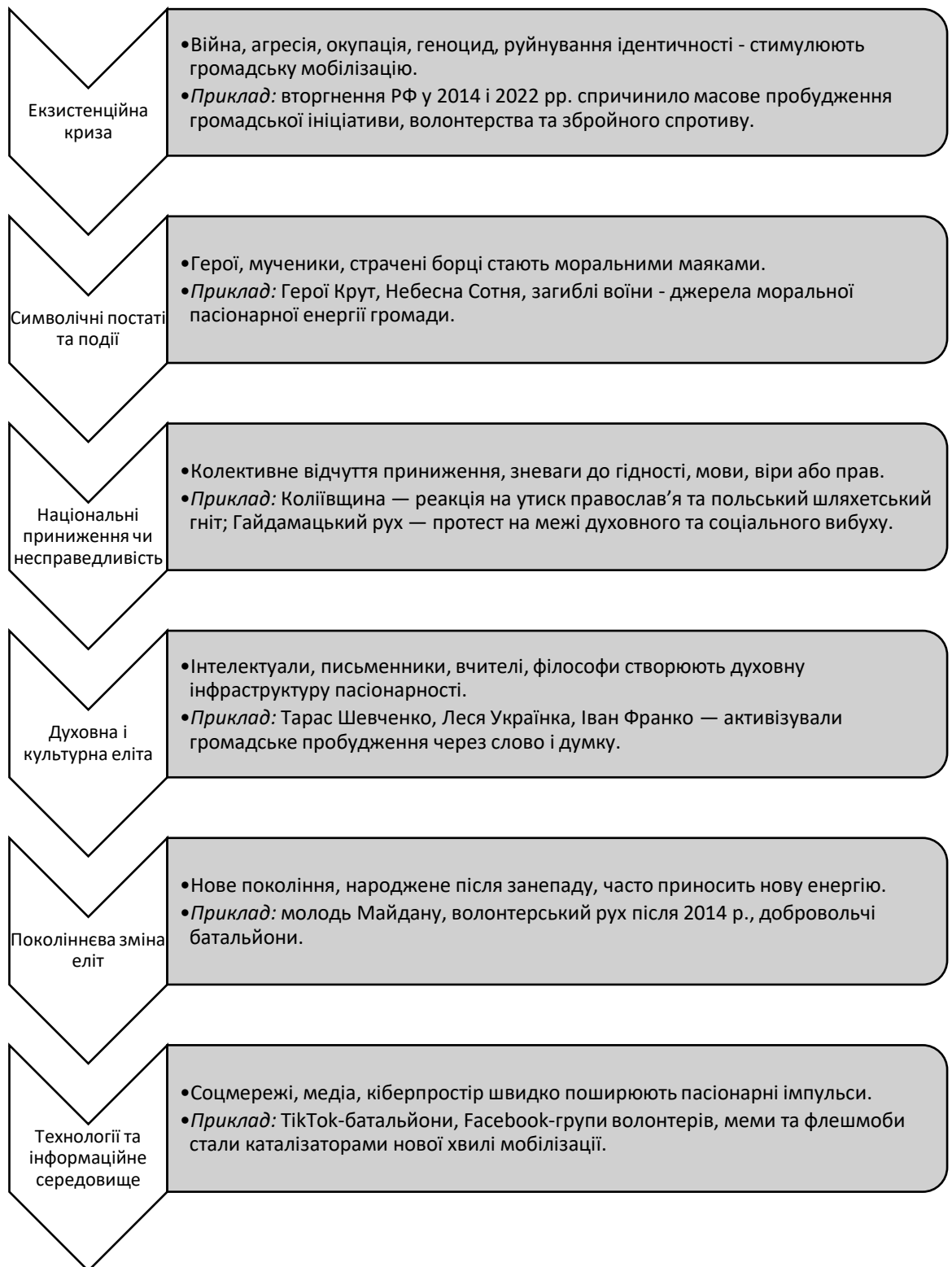

Рис. 2.3. Основні типи каталізаторів пасіонарності [розроблено авторкою]

Коли вищезгадані чинники поєднуються, вони створюють синергетичний ефект, – стан, за якого громада перетворюється на цілісну

систему з високим рівнем пасіонарної взаємодії. Цей стан характерний для: початку революцій, формування державності, або тривалого опору окупації.

Каталізатори пасіонарності – це сигнали або події, які викликають пробудження глибинної енергії громади. Їх не завжди можна передбачити, але вони часто виникають у точках зламу – де доля громади, нації або людської гідності опиняється під загрозою.

На наш погляд, поліцентрична модель управління у сучасних умовах стає ключовим чинником відновлення. Держава забезпечує нормативно-правові рамки та цифрову інфраструктуру (DREAM, Prozorro.Recovery), громади визначають пріоритети на місцевому рівні, бізнес і донори надають ресурси, а громадянське суспільство та волонтерські організації виступають каналами довіри й контролю. Такий формат багаторівневої координації активує пасіонарний потенціал суспільства і перетворює його на інституційний ресурс відбудови.

Після завершення війни потенціал пасіонарності може бути спрямований на мирне відновлення держави. Потрібно забезпечити механізми для участі громадян у суспільно-політичному житті, розвивати демократію, інституції та підтримувати активну громадянську позицію.

Збереження пасіонарності української нації є завданням, яке вимагає зусиль держави, суспільства та кожного громадянина. У сучасних умовах це питання стає не лише фактором перемоги у війні, але й гарантією подальшого розвитку демократичної Незалежної України.

2.3. Поліцентричне управління як драйвер створення середовища пасіонарних рішень в громадах

З 24 лютого 2022 року Україна стримує російського агресора, намагаючись зберегти державний суверенітет, територіальну цілісність та життя людей. Кожного дня росія атакує військових та цивільних українців,

руйнує міста та села, у прагненні знищити інфраструктуру, промисловість, сільське господарство, культурну спадщину тощо (рис. 2.4). В 2025 р. цей тиск максимально збільшився, масовані повітряні атаки відбуваються щоночі.

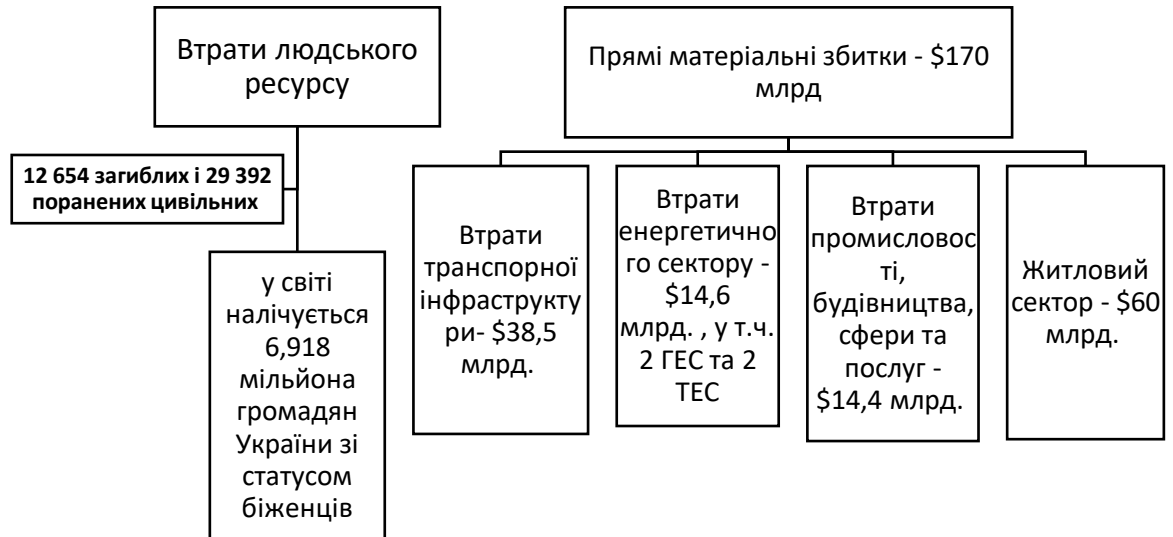

Рис. 2.4. Втрати України за час повномасштабного вторгнення (складено за: [51 - 53])

Попри це, Україна тримається. Ліквідує наслідки обстрілів, вшановує загиблих, евакуює людей з небезпечних територій, але не здається. Система публічного управління залишається резильєнтною, при цьому велике навантаження щодо забезпечення та підтримки населення покладається на органи місцевого самоврядування.

На наш погляд, саме проведення реформи децентралізації у 2015-2020 рр. [54] збільшило місцеву автономію порівняно з раніше більш централізованим управлінням [55, 56] та створило підстави для забезпечення управлінської спроможності громад реагувати на кризи, пов'язані з повномасштабним вторгненням.

Реформа децентралізації, яка тривала в Україні з 2014 по 2020 рік, стала ключовим підґрунтям для поліцентричної моделі управління. Створення 1469 об'єднаних територіальних громад та передача їм 60% податку на доходи фізичних осіб забезпечили фінансову автономію та можливість ухвалювати

власні рішення. За оцінкою програми U-LEAD, близько 70% громад стали фінансово спроможними. Саме цей інституційний фундамент дозволив громадам ефективно мобілізувати ресурси під час війни, організовувати оборону та відбудову, що підтверджує роль децентралізації як драйвера розвитку пасіонарності у поліцентричній системі

Аналіз динаміки структури доходів загального фонду місцевих бюджетів (далі – ЗФМБ) у розрізі суб'єктів формування доходної бази (рис. 2.5.) свідчить про зростання їхніх обсягів упродовж довоєнного 2021 р., перехідного 2022 р. та воєнного 2023 р. ЗФМБ за цей період збільшився приблизно на 25 %.

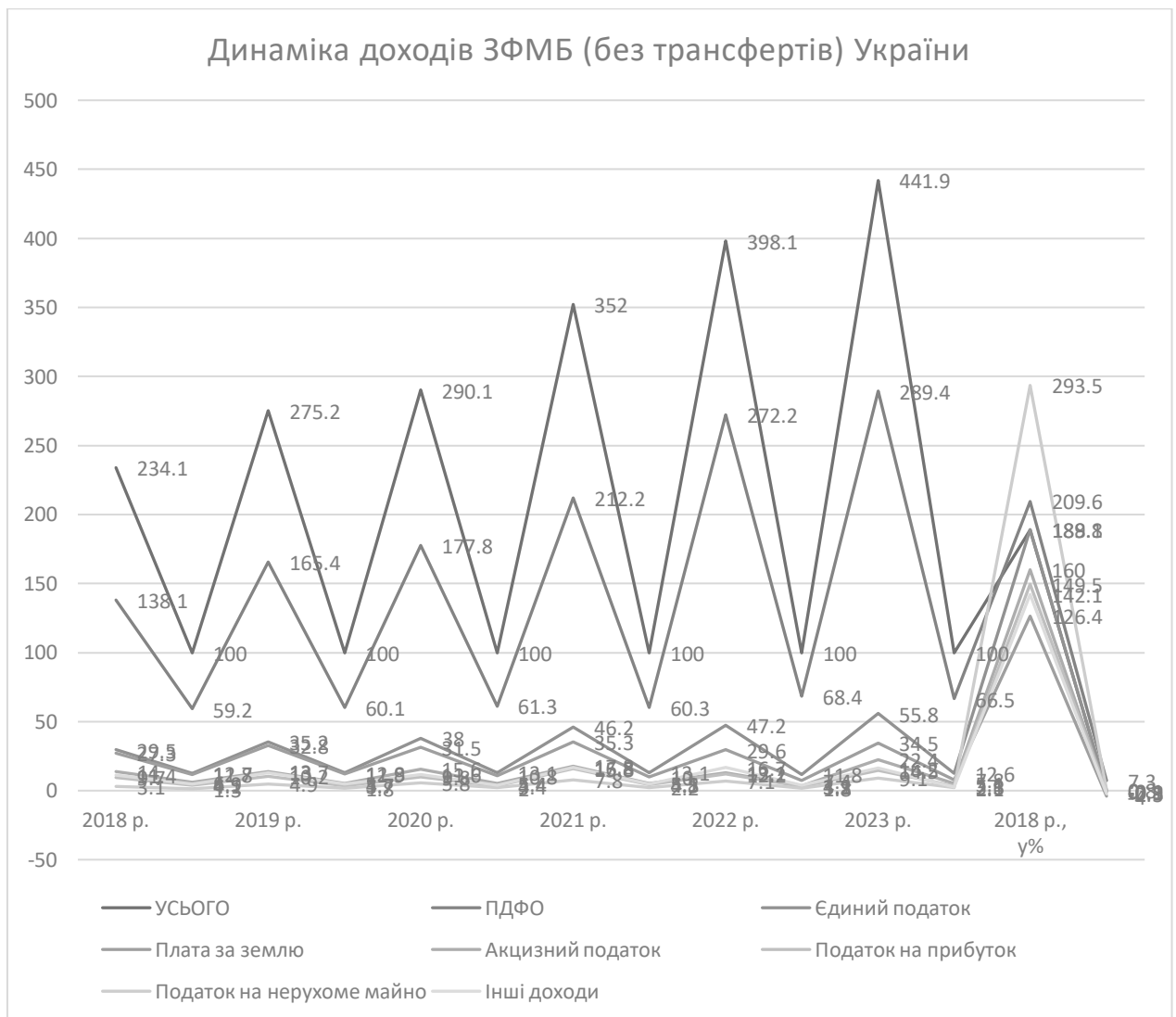

Рис. 2.5. Аналіз динаміки структури ЗФМБ [складено за 57]

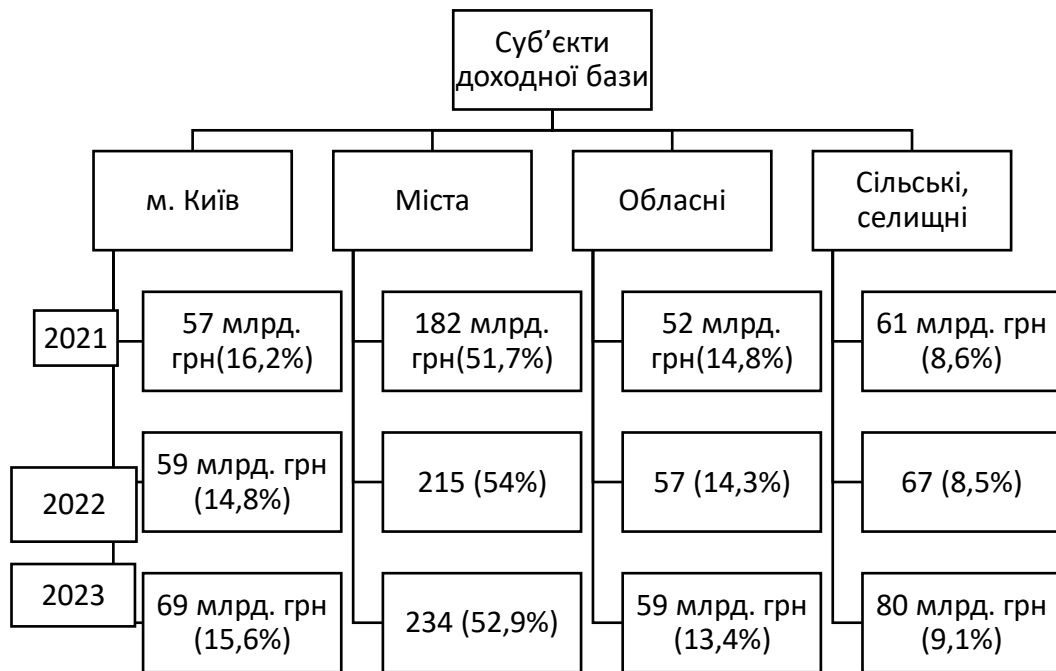

Рис. 2.6. Динаміка доходів ЗФМБ територіальних громад (без міжбюджетних трансфертів) України, 2021-2023, за суб'єктами доходної бази [складено за 57]

Слід зазначити, що рівень фінансової спроможності ТГ визначається на основі порівняльного аналізу за одинадцятьма індикативними показниками [58]. Протягом майже двох років місцеві бюджети продемонстрували здатність оперативно адаптуватися до умов воєнного стану, забезпечуючи виконання основних завдань бюджетної політики держави. Рівень їх виконання виступає індикатором загального соціально-економічного стану ТГ, а також відображає їхній реальний потенціал щодо забезпечення сталого розвитку. Виявлена тенденція до зростання обсягів ЗФМБ свідчить про посилення можливостей громад у наданні ширшого спектра публічних послуг населенню, реалізації соціально значущих та інфраструктурних проєктів, а також у фінансуванні стратегічних програм місцевого розвитку.

До ТОП-10 спроможних громад, які перерахували найбільше реверсних дотацій до бюджету, у 2023 р. увійшли Дніпровська (1814 млн.грн.), Львівська (1364 млн.грн.), Черкаська селищна (755 млн.грн.), Черкаська (494 млн.грн.), Полтавська (410 млн.грн.), Вінницька (389 млн.грн.), Житомирська (379

млн.грн.), Криворізька (368 млн.грн.), Яворівська (365 млн.грн.), Мукачевська (352 млн.грн.) [59]. Отже, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування не лише сприяє економічній стабільності громад, а й впливає на формування активної громадянської позиції населення. Це, у свою чергу, стає передумовою зростання суспільної пасіонарності та появи нових лідерських еліт, здатних забезпечити подальший розвиток держави.

У періоди суспільних трансформацій, коли традиційні норми та усталені імперативи починають сприйматися як такі, що не відповідають новим реаліям, суспільство усвідомлює потребу в силі або лідері, здатному забезпечити його стабільність, безпеку та можливість мирного існування. Подібні очікування, як правило, знаходять підтримку більшості населення. У часи масштабних реформ, спрямованих на формування якісно нового суспільного устрою, посилюється пасіонарність соціуму, що виявляється у зростанні рівня громадянської активності, готовності населення до самовідданих дій і героїчних вчинків. У такій системі певна частина громадян бере на себе роль рушійної сили суспільного розвитку, утворюючи своєрідну еліту – «джерело пасіонарності», яке визначає ідейний напрям та динаміку суспільних змін.

Така діяльність органів самоврядування відображає поліцентричний характер багаторівневої системи управління в Україні: «Поліцентричність [визначається] як структурна особливість соціальних систем багатьох центрів прийняття рішень, що мають обмежені та автономні прерогативи та діють за всеосяжним набором правил» [60]. Питання переваги поліцентричного управління для реагування на кризу було розглянуто в контексті екологічних катастроф, коли поліцентричні та багат шарові інститути «дозволяють суспільствам більш адаптивно реагувати на відповідних рівнях» завдяки своїй здатності мобілізувати знання та ресурси на різних рівнях врядування [61]). Це твердження підтверджується прикладами українського спротиву. Навіть у випадку оборони, яка зазвичай є централізованою сферою, застосування Україною поліцентричного врядування виявилось позитивним для здатності

країни протистояти жорстокому вторгненню російської армії, яка переважає чисельно [62]. Позитивною практикою в цій сфері стало створення мобільних загонів протиповітряної оборони (ППО) в громадах України як відповідь на нові виклики війни, спричиненої агресією росії. Така ініціатива має на меті посилити безпеку на місцях, оперативно реагувати на повітряні загрози (зокрема – дрони-камікадзе типу «Шахед»), та залучити громадськість до захисту своєї території.

Поліцентричне управління не є хаосом, а скоріше мережевим управлінням, де громади, волонтери, муніципалітети, бізнес і державні структури координують дії між собою.

У поліцентричній системі громади мають простір для ініціативи – і ця ініціатива часто є пасіонарною, громадянська ініціатива стає рушієм опору.

Волонтерські центри, місцеві ради, військові адміністрації координують дії, а не просто чекають на вказівки згори.

Не стільки наказ, як внутрішній імпульс громади формує ефективні форми дії – від гуманітарної допомоги до інформаційного супротиву та самоорганізації. Прикладом такого пасіонарного спротиву був, наприклад, Херсон у 2022 р., коли віна знаходився під окупацією (відмови співпрацювати з окупантами, проведення мітингів під обстрілами, саботаж).

Механізми реагування на кризу в поліцентричній державі – сприяння отриманню знань про місцевість, мобілізація ресурсів та сприяння експериментам та інноваціям – підтримують гнучкість місцевого врядування та дозволяють швидше адаптуватися до постійно мінливих невизначеностей воєнного часу [63].

Деякі вчені інтерпретують децентралізацію як рух до поліцентричного управління, і з ними важко не погодитися та доводять [64], що ефективне забезпечення суспільними благами відбувається на найнижчому рівні урядування, який інтерналізує відповідні зовнішні ефекти. Можливість виходу в децентралізованій системі стимулює владу реагувати на вподобання громадян, одночасно стримуючи зловживання владою [62].

Таблиця 2.11

Порівняльний аналіз децентралізації та поліцентричного управління

Критерій	Децентралізація	Поліцентричне управління
Суть	Передача повноважень від центральної влади до місцевої	Наявність кількох рівноправних центрів управління, що взаємодіють між собою
Мета	Підвищити ефективність управління через наближеність до людей	Забезпечити багаторівневе, взаємопов'язане, адаптивне управління
Структура управління	Центр → регіони → громади	Мережа автономних, але пов'язаних між собою центрів прийняття рішень
Тип взаємодії	Вертикальна (передача повноважень зверху вниз)	Горизонтальна (координація між центрами на різних рівнях)
Ключові гравці	Держава, органи місцевого самоврядування	Держава, громади, бізнес, НУО, приватні ініціативи, міжнародні партнери тощо
Приклади в Україні	Об'єднані територіальні громади (ОТГ), реформа субвенцій	Співпраця між громадами, Агенції місцевого розвитку, партнерства між публічним та приватним секторами
Роль громад	Отримують ресурси та повноваження від держави	Стають активними учасниками мережевого управління, приймають рішення самостійно і в партнерстві
Головна цінність	Автономія та самоврядування на місцях	Співпраця, взаємозалежність і різноманіття управлінських рішень
Зв'язок між ними	Інструмент або етап реформування системи управління	Концептуальна модель управління, яку можливо реалізувати завдяки децентралізації

[Розроблено авторкою на основі [60, 62, 68, 83]]

У дискусії про те, який рівень врядування може забезпечити публічні послуги, що найкраще відповідають потребам мешканців, залишаючись при цьому ефективними [65], прихильники поліцентризму стверджують, що громадяни стикаються з гетерогенними проблемами, які вимагають гетерогенних реакцій уряду, які часто вимагають контекстуальних знань та спільного виробництва державних послуг з громадянами, а не для них [60].

У порівнянні з поліцентричним ідеалом [66], значуща реформа децентралізації передає компетенції субнаціональним одиницям і надає їм більшу автономію діяти відповідно до цих компетенцій, ніж у раніше централізованій системі управління [67].

Реформи децентралізації створюють саме таку конкуренцію, яка може стимулювати якість державних послуг. Наголошуючи на автономії територіальних громад, децентралізація наближає політичний порядок до демократичного ідеалу «колективного самоврядування»: маючи автономію, люди можуть шукати найкращі способи задоволення своїх потреб відповідно до власних інтересів [68]. Вони колективно оцінять існуючу структуру управління, якщо результат задовольнятиме їхні власні інтереси. Таким чином, децентралізація може забезпечити стимули знизу вгору для підтримки поліцентричного порядку [60].

У літературі пропонуються принаймні три механізми того, як поліцентричні системи можуть бути придатні для управління стійкістю в умовах кризи. По-перше, оскільки територіальні громади відповідають лише за вибрану сферу, децентралізоване управління створює «можливості для розуміння та обслуговування потреб у просторово неоднорідних контекстах» [61, с.5]. Отже, децентралізоване реагування на кризу може краще ґрунтуватися на таких місцевих або практичних знаннях: «спеціальні знання обставин, невідомих іншим» [69, с. 522]. Можливість передбачати і визнавати різноманітність проблем і потенційних реакцій покращує стійкість в умовах кризи [61, с.18]. Місцеві знання також тісно пов'язані з мобілізацією ресурсів, оскільки місцеві органи влади мають кращі можливості для оцінки репутації мешканців як тих, хто робить внесок у свою громаду (що може бути корисним для оцінювання пасіонарного потенціалу громади).

По-друге, так само, як і спираючись на місцеві знання, децентралізовані держави мають кращі можливості для мобілізації місцевих ресурсів. Особливо це стосується випадків, коли ефективне реагування на кризу залежить від спільного виробництва. У вузькому сенсі спільне виробництво застосовується до товарів і послуг, «які вимагають безпосереднього внеску та активної участі споживачів» [62, с.6]. Безпека, наприклад, є такою публічною послугою: щоб зменшити злочинність у громаді, мешканці можуть самоорганізуватися, щоб дотримуватися соціальних норм ненасильства, повідомляти про підозрілу

поведінку або просто замикати двері та вікна [62, с.6]. Однак у ширшому сенсі спільне виробництво стосується всіх відносин між громадянами та організаціями, що надають державні послуги у сфері надання послуг. Це означає, що користувачі послуг – свідомо чи ні – беруть участь у проектуванні, управлінні, наданні та оцінці державних послуг. Громади та державні органи є взаємозалежними, коли йдеться про впровадження політики та надання послуг [70, с.642].

По-третє, поліцентричність дозволяє швидше адаптувати громади до динамічних кризових обставин, уможливаючи експерименти та інновації. Громадяни та ОМС мають можливість визначити найкращий спосіб вирішення кризи: численні центри прийняття рішень є «можливістю для громадян та їхніх посадових осіб впроваджувати інновації та втручатися, щоб виправити неправильний розподіл повноважень та результатів» [71]. Якщо більше людей можуть запропонувати рішення, це створює «більше варіацій на тему цього товару або послуги ... і постачальники будуть залучені до копіювання тих варіацій, які виявляться успішними» [61, с.19]. В умовах пандемії КОВІД-19 надання більшої автономії сприяло адаптації та випробуванню нових управлінських рішень.

Війна – це не лише випробування для країни, а й потужний стимул для переосмислення традиційних підходів до управління, розвитку та взаємодії в громадах. В умовах російської збройної агресії українські територіальні громади опинилися перед новими викликами: гуманітарна криза, руйнування інфраструктури, переміщення населення, нестача ресурсів. Проте саме ці обставини стали поштовхом до активного впровадження інновацій – нестандартних рішень, цифрових інструментів, креативних моделей управління та взаємодії між громадянами, владою і міжнародними партнерами.

Інновації в громадах під час війни – це не розкіш, а питання виживання й адаптації. Вони охоплюють широке коло напрямів: від цифрової трансформації адміністративних послуг до створення енергонезалежних міні-

мереж, від нових освітніх моделей для ВПО до кооперативних ініціатив у сфері продовольчої безпеки. Гнучкість, самоорганізація та відкритість до змін стали ключовими чинниками сталості українських громад у надзвичайних обставинах.

Цей період також яскраво продемонстрував здатність українців об'єднуватися, шукати креативні рішення та будувати майбутнє, навіть коли навколо панує невизначеність. Саме тому дослідження та опис інноваційних практик у громадах є не лише важливими, а й необхідними для масштабування успішних моделей та підтримки національної стійкості в цілому.

Розглянемо кілька напрямів інновацій та прикладів їх реалізації на місцевому рівні:

1. Цифровізація управління та послуг

Цифрові технології стали ключовим інструментом для забезпечення доступу населення до адміністративних, гуманітарних та соціальних послуг. Зокрема, в Дрогобицькій громаді (Львівська обл.) запроваджено систему «Smart City», адаптовану до умов війни. Вона включає електронний документообіг, запис на прийом, доступ до відкритих даних, а також онлайн-платформу для координації гуманітарної допомоги [72].

2. Енергетична стійкість громад

Громади шукають шляхи до енергонезалежності, зокрема через впровадження відновлюваних джерел енергії. Зокрема, в Славутицькій громаді (Київська обл.) після загроз відключень громада інвестувала в сонячні панелі для лікарні. Це забезпечило критичну інфраструктуру автономним живленням [73].

3. Освітні інновації для ВПО та дітей військовослужбовців.

У багатьох громадах запроваджуються нові освітні моделі для дітей, які через війну були змушені змінити місце проживання або пережили втрату. Так, в Черкаській міській громаді створено освітній кластер для дітей ВПО, який включає гібридне навчання, психологічний супровід і менторські програми для вчителів [74].

4. Підтримка зайнятості через соціальне підприємництво.

В умовах зростання безробіття громади сприяють створенню соціальних підприємств, що поєднують економічну діяльність із соціальною місією. Так, у Коломийській громаді створено швейні цехи для жінок-переселенок, які виготовляють військову форму, спальники та інше спорядження. Ініціативи розширюються на інші громади західної України [75].

5. Інновації в урбаністиці та мобільності

Громади знаходять нові підходи до житлової політики для розміщення внутрішньо переміщених осіб. Так, в Ужгородській громаді запроваджено модульні містечка для проживання ВПО, побудовані за принципами енергоефективності та доступності для маломобільних груп [76].

Отже, незважаючи на війну, українські громади демонструють приклади стійкості, солідарності та технологічної зрілості. Інновації стали не тільки інструментом адаптації, але й основою для формування нової якості місцевого самоврядування. З 2023 року U-LEAD скорегувала свою програму підтримки відповідно до потреб громад. Так, 48 громад розробили документи, необхідні для створення систем внутрішнього контролю та аудиту, 46 громад підготували стратегії комунікації змін, разом із планом їх реалізації, 30 громад успішно напрацювали та затвердили власні муніципальні енергетичні плани, 32 громади розробили програми інтеграції ВПО в громадах, 20 громад підготували плани впровадження Програми забезпечення безпекового простору громади на 2023-2025 роки, 21 громада провела аудит земельних ресурсів [77]. Поширення успішних практик є критично важливим для забезпечення загальнонаціональної стійкості.

Ці три механізми роблять поліцентричну систему більш надійною, ніж моноцентричну [70]. У поліцентричній системі ці вбудовані механізми самокорекції можуть спричинити стабільність усієї системи навіть у середовищах із високим ризиком [78].

Реформа децентралізації надала ОМС можливості безпосередньо реагувати на потреби громадян та сприяла зміцненню довіри до ОМС.

Після повномасштабного російського вторгнення українські ОМС продемонстрували здатність функціонувати попри війну та вирішувати численні кризи, пов'язані з війною. За даними опитування ОМС у вересні 2022 року, дві третини українських громад, які на момент опитування перебували поза зоною бойових дій або були звільнені, зберегли свою нормальну роботу, незважаючи на повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року. Загалом 28% цих громад ніколи не припиняли свою діяльність, а 43% повернулися до нормальної роботи протягом двох тижнів після повномасштабного вторгнення чи визволення. Крім того, на запитання про те, як ОМС приймають рішення про політику надзвичайних ситуацій, респонденти звертають увагу на демократичну легітимність процесу прийняття рішень: вони переважно діють на основі рішень своїх колегіальних органів, виконавчого комітету та муніципальної ради (по 82%) [79, с. 18-20].

Проте, згідно результатам соціологічних досліджень, за 2023 рік довіра в суспільстві до голів громад знизилася з 63% до 48%, а до місцевих рад з 58% до 44%, а у січні 2024 рівень довіри знизився до довоєнних показників [80].

Напевно, це пов'язано з чисельними корупційними скандалами, учасниками яких були посадовці ОМС.

Українські громади загалом системно не готувалися до повномасштабного російського військового вторгнення або своїх дій у разі ворожої окупації [59, 81].

Незважаючи на відсутність передбачень та структурованих інструкцій, децентралізована система управління України продемонструвала здатність справлятися з кризами, пов'язаними з війною.

Практика кризового менеджменту українських ОМС широко передбачає негласні знання: більшість громад поза зоною бойових дій (78%) поклалися на партисипативні та інформаційні ініціативи після 24 лютого 2022 року. З одного боку, залучаючи неурядових суб'єктів, ОМС мали на меті координацію попиту та пропозиції допомоги, наприклад, гуманітарної допомоги для ВПО або підтримки Збройних Сил України (92%), а також координацію волонтерів

(82%) [81]. ОМС обрали координаційні ролі, оскільки багато розпорошених неурядових суб'єктів володіють інформацією про гуманітарні чи військові потреби, а також навичками пошуку та доставки того, що потрібно, там, де це потрібно. З іншого боку, зміцнення згуртованості громади та зменшення стресу було пріоритетною метою залучення громади для більшості респондентів (88%). Нарешті, ОМС хотіли залучити до її вирішення людей, яких торкнулася проблема (65%), таким чином, знову ж таки, дозволивши використання практичних знань в кризовому управлінні [79].

В умовах щоденної ескалації воєнних ризиків саме кризові знання – практичні навички, напрацьовані під час попередніх надзвичайних ситуацій, а також нові компетенції, отримані в умовах війни, – стали основою для ефективного управління та реагування на загрози.

ОМС швидко мобілізували внутрішні ресурси, приміщення, транспорт, а також сприяли формуванню добровольчих формувань. Завдяки напрацьованим моделям цивільного захисту та практикам співпраці з ДСНС і поліцією, багато громад змогли: організувати пункти безпеки та укриття, забезпечити евакуацію цивільного населення, координувати логістику збройних сил і волонтерських штабів.

ОМС стали координаторами між державою, волонтерами, міжнародними донорами та місцевим населенням. Кризовий менеджмент включав: створення центрів гуманітарної підтримки, цифрову реєстрацію внутрішньо переміщених осіб (ВПО), моніторинг потреб населення у реальному часі. У Кам'янець-Подільській та Червоноградській громадах впроваджено інтерактивні мапи гуманітарної допомоги та доступних сервісів для ВПО [82].

Наявність кризових протоколів і здатність швидко переналаштовувати системи дозволили: налагодити альтернативні джерела водо- та енергопостачання, організувати чергові бригади медиків, створити пункти незламності, які об'єднують обігрів, електрику, інтернет та допомогу.

ОМС активно застосовували сучасні методи кризової комунікації: публікація інформації через Telegram-канали, Viber-спільноти, офіційні сайти, візуальні інструкції та інфографіка, навчальні кампанії з домедичної допомоги та правил поведінки під час обстрілів. Це дозволило зберегти довіру громадян до влади та уникнути паніки.

Громади переглядали свої стратегії розвитку, замінюючи довгострокові інфраструктурні проекти на антикризові заходи, включаючи: перепрофілювання шкіл у тимчасові центри розміщення, зміну логістики постачання продуктів, інвестиції в енергонезалежність та цифрову трансформацію.

ОМС продемонстрували високу здатність до самостійного прийняття рішень у критичних умовах, спираючись як на наявні знання з кризового менеджменту, так і на швидке засвоєння нових. Цей досвід варто систематизувати, дослідити та включити до національних і регіональних програм підготовки службовців та лідерів громад. Асоціація міст України та Всеукраїнське об'єднання об'єднаних територіальних громад почали публікувати щотижневі дайджести про те, як функціонували громади під час війни, які по суті є платформами для визначення робочих рішень [83]. Крім того, вони проводять вебінари та офлайн-зустрічі для обговорення різноманітних питань врядування – від управління фінансуванням воєнного часу до мобілізації міжнародних партнерств – основним форматом якого, як правило, є обмін досвідом на додаток до експертних внесків. Більшість респондентів вважають інформаційну роботу асоціацій корисною для подолання криз, пов'язаних з війною (57%) [79, с.16] тоді як 71% вважають своє членство в таких об'єднаннях корисним для вирішення криз, пов'язаних з війною. Горизонтальний обмін знаннями між українськими ОМС ілюструє, як поліцентрична організація влади уможливорює накопичення місцевих знань, тоді як цифрові технології (також децентралізована система) сприяють їх поширенню.

Як вже зазначалось, важливим механізмом реагування на виклики в громадах є мобілізація місцевих ресурсів. Повномасштабна війна в Україні

продемонструвала: успішне функціонування громад значною мірою залежить не лише від зовнішньої допомоги, а й від здатності самих громад мобілізувати внутрішні ресурси – людські, матеріальні, організаційні та інформаційні. У кризових умовах саме локальні ініціативи, згуртованість населення та ефективне використання наявного потенціалу стали вирішальними. Розуміючи, що людський капітал – це головний актив громади, ОМС активізували місцеве населення до участі у вирішенні нагальних проблем: формування волонтерських штабів, координаційних рад, тероборони; залучення місцевих підприємців, вчителів, медиків до забезпечення життєво важливих послуг; підтримка ініціатив мешканців – від збору гуманітарної допомоги до організації тимчасового житла для ВПО.

Так, у Буській громаді (Львівська обл.) громада власними силами обладнала бомбосховища в школах, залучивши батьків, педагогів та місцеві фірми [84].

ОМС мобілізували всі доступні матеріальні ресурси для забезпечення безперервної роботи: переобладнання комунальних приміщень (садочків, шкіл, клубів) у центри допомоги або прихистки; надання комунального транспорту для евакуації або розвезення гуманітарної допомоги; створення комунальних банків речей, одягу, засобів гігієни.

У Мукачівській громаді на базі ЦНАП організовано логістичний центр, який оперує місцевим ресурсом (транспортом, персоналом, майном) для підтримки переселенців.

В умовах війни громади були змушені терміново змінити фінансові пріоритети: перерозподіл коштів місцевого бюджету на першочергові потреби (паливо, генератори, їжа, медикаменти); призупинення капітальних видатків на користь оперативної допомоги населенню та ЗСУ; ініціація благодійних зборів та залучення донорської підтримки під місцеві проекти. Так, у Терехівській громаді понад 30% бюджету розвитку було спрямовано на створення шелтерів та оснащення медичних пунктів [85].

Одним з найцінніших ресурсів громад виявилася взаємна підтримка, довіра та солідарність. Спільні цілі – допомога армії, захист громади, підтримка переселенців – стимулювали високу мобілізацію на всіх рівнях.

Зокрема, у Жовківській громаді діє система «Сусідської взаємодопомоги» – мешканці організовуються за кварталами й підтримують тих, хто найбільше постраждав.

На тлі значного скорочення доходів [56] та складності криз, пов'язаних з війною, ОМС звернулися до копродукції зі стейкхолдерами у своїх муніципалітетах, сусідніх громадах та європейських колег (міжмуніципальна співпраця).

Спільне виробництво заходів з реагування на кризу також відбувалося між українськими муніципалітетами, залучаючи один одного та інші європейські муніципалітети до різних форм міжмуніципального співробітництва. Більше половини респондентів (54%) навіть посилили співпрацю з іншими українськими муніципалітетами від початку повномасштабного російського вторгнення, а більшість громад (108 зі 115 громад) повідомили, що використовують ці партнерства у відповідь на кризи, пов'язані з війною. Хоча інституційна співпраця могла існувати в угодах про побратимство (з іноземними муніципалітетами) або угодах про міжмуніципальне співробітництво (в Україні), більшість співпраці була неформальною. Вона мобілізувала місцеві ресурси на основі особистого контакту між мешканцями (як державними службовцями, так і приватними суб'єктами) в Україні та за кордоном [79, с.35].

Міжмуніципальне співробітництво в Україні покривало гуманітарні потреби та надавало технічну підтримку від менш до більш постраждалих громад: налагоджені зв'язки з іншими українськими громадами допомогли 58% з них впоратися з кризами, пов'язаними з війною. Спільне виробництво з сусідніми муніципалітетами було спрямоване переважно на надання продовольчої (82%) та медичної допомоги (54%) мешканцям та ВПО [79, с.35].

Наприклад, кілька громад поза зонами бойових дій організували їжу та техніку для постраждалих громад: Кіптів та Понорниця на Чернігівщині

випікали хліб для прикордонних окупованих громад [86]; Широківська громада Дніпропетровської області забезпечила прикордонні громади продуктами харчування, ліками та предметами гігієни [87]. Крім того, громади надавали технічну підтримку один одному, наприклад, Славутич запропонував звільненій Бородянці на Київщині мобільні центри надання адміністративних послуг, а пожвавлення водопостачання до Ірпеня Київської області було результатом спільної роботи комунальних водопровідних компаній міст Києва та Житомира та Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні. Польські міста-побратими Львів надали автобуси для підвищення мобільності Львівською областю та допомоги у перевезенні українських біженців до Європи. Міста-побратими Київ, Чернівці, Житомир, Хмельницький, Вінниця, Борислав, Чортків, Бердичів, Івано-Франківськ, Калуш, Надвірна, Одеса та Миколаїв, і це лише деякі з них, надавали соціальну допомогу, приймали біженців та передали обладнання.

Українські ОМС продемонстрували здатність адаптувати свою діяльність до умов війни, гнучко коригуючи наявні рішення. Спектр адаптацій широкий і відображає різноманітність місцевих контекстів, що охоплюють установи та технології. Приклад інституційної адаптації можна знайти в Новоярихові Львівської області, де в ОМС була прийнята давня консалтингова платформа «Віче» для координації дій у разі відключення мереж мобільного зв'язку та електромережі [88]. Так само координацію гуманітарної допомоги взяла на себе Тернопільська молодіжна рада, хоча її звичною функцією є координація місцевої молодіжної політики. Однак вже існуюча волонтерська мережа та налагоджені інструменти комунікації були достатньо гнучкими, щоб узяти на себе нове завдання [89].

Нові рішення могли бути співстворені регіональною владою і ОМС, що підкреслює схильність поліцентричних систем до координації. Наприклад, Рівненська обласна військова адміністрація (ОВА) створила Координаційну раду з головами всіх ОМС у Рівненській області для координації розміщення та інтеграції ВПО в області. Вона узагальнила статистику ВПО з громад,

визначив порожнє житло для переселення та опублікувала заклик серед мешканців регіону щодо вільних квартир. Вона також здійснювала нагляд за переміщенням компаній та установ. Важливо, що законодавчої вимоги щодо створення саме такої ради немає. Натомість, це оригінальне тлумачення загальної вимоги багаторівневої координації. Той факт, що це було можливо, також свідчить про те, що ОВА (тобто частина вертикальної держави) визнавала ОМС як спроможних партнерів для координації, а не лише для командування та управління.

Попри важкі наслідки повномасштабного російського вторгнення, Україна через три з половиною роки виявилася напрочуд стійкою. Критична роль ОМС в управлінні величезними кризами у війні викликає подив з огляду на неоднозначність літератури щодо ефективності децентралізованих держав у реагуванні на кризи. Українські ОМС сприяли потокам знань, які дали змогу громаді реагувати на кризи, пов'язані з війною. Знання передавалися трьома шляхами: за допомогою інформаційних стратегій для налагодження потоку знань; через стратегії залучення до джерел знань; а також через підтримку повторюваних каналів зв'язку шляхом формалізації порад та демонстрації оперативності. Таким чином, ОМС сприяли створенню умов для місцевих горизонтальних обмінів і безпосередньо залучали навички людей поза владою для вирішення криз, пов'язаних з війною. Створені асоціації ОМС виявилися успішними брокерами знань для передачі інновацій на вимогу по всій країні. По-друге, поліцентрична структура місцевого самоврядування в Україні, не в останню чергу завдяки реформі децентралізації, зробила спільне виробництво значущим для реагування на кризу. Мешканці, підприємці, громадські організації та інші українські та міжнародні муніципалітети розглядалися як партнери у вирішенні проблем. Вже існуючі особисті знайомства часто уможливлювали спільне виробництво, вказуючи на перевагу поліцентричного управління, яке надає перевагу мережам, ініціативі та горизонтальним зв'язкам на протипагу ієрархії та субординації в моноцентричних системах. У деяких

випадках проведена мобілізація ресурсів компенсувала відсутність спроможності місцевого самоврядування.

По-третє, поліцентрична система врядування компенсувала високу вразливість та недостатню готовність за допомогою соціальних інновацій та експериментів: громади самостійно передбачали майбутні виклики в короткостроковій перспективі або розробляли ситуативні реакції. Вже існуючі цифрові інструменти та локальні практики для вирішення певних проблем були творчо адаптовані для вирішення нових викликів, пов'язаних з війною. Неортодоксальні рішення криз, розроблені методом проб і помилок, були поширені по всій системі через особисті мережі зв'язку.

Досвід України через три з половиною роки після повномасштабного російського вторгнення демонструє, як у ситуації затяжної та екстремальної кризи поліцентрична система управління може сприяти стійкості та створити середовище для пасіонарних рішень.

Висновки до розділу 2

1. Розглянуто сучасних пасіонарних особистостей, чия активність проявилась у роки повномасштабної війни, які в унікальний спосіб втілюють пасіонарну енергію, поєднуючи особисту самопожертву та публічну роль. Обгрунтовано, що пасіонарність оборонців «Азовсталі» – це не лише військова доблесть, а й ціннісна система, що структурує громаду, мотивує суспільство до дії, формує моральне ядро нової політичної культури. Цей феномен має глибокі соціальні наслідки: підвищення рівня національної мобілізації, зміцнення довіри до ЗСУ, посилення суб'єктності громадян. Систематизовано персональні прояви пасіонарності Героїв України – Романа Ратушного, Максима Кривцова, Андрія Пільщикова, Юлії Паєвської.

Показано, що пасіонарність проявляється не лише на фронті – українські волонтери – це не просто допоміжна сила, а окрема армія тилу, що виникла як

відповідь на недостатню спроможність державних структур швидко забезпечити потреби фронту, переселенців, поранених. Це громадяни, що не мають інституційного мандата, але діють ефективніше за систему, керуючись етикою солідарності.

Встановлено, що на особливу увагу заслуговує пасіонарність медиків, діяльність яких – це пасіонарність дії, спрямована не на вбивство ворога, а на збереження життя, незалежно від особистого ризику.

Визначено, що під час війни система державного управління синхронізована із суспільством, отже також є осередком пасіонарності як функції політичного служіння. Продемонстровано вияви журналістської, правозахисної, спортивної пасіонарності.

2. Визначено фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності. Доведено, що колективна (групова) пасіонарність стимулюється такими екзогенними впливами: природні умови (клімат, географічне розташування, природні ресурси; соціально-економічна ситуація (війни, кризи, економічні підйоми чи занепади створюють середовище для формування пасіонарного потенціалу (періоди політичної нестабільності)); культурні контакти (контакт з іншими культурами може стимулювати інновації та активність); інформаційний вплив (глобалізація створює канали для поширення нових ідей, які можуть підсилювати пасіонарність); політичний тиск (військові конфлікти чи окупація можуть стати каталізатором для об'єднання суспільства та пробудження пасіонарних сил).

Ендогенні чинники залежать від внутрішніх особливостей особистості або суспільства: генетичні передумови (біологічні та психологічні особливості особи, спадковість); національний менталітет (особливості світогляду, традицій, національної ідентичності); рівень освіти (освічені суспільства зазвичай більш сприйнятливі до ідей та змін); соціальна мобільність (у суспільствах з високим рівнем соціальної мобільності люди частіше демонструють ініціативу та активність); релігійні переконання (віра, релігійна

енергія може бути потужним джерелом пасіонарності); лідерство особистості (харизматичний лідер часто стає ядром пасіонарних рухів).

Доведено, що формування пасіонарності громади відбувається у результаті комплексної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор), що й відбулось в Україні на початку повномасштабного російського вторгнення.

Встановлено, що екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

3. Обгрунтовано, що проведення реформи децентралізації у 2015-2020 рр. збільшило місцеву автономію порівняно з раніше більш централізованим управлінням та створило підстави для забезпечення управлінської спроможності громад реагувати на кризи, пов'язані з повномасштабним вторгненням.

Встановлено, що така діяльність органів самоврядування відображає поліцентричний характер багаторівневої системи управління в Україні, де громади, волонтери, муніципалітети, бізнес і державні структури координують дії між собою.

У поліцентричній системі громади мають простір для ініціативи – і ця ініціатива часто є пасіонарною, громадянська ініціатива стає рушієм опору.

Досліджено механізми реагування на кризу в поліцентричній державі – сприяння отриманню знань про місцевість, мобілізація ресурсів та сприяння експериментам та інноваціям, які підтримують гнучкість місцевого врядування та дозволяють швидше адаптуватися до постійно мінливих невизначеностей воєнного часу.

Незважаючи на відсутність передбачень та структурованих інструкцій, децентралізована система управління України продемонструвала здатність справлятися з кризами, пов'язаними з війною.

Досліджено практику кризового менеджменту українських ОМС та обґрунтовано, що поліцентрична система врядування компенсувала високу вразливість та недостатню готовність за допомогою соціальних інновацій та експериментів: громади самостійно передбачали майбутні виклики в короткостроковій перспективі або розробляли ситуативні реакції. Неортодоксальні рішення криз, розроблені методом проб і помилок, були поширені по всій системі через особисті мережі зв'язку.

Матеріали цього розділу висвітлені у таких публікаціях авторки [29, 33, 90 – 93].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Фурсік О. П., Суходольська Н. П. Пасіонарії як суб'єкти трансформації суспільства у кризових ситуаціях. Дні науки філософського факультету -2016: матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції (20-21 квітня 2016 р.). Київ. 2016. Ч. 3. С. 154– 157.
2. Зеленський озвучив, скільки воїнів від початку повномасштабного вторгнення посмертно удостоєні звання Герой України. УНН. 26.07.2025. <https://unn.ua/news/zelenskyi-ozvuchyv-skilky-voiniv-vid-pochatku-povnomashtabnoho-vtorhnennia-posmertno-udostoieni-zvannia-heroi-ukrainy>
3. Інформація про Дмитро Коцюбайло (Да Вінчі). 2023. Журнал Forbes Ukraine. <https://forbes.ua/forbes-digital-all-articles>
4. Бойко І. До другої річниці боїв за Маріуполь в Україні відзначають подвиг воїнів «Азову». УНІАН. 12.05. 2024. <https://www.unian.ua/society/do-drugoji-richnici-bojiv-za-mariupol-v-ukrajini-vidznachayut-podvig-vojiniv-azovu-12571320.html>
5. Україна повернула на батьківщину військових – захисників «Азовсталі». Голос України. 9 липня 2023. <https://www.golos.com.ua/article/372095>

6. Модіна О. «Ви навіть не уявляєте, яким був його внесок»: історія загиблого пілота «Джуса». Радіо Свобода. 29 серпня 2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/juice-story/32568523.html>
7. «Вони вбивають наших митців». Ким був Максим Кривцов, який загинув на фронті. BBC NEWS Україна. 8 січня 2024. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyj91p98xrno>
8. Українські громадські діячі на війні: Роман Ратушний. <https://ui.org.ua/artists/roman-ratushnyi/>
9. Юлія «Тайра» Паєвська анонсувала вихід збірки поезій, написаних після полону. Укрінформ. 4.05.2025. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3989157-ulia-tajra-paevska-anonsuvala-vihid-zbirki-poezij-napisanih-pisla-polonu.html>
10. Штрайхер О.А., Школяр М.В. Сутність та характеристики волонтерського руху у фокусі війни в Україні. Габітус. Випуск 57. 2024. <http://habitus.od.ua/journals/2024/57-2024/5.pdf>
11. Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: «Уявлення про патріотизм та майбутнє України» (16–20.08.2023 р.). https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html
12. Волонтерська Платформа об'єднала 400 тисяч українців довкола допомоги Україні під час війни. UNICEF. 11 липня 2022. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/volunteer-hub-helps-400000-ukrainians-make-difference>
13. Українські волонтери та фонди, які найбільше допомагають країні під час війни. ТСН. 25.10.2022. <https://tsn.ua/ukrayina/top-volonteriv-ta-fondiv-yaki-zaluchili-naybilshe-groshey-dlya-shvidshoyi-peremogi-ukrayini-2181787.html>

14. Джеріпа А. У ЗСУ служить понад 70 000 жінок, більш ніж 5500 – на передовій. LIGA.net. 08.03.2025. <https://news.liga.net/ua/politics/news/u-zsu-sluzhyt-ponad-70-000-zhinok-bilsh-nizh-5500-na-peredoviy>
15. Пам'яті волонтерки, бойової медикіні Яни Рихліцької (позивний «Яра»). Укрінформ. 20.10.2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3774630-ramati-volonterki-bojovoi-medikini-ani-rihlickoi-pozivnij-ara.html>
16. Зеленський посмертно нагородив орденом Свободи журналістку Рощину, яка загинула в російському полоні. <https://susplne.media/1081415-zelenskij-posmertno-nagorodiv-ordenom-svobodi-zurnalistku-rosinu-aka-zaginula-v-rosijskomu-poloni/>
17. У Києві попрощалися із закатованою у російському полоні журналісткою Вікторією Рощиною. Слідство ІНФО. 08.08.2025. <https://www.slidstvo.info/news/u-kyievi-poproshchalyisia-iz-zakatovanoiu-u-rosiyskomu-poloni-zhurnalistkoiu-viktoriiieiu-roshchynoiu/>
18. Денис Монастирський. Чим він був відомий. BBC NEWS Україна. 18.01.2023. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64308213>
19. Промова Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру. Історична правда. 12 грудня 2022. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/>
20. Бийся на світлій стороні: Usyk Foundation. <https://usykfoundation.org/uk/>
21. War veterans go from Ukraine front lines to Wembley ringside for Usyk's win over Dubois. <https://apnews.com/article/usyk-ukraine-russia-veterans-dtek-energy-a3aa059a723624b0f5bf08122ab69ebe>
22. Oleksandr Usyk is the sporting hero we all need. <https://www.spiked-online.com/2025/07/21/oleksandr-usyk-is-the-sporting-hero-we-all-need>
23. Ольга Руднєва з BBC 100 жінок: «Вони називають мене «мамою», бо вчаться з нами знову ходити». BBC NEWS Україна. 10 грудня 2024. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cvgme15834mo>
24. Фонд «Надія та довіра». <https://hopeandtrust.org.ua/zmi-pro-nas/>

25. Усе, що треба знати про Сергія Жадана перед тим, як читати його тексти. Суспільне «Культура». 23.08.2024.
<https://suspihne.media/culture/819139-use-so-treba-znati-pro-sergia-zadana-pered-tim-ak-citati-jogo-teksti/>
26. Ukraine's warrior poet woos recruits from his radio station. The Times.
<https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/ukraines-warrior-poet-woos-recruits-from-his-radio-station-8m9z8cd8f.com®ion=global>
27. Психологічна енциклопедія. <http://surl.li/nrsuj>
28. Хорні К. Невроз і особистісне зростання. Боротьба за самореалізацію. <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizacziju>
29. Матвєєва Л.В. (2025). Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності : Суспільство та національні інтереси. № 2(10). (Серія «Публічне управління та адміністрування»). [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-767-778](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-767-778)
30. Сапригіна Н. В. Пасіонарність як індивідуально-психологічна характеристика особистості. *Наука та освіта*. 2015. № 11-12. 74 -78.
31. Майданюк В. Пасіонарна нація. Вголос. 16.07.2020.
https://vgolos.ua/news/pasionarna-natsiya_1274499.html
32. Звіт МОН річний з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р.
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/rada%20molodich%20uchenich/2023/31.12.2023/RMU.zvit.richnyy.01.01.2023-31.12.2023.pdf>
33. Матвєєва Л.В. Лідерство в публічному управлінні. XXIII Міжнародний науковий конгрес «Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів»
34. Овчаров О. А. Роль пасіонарності в консолідації суспільства. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2013. Вип. 14. С. 23-29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2013_14_5.

35. Слюсар В. Громадянська участь пасіонаріїв як агентів «міфічного насилля» у соціальних трансформаціях. http://eprints.zu.edu.ua/20047/1/Spur_2015_5_27.pdf
36. Сапригіна Н. В. Пасіонарність як індивідуально-психологічна характеристика особистості. *Наука та освіта*. 2015. № 11-12. 74 -78.
37. Сидоренко І. Г. Пасіонарність та харизма. Точки перетину. *Філософія. Політологія*. 2006 №76-79. С. 151 – 153.
38. Демченко О.П. Рефлексивні здібності в структурі готовності вчителя до створення виховних ситуацій. <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10884/Scientific%20notes%2022-139-144.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
39. Aliexieieva, Y. (2019). Психологічні аспекти вивчення феномена віри. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (27). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p>
40. Кузнєцов О.І. Психологічний аналіз феномену віри у науковому пізнанні. *Психологія і особистість*. 2017. 1. (11). <https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163566/162481>
41. Москалець В. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості. *Психологія і суспільство*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2883/1/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%92..pdf>
42. Ковтун Н. М. Воля як основа соціальної активності пасіонарія у контексті концепції етногенезу Льва Гумільова. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип. 3. С. 132-138. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf / Spur_2013_3_16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Spur_2013_3_16.pdf)
43. Ковтун Н. М. Співвідношення феномену толерантності й пасіонарного імпульсу в контексті філософської спадщини Льва Гумільова. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2008. № 1. С. 31 – 35.
44. Іванова Я.О. Сутність пасіонарності як властивості особистості. *Психологія і суспільство*. 2016. №3. С.115-121

45. Ващенко Г. Виховання волі та характеру. 1957. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1641/file.pdf>
46. Гумільов Лев. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>
47. Васютинська О. Г. Психологічні особливості індивідуальної пасіонарності : автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.01 / Одеський Нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2013. 21 с.
48. Keith Hackwood: Psyche's Cinderella: in appreciation of Roberto Assagioli. http://bacpspirituality.org.uk/_sitedata/1394622969%20G0mDU6aFN/Psyches%20Cinderella.pdf
49. Бінарна опозиція. Велика українська енциклопедія. https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція.
50. Пасіонарна особистість. <http://surl.li/ylllpd>
51. Антонюк Т. Прямі збитки України через війну сягнули \$170 млрд. Оцінка KSE Institute. Forbes. 14 лютого 2022. <https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-ukraini-cherez-viynu-syagnuli-170-mlrd-otsinka-kse-institute-14022025-27193>
52. ООН: кількість загиблих і поранених серед цивільних в Україні зросла на 30% минулого року. Радіо Свобода. 18 лютого 2025. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-ukraina-tsyvilni-viyna/33318629.html>
53. Скільки українців виїхало за кордон від початку війни. Бізнес.Уа. 11 березня 2024. <https://businessua.com/suspilstvo/94829skilki-ukrainciv-viihalo-za-kordon-vid-pochatku-viini.html>
54. Ольшанський О. В. Ресурсний потенціал місцевого самоврядування: теоретико-прикладний аспект: монографія. Харків: Оберіг, 2020. 400 с.
55. Dudley, W. (2019) *Ukraine's Decentralization Reform*, Berlin: SWP, Research Division Eastern Europe and Eurasia.

56. Rabinovych, M. and Darkovich, A. (2022) What makes territorial communities resilient – the first lessons after February 24, VoxUkraine, <https://voxukraine.org/en/what-makes-territorial-communities-resilient-the-first-lessons-after-february-24>.
57. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevixbyudzhativ-za-2023-rik/>
58. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук В. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). URL: <https://decentralization.ua/news/18171>
59. Березюк К. ТОП-10 спроможних громад України. Чесно. 21 лютого 2024. <https://www.chesno.org/post/5883/>
60. Aligica, P.D. and Tarko, V. (2012) Polycentricity: from Polanyi to Ostrom, and beyond, *Governance*, 25(2): 237–62. doi: 10.1111/j.1468-0491.2011.01550.x
61. Lebel, L. et al. (2006) Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems, *Ecology and Society*, 11(1), www.jstor.org/stable/26267807
62. Alshamy, Y. et al. (2023) Polycentric defense, Ukraine style: explaining Ukrainian resilience against invasion, GMU Working Paper in Economics No. 23-03. doi: 10.2139/ssrn.4326259
63. Keudel, O. and Huss, O. (2024) Polycentric governance in practice: the case of Ukraine’s decentralised crisis response during the Russo-Ukrainian war, *Journal of Public Finance and Public Choice*, 39(1): 10–35, DOI: 10.1332/25156918Y2023D000000002
64. Boettke, P., Palagashvili, L. and Lemke, J. (2013) Riding in cars with boys: Elinor Ostrom’s adventures with the police, *Journal of Institutional Economics*, 9(4): 407–25. doi: 10.1017/S1744137413000118
65. Boettke, P.J., Coyne, C.J. and Leeson, P.T. (2011) Quasimarket failure, *Public Choice*, 149(1–2): 209–24. doi: 10.1007/s11127-011-9833-8
66. Eusepi, G. and Wagner, R.E. (2010) Polycentric polity: genuine vs. spurious federalism, *Review of Law & Economics*, 6(3): 329–45. doi: 10.2202/1555-5879.1534

67. World Bank (2008) *Decentralization in Client Countries: An Evaluation of the World Bank Support: 1990–2007*, Washington, DC: World Bank Independent Evaluation Group.
68. Wachhaus, A. (2017) Platform governance: developing collaborative democracy, *Administrative Theory & Praxis*, 39(3): 206–21. doi: 10.1080/10841806.2017.1345509
69. Hayek, F. (1945) The use of knowledge in society, *American Economic Review*, XXXV(4): 519–30.
70. Osborne, S.P., Radnor, Z. and Strokosch, K. (2016) Co-production and the co-creation of value in public services: a suitable case for treatment?, *Public Management Review*, 18(5): 639–53. doi: 10.1080/14719037.2015.1111927
71. Ostrom, E. (2014) Collective action and the evolution of social norms, *Journal of Natural Resources Policy Research*, 6(4): 235–52. doi: 10.1080/19390459.2014.935173
72. Цифровізація життя громади: досвід Дрогобича. 2025. <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44412.pdf>
73. Енергозбереження та енергоефективність: Славутицька міська громада. 2022. <https://e-slavutyich.gov.ua/energozberezhennya-ta-energoefektivnist-13-56-40-27-09-2022/>
74. Громадянське суспільство, бізнес та влада – кращі практики співпраці. Збірник історій. 2022. <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/GROMADYANSKE-SUSPILSTVO-BIZNES-TA-VLADA-KRASHNI-PRAKTYKY-SPIVPRATSI.pdf>
75. Рада ВПО: Коломийська міська рада. 2023. <https://kolrada.gov.ua/p/radavpo>
76. На Закарпатті збудували 33 модульні будинки для вимушених переселенців. Суспільне Ужгород. 03.05.2023. <https://suspilne.media/uzhhorod/464690-na-zakarpatti-zbuduvali-33-modulni-budinki-dla-vimusenih-pereselenciv/>

77. Посилення спроможності територіальних громад: досягнення «U-LEAD з Європою». Березень 2025.
https://decentralization.ua/uploads/library/file/363/U-LEAD_4_pager_March2025_UA.p
78. Murtazashvili, J. (2019) Pathologies of centralized state-building, *Prism: A Journal of the Center for Complex Operations*, 8(2): 54–67.
79. Congress of Local and Regional Authorities (2023) *Survey on the Needs and Priorities of Local Authorities of Ukraine. The Provision of Services in Times of War and Post-war Recovery*, Strasbourg: Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680a9f1fe>
80. Дацко В., Гаркович А. Не тільки про гроші: виклики співпраці та довіри між активістами та місцевою владою. <https://voxukraine.org/ne-tilky-pro-groshi-vyklyky-spivpratsi-ta-doviry-mizh-aktyvistamy-ta-mistsevoyu-vladoyu>
81. Darkovich, A. (2023) A year of experience: governance processes and the territorial communities' (hromadas') resilience to wartime challenges, VoxUkraine, <https://voxukraine.org/en/a-year-of-experience-governance-processes-and-the-territorial-communities-resilience-to-wartime-challenges>.
82. Гуманітарна допомога в Україні: для отримувачів запустили інтерактивну мапу. MRPL CITY. 31 жовтня 2023. <https://mrpl.city/news/view/gumanitarna-dopomoga-v-ukraini-dlya-otrimuvachiv-zapustili-interaktivnu-mapu>
83. Децентралізація: галузевий діалог. Асоціація міст України. <https://www.auc.org.ua/sector>
84. Життя під час війни спонукає рухатись уперед. 23.05.2023. <https://busk-portal.com/?p=13615>
85. План соціально-економічного розвитку Теребовлянської міської територіальної громади на 2024 - 2026 роки (проект). <https://terebotg.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/PLAN-Sots-Ekonom-2024-r.-ostatochnyj-variant.pdf>
86. Synelnyk, I. (2022) Surviving the war: the experience of Chernihiv communities, <https://decentralization.gov.ua/en/news/14844>

87. Decentralisation.gov.ua (2022) Where they are friendlier, there they are stronger. How the Shyroktiv community helps neighbouring communities during the war, <https://decentralization.gov.ua/en/news/14887>

88. Decentralisation.gov.ua (2022) In the Novoyarychiv community, showers and laundry rooms were built for the displaced people – video comments of the head of the community, <https://decentralization.gov.ua/news/14928>

89. Kyiv Agglomeration Association (2022) Round table ‘Youth engagement in local self-government’, www.youtube.com/watch?v=_97myc2MCkk

90. Матвєєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37).. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

91. Матвєєва Л.В. Важливість пасіонарності для розвитку системи публічного управління. Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 154-159

92. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як джерело стійкості громад. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2024 р.)* / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 358 с. С. 296-297. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2109/files/2e52c0f6-6736-4baa-9f27-274a782266dc.pdf>

93. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як інструмент реконсолідації громад. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 лют. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 294 с. С.161-162.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПАСІОНАРНОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Концептуальні основи формування і реалізації потенціалу пасіонарності громад в умовах невизначеності задля забезпечення відновлення територій України

Аналіз еволюції пасіонарності українців дозволяє стверджувати, що вона має переважно колективний характер. Пасіонарність в колективному вимірі – це пасіонарна громада як соціально активна спільнота, в якій значна частина мешканців виявляє високий рівень ініціативності, відповідальності, самопожертви та здатності до колективної дії заради спільного блага, розвитку громади та захисту державних інтересів, що прагне трансформації суспільства [1]. Очевидно, що за сучасних умов можливе два прояви пасіонарності громад – як складової системи національного спротиву (у т.ч. культурному, інтелектуальному тощо) та суб’єкта повоєнного відновлення. Якщо візуалізувати ознаки пасіонарної громади, це буде виглядати в наступний спосіб:

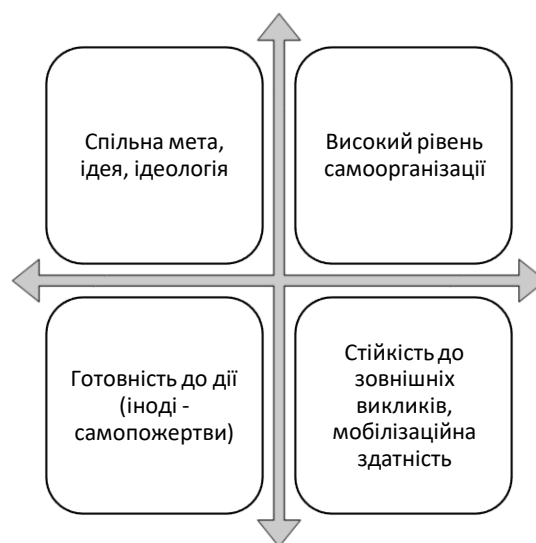

Рис. 3.1. Ознаки пасіонарної громади [розроблено авторкою]

Ідеологія пасіонарності в українському контексті постає не як абстрактне теоретичне поняття, а як конкретна соціальна практика – вираження внутрішнього прагнення громади до самозахисту, творення та трансформації. Після Революції Гідності та особливо в умовах повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. пасіонарність набула ознак колективної ідеології українського громадянського суспільства [2]. Вона поєднує в собі високий рівень мотивації, ціннісної мобілізації та готовності до дії – як на рівні особистості, так і на рівні громади. У сучасному публічному управлінні поняття пасіонарності трансформується: пасіонарність громади розглядається як ціннісна основа спільної дії, що включає моральну відповідальність, солідарність, ініціативність, а також емоційне включення в долю громади.

Українські громади часто об'єднані навколо спільного ідеологічного ядра: незалежність, гідність, свобода, справедливість. Після 2014 р. ці цінності стали каталізаторами багатьох ініціатив – від Майдану до волонтерського руху та самоорганізованих форм спротиву.

Унікальність пасіонарної ідеології в Україні полягає в тому, що вона не просто декларативна. Тисячі громадян готові жертвувати часом, ресурсами, а іноді й життям – як у випадках оборони населених пунктів, гуманітарної допомоги чи спротиву на окупованих територіях.

Українська пасіонарність має горизонтальний характер. Громади частіше самоорганізуються без команди «згори», а ініціатива формується знизу – як відповідь на реальну потребу. Це формує унікальну модель «демократії знизу», яка підкріплена ідеологією активного громадянства [3].

На відміну від ізоляціоністських ідеологій, пасіонарність українських громад відкриває можливості для взаємодії з міжнародними донорами, волонтерами, діаспорою, місцевими адміністраціями. Вона не руйнує інститути, а переосмислює їх на основі довіри.

Таким чином, можна визначити основні складові ідеології пасіонарності громад: ціннісне ядро, готовність до самопожертви, антиавторитаризм та недовіра до централізованої влади, відкритість до партнерства.

Ідеологія пасіонарності виконує низку функцій в публічному управлінні (рис. 3.2)

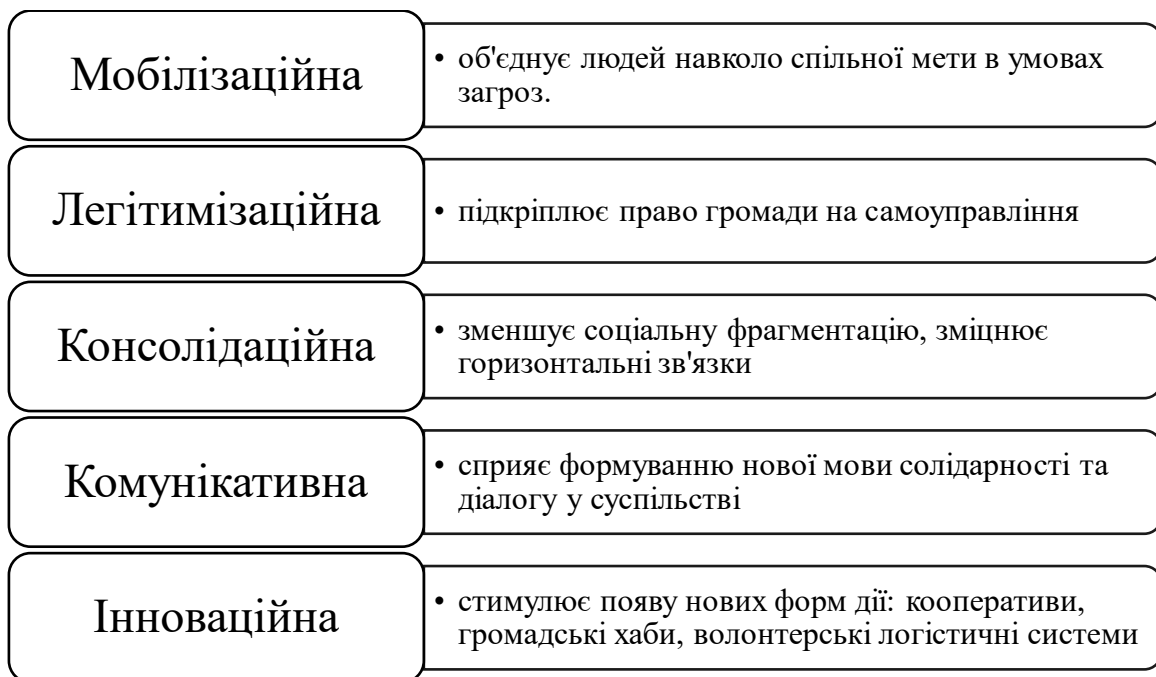

Рис. 3.2. Функції ідеології пасіонарності в публічному управлінні [розроблено авторкою]

Таким чином, ідеологія пасіонарної громади є унікальним соціокультурним феноменом, що трансформується від стихійної реакції до інституціалізованої форми впливу на публічну політику. Вона є потужним інструментом у формуванні нової форми взаємовідносин між громадянами і державою, де держава визнає спроможність громад бути активними суб'єктами суспільних трансформацій.

Наступною рисою пасіонарної громади є високий рівень її самоорганізації.

Самоорганізація громади – це процес мобілізації внутрішніх ресурсів громадян з метою задоволення спільних потреб без прямого втручання держави. У контексті децентралізації, війни та зростання ролі громадянського суспільства, механізми самоорганізації набувають особливого значення для сталого розвитку громад, їхньої стійкості та спроможності реагувати на ці виклики [4].

Перш за все, поняття «самоорганізація» у публічному управлінні не має усталеного тлумачення. Частина дослідників (E. Ostrom, A. Agrawal) трактують її як стійку модель горизонтальної взаємодії в межах обмежених ресурсів без втручання держави [5, 6], тоді як інші (G. Mansuri, V.Rao) акцентують на ролі держави у створенні «сприятливого середовища для партисипації» [7]. Українські практики засвідчують наявність обох підходів, але ще бракує комплексного бачення, яке б інтегрувало самоорганізаційні процеси у систему публічного управління. У сучасній науці публічного управління поняття самоорганізації громади розглядається як процес самостійного ініціювання та реалізації громадою колективних дій, спрямованих на вирішення локальних проблем без прямої участі або втручання з боку центральних органів влади [8].

Самоорганізація виявляється у створенні локальних структур, що опираються на спільні цінності, ініціативу, довіру та прагнення до позитивних змін.

Самоорганізовані громади здатні оперативно реагувати на загрози, мобілізувати ресурси, знижувати навантаження на органи місцевого самоврядування та підвищувати рівень соціального капіталу.

Серед таких структур – ініціативні групи і комітети, органи самоорганізації населення, громадські організації, волонтерські об'єднання.

Ініціативні групи і комітети – найпростіші форми громадянського самовираження, які виникають на основі спільного усвідомлення проблеми. Вони можуть не мати формального статусу, однак здатні ефективно координувати дії, залучати мешканців, впливати на прийняття рішень. Такі групи відіграли ключову роль у перші місяці повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., особливо в прифронтових регіонах.

Відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення» [9], органи самоорганізації населення (далі – ОСН) створюються за ініціативою мешканців територіальних утворень з метою сприяння ОМС у вирішенні локальних питань. ОСН можуть брати участь у контролі над

благоустроєм, наданні соціальних послуг, організації дозвілля, розподілі ресурсів громади.

При цьому дискусійною залишається ефективність ОСН. З одного боку, вони мають юридичне підґрунтя та певні повноваження. З іншого – в реальності часто не мають ресурсів, впливу та підтримки з боку ОМС. Потребує осмислення питання щодо інструментів підвищення ефективності діяльності ОСНів.

Зареєстровані НГО (некомерційні громадські організації) виконують функції посередників між громадою та владою, реалізують соціальні проєкти, залучають грантові ресурси. Вони можуть виконувати ролі «адвокатів громади» або бути постійними партнерами місцевих адміністрацій.

Особливого значення серед зазначених структур набувають волонтерські організації. Важливим є визнання того, що волонтери з пасіонарних громад можуть бути використані як міст для встановлення контактів та залучення громади до послуги, яку вони отримують.

Перш ніж співпрацювати з волонтерами, необхідно розглянути, зрозуміти та вирішити два ключові питання: зрозуміти, чому орган/служба хоче працювати з волонтерами, і якою буде їхня цінність для влади; зрозуміти, чому люди волонтерять і яку цінність вони додають до існуючих послуг.

Орган влади, який приймає рішення про залучення волонтерів, має обов'язок як перед своїм оплачуваним персоналом, так і перед волонтерами, і перед тим, як залучати волонтерів, повинен мати чітку політику волонтерства.

Політика повинна враховувати причини залучення волонтерів, переваги, які волонтери можуть принести владі, а також переваги для волонтера. Політика, перш ніж вона буде введена, повинна пройти процес консультацій з персоналом і профспілками. Це дозволить вирішити будь-які проблеми на ранній стадії та дозволить органу влади запровадити всі необхідні механізми для вирішення проблем. Він повинен включати чітку політику набору та управління волонтерами, зокрема, як набираються волонтери, а також

специфікації осіб, посадові інструкції, форми заявок та співбесіди, а також як орган влади керуватиме та підтримуватиме волонтерів [10].

Повсякденне управління та нагляд за волонтерами повинні стосуватися принципів належного управління та нагляду пропорційно залученню волонтера, проєкту та органу влади. Прагматичний підхід до нагляду та управління був рекомендований усіма, хто консультувався під час дослідження, щоб уникнути того, щоб весь процес став занадто громіздким для персоналу та волонтерів, що було б контрпродуктивним. Орган влади повинен бути зобов'язаний забезпечувати підтримку та навчання як для волонтерів, так і для персоналу, який керує волонтерами.

Волонтери – це цінний ресурс, і для того, щоб ефективно використовувати ресурс, владі потрібно розуміти, чому люди волонтерять.

Волонтери не є однорідною групою, але мають широкий спектр потреб та очікувань, як від тих, хто шукає регулярне волонтерське зобов'язання, так і до тих, хто віддасть перевагу обмеженим зобов'язанням, наприклад, організувати рекламну активність або взятися за обмежений у часі проєкт.

Причини, через які люди займаються волонтерством, такі ж складні та різноманітні, як і люди, які займаються волонтерством, а також необхідно визнати діапазон їхніх мотивацій та необхідних задоволень. До причин можна віднести поєднання як особистої вигоди, так і альтруїзму:

- Нефінансові;
- Отримати навички та досвід;
- Використовувати наявні навички;
- Розвивати впевненість у собі;
- Завести нових друзів;
- Допомогати іншим;
- Бачити потребу в громаді;
- Пов'язаний з існуючою оплачуваною роботою;
- Мав вільний час.

Усі волонтерські агентства, з якими консультувалися експерти, вважали, що немає ролей, які волонтер не міг би взяти на себе з точки зору навичок, досвіду та витрат часу. Але є питання щодо розміру відповідальності, яку можна і потрібно покласти на волонтера. Одна волонтерська агенція зазначила: *«Ми працюємо над уявленням, що волонтери можуть робити все і все – мова йде не про волонтерів, які захоплюють світ, і про те, що роблять оплачувані співробітники, а про те, що волонтери – це представники громадськості з навичками, досвідом та досвідом»*. Органи влади та організації потрібно заохочувати відмовитися від думки, що волонтери є другорядними, і відповідні ролі для волонтерів залежатимуть від відповідності їхніх навичок вимогам адміністрації [10].

Під час консультацій з персоналом, органи влади та персонал повинні бути заохочені до вивчення невикористаних навичок волонтерів. Однак є застереження, адже влада повинна бути впевнена, що, працюючи з волонтерами, вони не сприймаються як такі, що пропонують другосортні послуги секторам громади і, як наслідок, маргіналізують деякі сфери обслуговування.

Для того, щоб працювати з волонтерами в рамках стратегії боротьби з соціальною ізоляцією, служби місцевих органів влади повинні розглянути, на які групи вони мають намір орієнтуватися. До таких цільових груп можна віднести: молодь; люди похилого віку; безробітних; вимушених переселенців, ветеранів тощо.

Після 2014 р., а особливо після 2022 р., волонтерський рух в Україні набув масового характеру. Волонтерські структури стали ключовими в забезпеченні тилу, допомозі ВПО, евакуації, ремонті інфраструктури. Їхня ефективність ґрунтується на горизонтальних зв'язках, гнучкості та довірі. Трапляються настільки феноменальні події, що їм дивується весь світ – так, Благодійний фонд Сергія Притули 18 серпня 2022 року за 600 мільйонів гривень фонд придбав супутник компанії ICEYE для української розвідки [11], на який збирали гроші всі українці; після обстрілу дитячої лікарні Охматдит 8

липня 2024 р. українці зібрали 300 млн. грн. на відновлення за три дні [12], але у той страшний день люди їхали з усього міста на допомогу постраждалим.

Як свідчить український досвід, волонтерство здатне швидко реагувати на виклики, проте його залежність від особистої мотивації в умовах недостатньої інституційної стабільності, без додаткової підтримки з боку держави ставить під сумнів довгострокову сталість таких ініціатив.

Важливим інструментом самоорганізації громад є цифрові платформи (Telegram, Viber, Facebook-групи, локальні чат-боти). Вони стали каналами оперативної інформації, координації, збору коштів, голосувань тощо. Також активно впроваджуються інструменти е-демократії – електронні петиції, бюджети участі, публічні консультації.

Рис. 3.3. Фактори ефективної самоорганізації громади [розроблено авторкою]

При цьому викликає наукову дискусію використання цифрових інструментів як механізму самоорганізації. З одного боку, це підвищує доступність, оперативність та відкритість процесів. З іншого – не всі верстви населення мають рівний доступ до цифрових сервісів, що може спричинити нові форми нерівності [13].

У процесі дослідження механізмів самоорганізації громад було виявлено низку суперечностей та дискусійних питань, які потребують подальшого теоретичного осмислення і практичного вирішення. Механізми самоорганізації громад є ключовими елементами нової моделі публічного управління, заснованої на принципах відкритості, субсидіарності та участі [14]. Їх розвиток дозволяє не лише ефективніше реалізовувати місцеву політику, але й підвищує соціальну згуртованість, здатність до самозахисту та мобілізації в умовах загрози [15]. Рекомендовано на рівні державної політики створити сприятливе нормативне, інституційне та інформаційне середовище для підтримки таких ініціатив.

Варто зазначити, що дискурс навколо самоорганізації є динамічним, особливо в умовах війни, що трансформувала уявлення про мобілізацію ресурсів, довіру, згуртованість та суспільне благо [16].

Наступним складником концепту пасіонарної громади є мобілізаційна здатність громади.

Мобілізація громади визначається як процес нарощування потенціалу, за допомогою якого окремі особи, групи чи організації громади планують, здійснюють та оцінюють діяльність на партисипативній та сталій основі для відновлення, покращення здоров'я та інших потреб за власною ініціативою або за ініціативою інших.

Нашим поточним фокусом має стати побудова співчутливої та травмосвідомої громади, яка вірить в силу зв'язку та співчуття, щоб створити простір для зцілення людського болю, який ми всі переживаємо.

Пасіонарні громади мають зосередитися на розвитку стійкості як стратегії громади, яка дозволяє індивідуальним та колективним діям змінити наш досвід та наше майбутнє на краще [17]. Слід залучати організації, школи, ОМС та мешканців до створення більш співчутливої громади.

Стійкість громади важлива – рідко людина може досягти свого найвищого рівня стійкості та надії, не перебуваючи в безпечному, здоровому та турботливому середовищі. Здорові, пов'язані, пасіонарні громади мають

здатність надавати навички та можливості, необхідні сім'ям для збільшення надії, зцілення наслідків травми та підтримки дітей, які процвітатимуть. Мобілізація підвищує участь у процесах прийняття рішень, залучаючи різноманітних зацікавлених сторін [18]. Вона об'єднує тих людей, які зазвичай не беруть участі в процесі прийняття рішень. Мобілізація також сприяє міцним зв'язкам між місцевими органами влади, підприємствами та членами громади.

Мобілізація зміцнює та покращує здатність громад працювати разом для досягнення цілей, важливих для цієї громади. Мобілізація громади – це не те, що робиться за одну ніч, а процес, який вимагає часу та відданості всіх стейкхолдерів. Ключем до успішних мобілізаційних зусиль є забезпечення того, щоб громади були керовані цим процесом. Мобілізація – це не те, що відбувається з громадою; це те, що робить громада. Одна з головних цілей мобілізації – забезпечити, щоб мобілізаційні зусилля були спрямовані на громаду. Це дозволяє громаді вирішувати свої проблеми власними зусиллями, що є ключем до досягнення стійких результатів у громаді.

Реалізація цього процесу дозволяє нам дійти висновку, що методологічною основою пасіонарної громади є парадигма належного врядування. Good governance (доброчесне або належне врядування) – це концепція управління, що ґрунтується на принципах відкритості, підзвітності, ефективності, верховенства права та, зокрема, активної участі громадян [19]. У такій моделі громада посідає центральне місце, адже сама вона є бенефіціаром рішень влади та ключовим учасником процесів формування політик.

Одним з фундаментальних принципів Good governance є партисипативність – залучення громадян до прийняття рішень. Це означає не лише можливість голосувати на виборах, а й постійну взаємодію громади з органами влади через громадські слухання, консультації, ініціативи, участь у бюджетуванні тощо [20].

Активна участь громади сприяє: прийняттю більш обґрунтованих та легітимних рішень; підвищенню довіри до влади; посиленню громадянської

відповідальності; формуванню сталих локальних політик, що відповідають реальним потребам населення.

Таким чином, активна участь, яка є ознакою пасіонарної громади, це необхідна умова ефективного врядування, яка дозволяє гармонізувати інтереси різних соціальних груп, зменшити корупційні ризики та забезпечити сталий розвиток.

Порядок денний розвитку пасіонарності громади вказує на необхідність локального лідерства та спільної роботи між місцевими органами влади та низкою партнерів (структур громадянського суспільства) [21], включаючи волонтерський сектор. Місцеві органи влади мають відігравати ключову роль у розвитку місцевого стратегічного партнерства.

Таким чином, мобілізаційна здатність громади – це комплексна характеристика спроможності локальної спільноти швидко та результативно реагувати на внутрішні або зовнішні виклики через колективну дію. Така здатність формується на стику соціальної згуртованості, інституційної готовності та лідерського потенціалу. У сучасному публічному управлінні вона визначається не лише як ознака стійкості, але й як ресурс безпеки, розвитку та демократичної участі [22]. Особливої актуальності це поняття набуло в умовах війни, криз та реформ в Україні.

Мобілізація громади охоплює як матеріальний вимір (ресурси, інфраструктура, людський капітал), так і нематеріальний (мотивація, цінності, довіра). У науковій літературі виокремлюють кілька ключових підходів:

Соціально-структурний: мобілізація залежить від наявних горизонтальних зв'язків та мереж [23];

Ресурсно-орієнтований: спроможність громади прямо пов'язана з доступом до матеріальних та організаційних ресурсів [3];

Культурно-аксіологічний: в основі мобілізації лежить емоційна згуртованість, відчуття спільної загрози, місії або обов'язку [24, 25].

Існує низка чинників, які впливають на мобілізаційну здатність (табл. 3.1.)

Таблиця 3.1.

Дихотомія чинників впливу на мобілізаційну здатність

Позитивні чинники	Обмежувальні чинники
Високий рівень національної ідентичності	Брак координації між ініціативами
Досвід колективної дії	Вигорання активістів
Підтримка з боку органів влади	Відсутність правового статусу ініціатив
Розвинена локальна інфраструктура	Недовіра до інституцій
Доступ до зовнішніх ресурсів	Відсутність механізмів стратегічного планування

[Розроблено авторкою на основі [14, 15]]

Можна виділити такі компоненти мобілізаційної здатності громади:

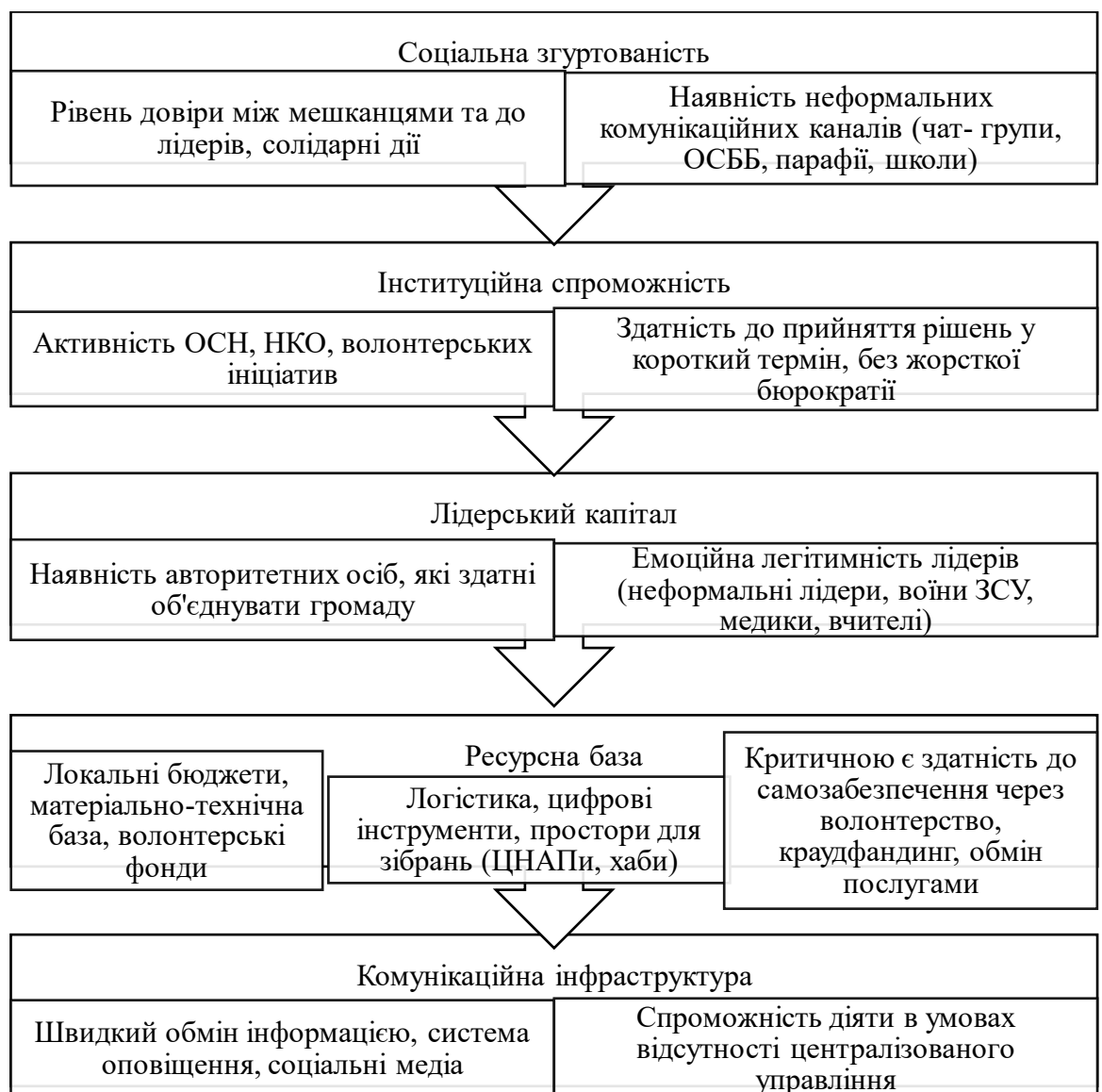

Рис. 3.4. Компоненти мобілізаційної здатності громади [розроблено авторкою]

З перших місяців повномасштабної війни багато громад проявили високий рівень мобілізаційної здатності, зокрема Бучанська громада – мобілізація для евакуації, організації харчування, надання першої медичної допомоги під час окупації у 2022 р.; Миколаївська громада – організація самооборони під час російського наступу; територіальні громади Донеччини та Харківщини – швидке формування мережевої взаємодії, розподіл допомоги, функціонування без централізованої підтримки; Львівська громада – створення центрів допомоги ВПО, координація міжнародної допомоги, активне залучення молоді [26].

Можна запропонувати інструментарій оцінювання мобілізаційної здатності громади (Табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Оцінка мобілізаційної здатності громади (за п'ятибальною шкалою)

Критерій	Опис	Оцінка	Коментар (Джерело інформації)
Соціальна згуртованість	Рівень довіри, солідарності, готовності до спільних дій		Опитування, фокус-групи
Лідерський потенціал	Наявність авторитетних ініціативних осіб, неформальних лідерів		Громадський моніторинг, експертна оцінка
Активність ОСН/ГО	Число активних ініціатив, їх сталість і взаємодія з ОМС		Дані ЦНАП, аналіз звітів громадських рад
Цифрова комунікаційна спроможність	Наявність месенджерів, сайтів, інфосистем для швидкої комунікації		Контент-аналіз, аудит цифрової присутності
Логістична готовність	Наявність хабів, складів, техніки, простору для реагування		Дані ОМС, польове обстеження
Досвід кризових ситуацій	Реакція громади під час попередніх криз (війна, COVID-19, надзвичайні події)		Аналітика за останні 3-5 років. Експертні інтерв'ю

Примітка: 1 – відсутній рівень, 5 – повна спроможність

[Розроблено авторкою]

Таким чином, мобілізаційна здатність громади є не лише показником її ефективності, а й критичним елементом у системі національної стійкості та безпеки, особливо у воєнний та повоєнний періоди. Її розвиток має бути пріоритетом державної політики – через підтримку громадянських ініціатив, фінансування волонтерських платформ, розвиток локального лідерства та вдосконалення нормативної бази [27]. Формування та підтримка цього потенціалу має стати стратегічним напрямом публічного управління, що включає навчання лідерів, створення інфраструктури взаємодії, цифрову трансформацію управління кризами, а також розвиток локального законодавства щодо добровільних ініціатив [28].

Для зміцнення мобілізаційної здатності громад можна запропонувати наступні рекомендації:

Напрями : нормативний

удосконалити законодавство про ОСН, забезпечити юридичне визнання волонтерських структур

Інституційний

Підтримувати створення центрів мобільності громад, волонтерських хабів, тренінгових платформ

Освітній

Впровадити навчальні програми з кризового управління, самоорганізації, першої допомоги

Фінансовий

запровадити локальні фонди громадської стійкості: стимулювати грантову активність громад

Інформаційний

розробити шаблони кризових комунікації, поширювати кейси успіху через платформи "Дія", "Gromada"

Аналітичний

регулярно вимірювати рівень мобілізаційної готовності: створити індекс локальної стійкості

Рис. 3.5. Пропозиції щодо зміцнення мобілізаційної готовності громади
[розроблено авторкою]

Однією з ключових ознак пасіонарної громади є готовність до самопожертви – здатність її членів діяти не задля особистої вигоди, а задля колективного блага, навіть якщо це пов'язано з втратами, ризиком або дискомфортом. У контексті українських реалій ця риса проявляється не лише у воєнний період, але й у періоди соціальних зрушень, кризи або необхідності мобілізації на захист спільних інтересів.

Є низка чинників, що формують готовність до самопожертви.

Рис. 3.6. Чинники впливу на формування готовності до самопожертви [розроблено авторкою]

Згідно з концепцією Л. Гумільова, пасіонарії – це люди, здатні перевищувати базові біологічні потреби діяти заради особистих цілей [29]. У публічному вимірі ця якість проявляється як ціннісна готовність громади до рішучих дій, спрямованих на захист свободи, гідності, прав людини. Це – не

героїзм окремих осіб, а поширений моральний стандарт у межах спільноти. Форми саможертви у громадському вимірі можуть бути різними, зокрема фізична – участь у спротиві, обороні, волонтерстві у прифронтових регіонах (наприклад, жителі Херсонщини, які саботували окупаційні структури у 2022 р.); економічна – переорієнтація підприємств на потреби війни або допомоги (приклади малого бізнесу, що виготовляє бронежилети, генератори, окопні свічки тощо); часова – систематична волонтерська діяльність, витрати часу, енергії, родинного ресурсу; соціальна – публічне ототожнення себе з громадянською позицією, що може загрожувати репресіями (на окупованих територіях), або викликати хейт, тиск, втрату роботи.

Як вже було зазначено, з 2014 р. Україна продемонструвала феномен загальнонаціональної пасіонарності. Понад 80% опитаних у дослідженнях УМІС та інших центрів відзначають «готовність пожертвувати особистим заради перемоги», що проявляється у масовому волонтерстві (понад 60% дорослих хоча б раз залучались до волонтерства у 2022-2023 рр.) [71]; зборах мільйонів грн. «за кілька годин на дрони, авто, евакуацію поранених; готовності жити без світла, води, зв'язку в тилу, якщо це підтримує фронт.

Однак є ризики та виклики, які, як ми бачимо, знижують загальний рівень готовності до самопожертви: вигорання активістів (тривала самопожертва без підкріплення (вдячності зокрема) веде до емоційного виснаження; маніпуляції (політичне використання теми жертвності для мобілізації електорату); соціальна нерівність (одні жертвують, інші ні, що призводить до зростання напруги); втрата приватності (постійна моральна вимога «бути корисним» створює на людину психологічний тиск).

Готовність до самопожертви є однією з ключових ідейно-практичних рис пасіонарної громади. Вона формує моральне ядро такої громади, забезпечує стійкість до загроз та високий рівень довіри. Проте така здатність потребує визнання, підтримки та ресурсного відновлення – інакше вона з часом вичерпується. Держава, органи місцевого самоврядування та структури

громадянського суспільства мають не лише спиратися на цей феномен, а й створювати умови для його етичного розвитку та збереження.

3.2. Зарубіжний досвід формування оптимальної моделі управління потенціалом пасіонарності для ефективного публічного управління

Ідеологія пасіонарності як основа громадянської активності не є виключно українським явищем. У різні історичні періоди подібні прояви спостерігалися у країнах, які стикалися з екзистенційними загрозами, масовими протестами, війнами чи трансформацією політичної системи. Однак українська модель має специфіку, що дозволяє говорити про її унікальний характер.

Розглянемо зарубіжний досвід управління потенціалом пасіонарності у контексті тих ознак пасіонарної громади, які ми розглядали у попередньому розділі, зокрема: спільна мета, ідея, ідеологія, самоорганізація, мобілізаційна здатність громади та здатність до самопожертви.

У Польщі рух «Солідарність» на початку 1980-х став прикладом масової самоорганізації робітників, інтелігенції, церкви проти тоталітарної системи. Як і в Україні, рушієм біла ціннісна ідея – свобода, гідність, самоврядування. Він мав як і спільні з українським пасіонарним рухом риси (етичне ядро як основа дії, поширення ініціатив знизу, горизонтальна структура), так і відмінні (централізоване лідерство – Лех Валенса, тоді як українські громади діють через множинні децентралізовані осередки) [30].

Пасіонарний рух спостерігався також у Лівані, коли після вибуху у Бейруті в 2020 р. громади самоорганізувалися для відновлення, бо держава виявилася неспроможною [31]. Як і в Україні, громади діяли швидко, ресурсно, без формального керівництва.

Також проявляються спільні з Україною риси (відсутність очікування допомоги згори, спроможність громад надавати соціальні послуги у кризу), а

також відмінності (у Лівані пасіонарність швидко «вигоріла» через політичну фрагментацію, тоді як в Україні з 2014 до 2024 рр. активність зростала).

Ще однією країною, яку можна згадати в контексті прояву пасіонарної активності, стала Ісландія, яка після краху банківської системи пережила підйом громадського активізму, зокрема через Інтернет-майданчики та участь у написанні нової Конституції [32].

Як і в Україні, використовувались цифрові технології для самоорганізації, а неформальна ініціатива трансформувалась у політичний вплив. Проте, на відміну від України, в Ісландії активність швидко інституціоналізувалась. Відомо, що часто тригером для пасіонарного вибуху стають надзвичайні ситуації, катастрофи. Так, у Сполучених Штатах Америки під час урагану «Катріна» (2005) американські локальні громади в Новому Орлеані самоорганізувалися через релігійні об'єднання, школи, благодійні структури та продемонстрували, як і в Україні, готовність до спонтанної мобілізації, альтернативне забезпечення там, де влада не впоралась [33]. Проте, на відміну від наших умов, громади в США мали доступ до ресурсів (фінансування, інфраструктура), дефіцит яких в Україні компенсується пасіонарною енергією.

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика пасіонарності громад

Країна	Період/подія	Характеристика пасіонарності	Спільне з Україною	Відмінне від України
Польща	1980-1989	Організована, ціннісно-мотивована	Масова підтримка, спротив авторитаризму	Наявність харизматичного лідера (Валенса)
Ліван	2020 (Вибух у Бейруті)	Кризова, ситуативна, горизонтальна	Швидка мобілізація громад без державної підтримки	Короткочасність, нестабільність
Ісландія	2008-2011 (криза, перепис конституції)	Цифрова, інтелектуальна, участь в змінах	Використання цифрових інструментів	Високий рівень інституціоналізації
США	2005 (Ураган «Катріна» (2005))	Місцева, ресурсно підтримана релігійно забарвлена	Альтернативні канали допомоги	Доступ до ресурсів, інституційна допомога

[Розроблено авторкою на основі [30 – 35]]

Як було зазначено вище, мобілізаційна здатність громади – це ключовий індикатор спроможності реагувати на виклики, координувати дії та забезпечувати стійкість соціальної системи в умовах кризи. У зарубіжній практиці вона є не лише продуктом самоорганізації, а й результатом системної державної політики, розвиненої інфраструктури та соціального капіталу. Розгляд прикладів із зарубіжних країн дозволяє виявити як універсальні чинники мобілізаційної здатності, так і національні особливості її формування.

У Сполучених Штатах Америки мобілізаційна здатність громад має високий рівень завдяки розгалуженій мережі неурядових організацій (NGOs); системі підготовки до надзвичайних ситуацій (FEMA); традиції волонтерства та приватної благодійності, отже забезпечується синергією громадянського суспільства та інституційної підтримки.

Під час урагану «Катріна» (2005) саме громади, релігійні організації та місцеві волонтери стали ключовими у первинному реагуванні, часто швидше за державу. Високий рівень цифровізації також посилив координацію дій.

В Ізраїлі мобілізаційна здатність громад закладена як національна доктрина на рівні державної політики: обов'язкова військова служба, що формує навички дій у кризі; мережі резервістів, які можуть бути оперативно активовані; інфраструктура сповіщення і громадських штабів; сильна локальна автономія громад (місцеві ради) [34].

Громади підготовлені до швидкої евакуації, медичної допомоги, укриттів. Взаємодія з державою чітко регламентована, що знижує рівень хаосу під час надзвичайних ситуацій.

Мобілізаційна здатність громад у Японії базується на інституційній підготовці населення (регулярні навчання, «дні безпеки»); високому рівні дисципліни та колективізму; інформованості через локальні структури самоврядування (тюонайкай – квартальні ради) [35].

Після землетрусу та цунамі 2011 р. громади діяли злагоджено, координовано, що дозволило врятувати тисячі життів навіть без участі центрального уряду.

Мобілізаційна здатність громад у Польщі має ідеологічне підґрунтя (рух «Солідарність») та підтримується через локальні самоврядні ініціативи; активне використання європейських фондів для розвитку інфраструктури; релігійні та культурні об'єднання, що виступають комунікаційними ядрами [36].

Громади активно мобілізувалися для підтримки біженців з України в 2022 р., організувавши центри допомоги навіть у найменших містах.

У Німеччині сформовано технократичний підхід до громадської спроможності, а мобілізаційна готовність підтримується через волонтерські пожежні та технічні служби (THW, DRK); систему цивільного захисту, пов'язану з муніципалітетами; субсидії для локальних ініціатив з кризового реагування [37].

Особливістю є високий рівень юридичного регулювання, планування на випадок кризи та фінансування локальних груп через землю або федеральні фонди.

Таблиця 3.4

Міжнародний досвід забезпечення мобілізаційної здатності громад

Країна	Ключовий фактор мобілізації	Ступінь інституціоналізації
США	Добровільні ініціатива та технології	Середній
Ізраїль	Військова структура, резерв, держава	Високий
Японія	Освітні симуляції, самодисципліна	Високий
Польща	Ціннісна ідентичність, децентралізація	Середній
Німеччина	Муніципальні служби та державне фінансування	Високий

[Розроблено авторкою на основі [30 – 35]]

Міжнародний досвід показує, що мобілізаційна здатність громади залежить не лише від ентузіазму населення, а й від інституційного дизайну, культурного коду та політичної підтримки. Українським громадам доцільно інтегрувати ці елементи в локальні стратегії стійкості – через навчання, партнерства та цифрову трансформацію [38].

Проаналізуємо готовність до самопожертви в громадських практиках різних країн. Готовність до пожертви як компонент колективної дії та ознака пасіонарної громади простежується в історії багатьох країн. Однак її масштаб, тривалість та соціальна глибина залежать від культурних кодів, рівня загрози та політичної легітимації.

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз готовності до самопожертви в громадах

Країна	Історичний контекст	Форма самопожертви	Мотиви	Особливості	Відмінність від України
Україна	Перманентна боротьба за Незалежність, російсько-українська війна, Революції XXI ст.	Волонтерство, фронт, економіка, моральна позиція	Ідентичність, гідність, любов до Батьківщини	Масовість, горизонтальність	
Ізраїль	Постійна військова загроза	Служба в армії, резерв, соціальна мобільність	Колективна оборона, солідарність	Інституціоналізована жертвовність	Переважно державна, обов'язкова
Японія	Повоєнна відбудова. Катастрофи	Самодисципліна, робота без вихідних, допомога під час кризи	Громадянський обов'язок, честь	Конформізм, нормативний контроль	Підпорядкована нормі, а не емоції
Польща	Створення руху «Солідарність», 1980-1989	Масові страйки, голодування, тюремні вироки	Християнська мораль. Антисоціалізм	Ідеологізована жертвовність	Централізоване лідерство
США	Терористичні акти та катастрофи (9/11, ураган «Катріна»)	Донорство, волонтерство, допомога громадам	Громадянський обов'язок	Поділена відповідальність	Тимчасова, не завжди глибока

[Розроблено авторкою на основі [30 – 35]]

Як можна побачити з таблиці, у той час, як в Україні пасіонарні прояви жертовності – це унікальне поєднання горизонтальної жертовності, неформальної мотивації та колективності, яка триває роками, а не ситуативно, в інших країнах механізми формування цієї тенденції відмінні.

У той час, як українська жертовність зростає знизу, через пасіонарний імпульс, а не через норму або закон, в зарубіжних країнах переважають інституціоналізовані практики. Спільною рисою з Польщею є ціннісне ядро, але в Україні домінує відсутність політичної централізації цієї енергії.

У США та інших країнах Заходу самопожертва частіше пов'язана з гуманітарною допомогою, а не екзистенційною боротьбою, як в Україні.

Спробуємо провести порівняльний аналіз механізмів підтримки готовності до самопожертви з боку держав у різних країнах. Це допомагає зрозуміти, як інституційне середовище впливає на трансформацію пасіонарної енергії в сталу громадську дію (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Механізми державної підтримки жертовності в громадах різних країн

Країна	Механізми підтримки	Форма	Ціль/результат
Україна	Визнання волонтерства на законодавчому рівні (після 2022 р.), інституціоналізація (День волонтера), суспільне визнання, підтримка ОМС Грантові програми через «Відновлення», ГО «Сильні громади», Програми міжнародних організацій	Частково інституційна Проектна (донорська)	Підтримка енергії «знизу», моральне підсилення, локальна модернізація інфраструктури, участі
Ізраїль	Обов'язкова служба в армії (ЦАХАЛ), резерв, соціальні пільги для ветеранів, національні свята	Інституційна, правова Символічно-освітня	Формалізація жертовності як громадянського обов'язку

	Історична легітимація героїзму		Ідентичність через наратив служіння
Польща	Фінансування інституту пам'яті, музеїв Солідарності, освітніх програм Податкові пільги для НГО, підтримка волонтерських структур на місцевому рівні	Державна та освітня Фінансово-локальна	Збереження пам'яті про жертвовність як основу нації Професійна організація активності
США	Програми FEMA, податкові відшкодування за благодійність, підтримка релігійних громад; «День волонтера», кампанії, визнання на рівні Президента	Економічна/адміністративна Морально-політична	Стимулювання добровільної участі під час катастроф Підвищення престижу волонтерства
Японія	Роль муніципалітетів у навчанні населення діям у катастрофах, симуляційні тренінги Підтримка родин постраждалих, висока медійність жертвовних вчинків	Локальна інституційна Соціально-символічна	Стандарти самопомоги як обов'язкові знання Коллективна пам'ять, культурна підтримка

[Розроблено авторкою на основі [30 – 35, 44, 48]]

Порівняльний аналіз механізмів державної підтримки готовності до самопожертви в зарубіжних країнах дозволяє виділити як модель інституціоналізованої жертвовності, де самопожертва передбачена як норма через закон, навчання або систему обов'язків (Ізраїль, Японія), так і модель культурно-моральної легітимації (Польща, частково Японія), або медійно-податкового стимулювання жертвовності через формування позитивного іміджу добровольця (США).

Якщо детально розглянути останню складову концепту пасіонарної громади – самоорганізацію, то слід зазначити, що цей принцип доволі часто

зустрічається в організації життя громад в зарубіжних країнах. Взагалі, треба зауважити, що оскільки «термін» пасіонарність в зарубіжних джерелах не використовуються, а його англомовне використання за сенсом наближається до слова «пристрасть», то можна побачити, що елементарний пошук в англомовному дискурсі за словосполученням «пристрастні громади» одразу нас спрямує на ресурси фанатських спільнот на кшталт футбольних вболівальників чи прихильників здорового способу життя. Тобто, буквально «група людей, об'єднаних спільною ідеєю» – людина, яка спрямовує всю свою енергію на віднайдення ліків від онкології, так само є пасіонарною особистістю, як і рятувальник, який ціною власного життя рятує людей з-під завалів будинку.

Ідея самоорганізації на основі громади розкриває багато соціальних, економічних та культурних прикладів у Нідерландах, Німеччині, Великій Британії, Швейцарії, Скандинавії та інших країнах Західної Європи, де самоорганізація в міському розвитку розвивається, доповнюючи сильний режим планування. У старому діалектичному понятті суспільства проти уряду важко не розглядати такі самоорганізації, засновані на громаді, як противагу силі, що підриває суспільні інтереси чи спільне «добро». Однак у цих країнах є різні приклади того, що це діалектичне поняття є неактуальним і виникає міцні асоціації акторських мереж, в яких уряд не домінує. Це може бути проілюстровано на прикладі трьох кейсів: кооперативне житло в Данії, райони покращення бізнесу (BIDs) у Великій Британії та *Zwischennutzung* у Берліні. Усі вони демонструють, як існуючі інституційні механізми адаптуються до ініціатив і наскільки міцні асоціації змогли вирости завдяки цьому.

Соціальний варіант самоорганізації розвивається в житлових спільнотах, в яких люди з подібним способом життя або цінностями спільно організовують комунальне житло і може бути знайдений як звичайний житловий принцип в данських містах (наприклад, Копенгагені). Власне, кооперативні рухи, коли кожен окремий член володіє частиною корпорації, наприклад, у фермерських та споживчих організаціях, є поширеними в

данському суспільстві [39]. У випадку з кооперативним житлом, якщо ви «відчуваєте себе як вдома» в певному способі життя, колективності або житловому середовищі, ви «купуєте» квартиру у кооператива і тим самим погоджуєтесь з правилами, цінностями та організацією кооперативу. Щоб виїхати, ви продаєте його назад кооперативу. Таким чином, всі власники будівлі отримують прибуток від зростання вартості нерухомості. Правління кооперативу демократично обирається окремими членами, і кооператив самостійно вирішує питання про внески, витрати, інвестиції та коригування [40, 306]. Система кооперативного житла сягає корінням у ХІХ століття, коли робітники почали самостійно організовувати своє житло та зручності. Тоді уряд Данії запровадив інституційну домовленість для цих кооперативів щодо управління. Протягом багатьох років це довело, що це ефективний спосіб дешевого та ефективного будівництва житла, і навіть сьогодні багато нових житлових схем розробляються кооперативами, кінцевими користувачами яких також є забудовники та адміністратори. Кооперативи зосереджуються не лише на домашньому господарстві, а й на колективних зручностях та елементах, які сприяють певному способу життя. Кооператив ніколи не перетворюється на самостійний інститут, а продовжує вбудовуватися в житловий фонд населеного пункту. Ініціативи щодо змін чи вдосконалення завжди надходять від самої громади. Доки ініціатива чи кооператив відповідають певним умовам (демократична легітимність, добровільність, відкритість організації), уряд лише сприяє досягненню планів громади [41, с. 145].

Економічним варіантом самоорганізації в міському розвитку є РБІ: самоініційовані консорціуми власників нерухомості або бізнесу, які вирішують зробити колективний внесок у утримання, розвиток та просування своїх комерційних районів [42] і мають на меті покращити бізнес-можливості шляхом просторового втручання у свій район. РБІ були успішно розроблені протягом 1970-х років у США та Канаді, а нещодавно ця концепція була впроваджена в законодавство різних європейських країн. Ця концепція набула популярності у Великій Британії, де у 2011 р. налічувалося 120 РБІ [43].

Однією з причин такого успіху є відносна свобода підприємців у розвитку власної інституційної структури [44]. РБІ допомагають органи місцевого самоврядування, які збирають додаткові податки. Підприємці на певній території ініціюють та пропонують план РБІ, в якому визначають географічні межі, тип підприємців, що беруть участь, організаційну структуру, цілі та проекти, а також часовий горизонт для РБІ. Потім цільові підприємці голосують за цю пропозицію. Якщо пропозиція буде схвалена, місцева влада організує інституційне впровадження в місцеве законодавство і буде збирати будь-які збори. РБІ надає своїм членам такі послуги, як санітарія, безпека, маркетинг та просування. РБІ також виступають як адвокати своїх громад та коаліції власників нерухомості, а також лобіюють виконавчу владу та міську раду з таких питань, як благоустрій та комерційний розвиток; деякі з них навіть розробляють і керують планами розвитку своєї географічної зони та її околиць. Незважаючи на те, що РБІ можуть бути ініційовані бізнесом та місцевими органами влади, остаточні рішення приймає правління, очолюване бізнесом, а бізнес, залучений до РБІ, демократично контролює дії та рішення ради. Незодавнє дослідження РБІ у Великій Британії показує, що РБІ часто еволюціонують навколо конкретних місцевих проблем або можливостей, які безпосередньо впливають на можливості місцевого бізнесу. Бізнес, як правило, бере на себе відповідальність, особливо коли немає фінансування через регулярні державні інвестиційні програми. Однак у Великій Британії також є приклади, коли органи місцевого самоврядування нав'язують організацію РБІ сферам бізнесу; це створює проблеми, оскільки бізнес не відчував потреби чи нагальної потреби займати таку самоврядну посаду. РБІ досягають успіху лише за умови сильної інтегрованості на місцевому рівні та спільного відчуття терміновості серед бізнес-членів та місцевих суб'єктів, прямої вимірної взаємності інвестицій у бізнес-спільноті [45].

Одним із культурних варіантів самоорганізації міського розвитку є «вільна зона», особливо ті вільні зони, які функціонують як спільноти митців в урбанізованих районах. Одним із міст, у якому з'явилися такі «вільні зони»,

є Берлін. Після об'єднання Берліна в 1990 році багато промислових будівель стали порожніми через крах економіки Східної Німеччини, а великі площі стали порожніми (деякі з них були колишніми військовими зонами). Економічний спад завадив переосмислити ці райони. Тим часом Берлін приваблював митців і «творчих людей» своєю недавньою історією та дешевою орендною платою. Мистецькі зв'язки оселилися в багатьох місцях, особливо на колишньому сході Берліна. Масштаби, з якими відбувався цей розвиток, сформували творчу та мистецьку ідентичність міста, яка сьогодні приваблює багатьох туристів. *Senatverwaltung für Stadsentwicklung* усвідомив потенціал цих самоорганізованих розробок і винайшов концепцію *Zwischenutzung*: художники можуть продовжувати використовувати вільні площі до тих пір, поки не з'являться нові схеми забудови. Концепція *Zwischenutzung* стала важливим елементом міського планування, культурної політики та розвитку нерухомості в Берліні. Комерційна діяльність навіть виникла з цієї концепції, оскільки різні консалтингові агентства сьогодні допомагають суб'єктам, що беруть участь у *Zwischenutzung* [46].

У цих трьох випадках було знайдено інституційний механізм для того, щоб включити ініціативи суспільства таким чином, щоб відносна автономія ініціативи не була порушена. Існуючі інституції об'єдналися навколо цих ініціатив, і з'явилися плідні та міцні зв'язки між непереважаючими державними суб'єктами.

Приклади самоорганізації на основі громад – громадянські групи, що впливають на розвиток міських територій – можна знайти і в голландських містах, наприклад, неформальні поселення митців у межах колишніх промислових районів, кооперативні мережі серед самозайнятих підприємців, житлові та лайфстайл-спільноти, які дають корпоративні комісійні за розвиток нерухомості. Результат їхніх дій та ініціатив, або можливий вплив на просторове, функціональне чи організаційне планування міського середовища можуть сприяти або не сприяти досягненню цілей, визначених державною політикою.

Одним із проєктів, в основі якого був проц самоорганізації, став проєкт Prinzessinnengarten у Берліні, де учасники практикують міське сільське господарство прямо в серці німецької столиці [47], який перетворив занедбаний громадський простір на простір, керований громадою. У цьому випадку громада організувалася як некомерційна компанія, отримавши таким чином високий ступінь самоорганізації та незалежності. Незважаючи на невеликі масштаби, їхня власноруч створена економіка, яка включає садове кафе та простий ресторан, дозволяє їм бути фінансово незалежними від міста. Учасники проєкту підвищують обізнаність місцевих жителів про цю нову культуру життя, приносячи знання про створення садів до шкіл Берліна. Вони також організують екскурсії для відвідувачів з близького та далекого зарубіжжя, які хочуть змінити власну культуру життя та уявити більш самостійне та стійке місто, де вони живуть. Крім того, учасники проєкту організують зустрічі та лекції через свою Академію сусідства. Одним словом, Prinzessinnengarten – це політична школа. Своєю різноманітною діяльністю вони створюють зміни в управлінні своїм містом.

Ще один приклад, коли нова соціальна угода розвинула нову культуру життя, від невеликих громад до регіонального уряду, можна знайти в бразильському штаті Акко. На початку 1990-х років уряд Акри і жителі амазонських лісів розробили концепцію видобутку запасів як стійких територій. Мета полягала в тому, щоб покласти край нерегульованій експлуатації тропічних лісів, орієнтованій на отримання прибутку, і налагодити стале життя в лісі за допомогою економіки зі зниженням росту. Триваюче погіршення стану державної території, яке відчувалося як давній і нестерпний статус-кво, мало катастрофічні наслідки для лісових громад. Ситуація, однак, призвела до появи нових уявлень про розвиток як спільний процес між народом і владою. З тих пір більше половини територій штату було розподілено між місцевими громадами, які тепер відповідають за організацію та утримання власних земель. Зв'язок між добробутом місцевих громад і

збереженням економічних ресурсів має просту логіку, як зазначив губернатор Акри Хорхе Віана: «Якщо люди можуть вижити в лісі, виживе і ліс» [48].

Критично важливим у розвитку на рівні громади є підтримка та участь громади. У той час як розвиток може включати надання фінансових, фізичних та інформаційних ресурсів, саме людський розвиток, культурні установки та сприйняття все частіше визнаються найважливішими компонентами [49 – 52]. Це пов'язано з тим, що розвиток, орієнтований на громаду, ініціюється як соціальний розвиток і відбувається шляхом мобілізації місцевого населення для протидії провалам ринку або проблемам координації [49]. Узгодження очікувань за допомогою процесу, який усвідомлює різноманітні та іноді суперечливі сприйняття «даної реальності», є необхідною функцією фасилітаторів з точки зору самоорганізації.

Ідеологія пасіонарності українських громад, що активно формується з 2014 р., має як спільні риси з міжнародними прикладами самоорганізації, так і унікальні особливості, які дозволяють трактувати її як окремий соціокультурний феномен. З метою глибшого осмислення цього явища доцільно здійснити порівняльний аналіз з низкою країн, де громади виявляли високу мобілізаційну та ціннісну активність у період соціальних та політичних криз.

Польський досвід (рух «Солідарність») демонструє високу ступінь централізації та лідерства, що контрастує з українською мультицентричною моделлю. У Лівані, як і в Україні, відбулась спонтанна мобілізація громад, однак відсутність єдиної ціннісної основи спричинила швидке згасання активності.

Ісландський приклад підкреслює потенціал цифрової участі, який Україна активно розвиває з 2020 року (електронні петиції, «Дія», е-бюджети), хоча в ісландському випадку партисипація одразу інтегрувалась у державну політику. Американський досвід громад у посткатастрофічному періоді засвідчує, що наявність ресурсів не завжди є визначальним чинником: саме згуртованість та локальна ідентичність визначають ефективність дій.

Аналіз кейсів про самоорганізацію приводить нас до висновку про важливість врахування підходів інтерактивного, спільного та/або партисипативного планування, які були впроваджені у Сполучених Штатах [53, 54], Італії [55], Великій Британії [56], Бельгії [57], Скандинавії [58, 59] і навіть у Бразилії [60] та Китаї [61]. Починаючи з 1960-х років, у Нідерландах робляться різноманітні спроби залучити громадян із самого початку до процесів просторового розвитку, і співпраця пропагується між державними установами, підприємцями та громадськими організаціями або між громадськими, бізнесовими та громадськими зацікавленими сторонами як багатосторонній підхід до планування [62]. Останнім часом до цього підходу додалася ідея активного громадянства [63], яка базується на збільшенні активної участі громадян та розподілі відповідальності за просторове середовище між державною владою та громадськими спільнотами.

Українська пасіонарність має спільні риси з багатьма зарубіжними кейсами: моральну мотивацію, горизонтальність, стійкість у кризах. Проте її відмінність полягає в тривалості, гнучкості, ресурсній автономії та відсутності централізованого лідерства, що перетворює її з реакції на кризу в елемент довготривалої громадянської культури.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що українська пасіонарність є поєднанням стійкої горизонтальної солідарності, моральної мотивації та самоорганізаційної спроможності, яка зберігається і навіть посилюється під час тривалих криз. Це надає українським громадам унікальний потенціал до формування нової моделі публічної взаємодії між суспільством і державою.

3.3. Запровадження ефективних алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності

Концепт пасіонарної громади потребує розробки моделі ефективної системи формування потенціалу пасіонарності громад. Це концептуальна

структура, що передбачає активне стимулювання ініціативності, самосвідомості та здатності до самопожертви задля суспільного блага в межах локальної спільноти. Така модель ґрунтується на ідеї, що пасіонарність – це рушійна сила змін, яка спонукає людей виходити за межі особистих інтересів в ім'я загального блага.

Візуально її можна представити в наступний спосіб:

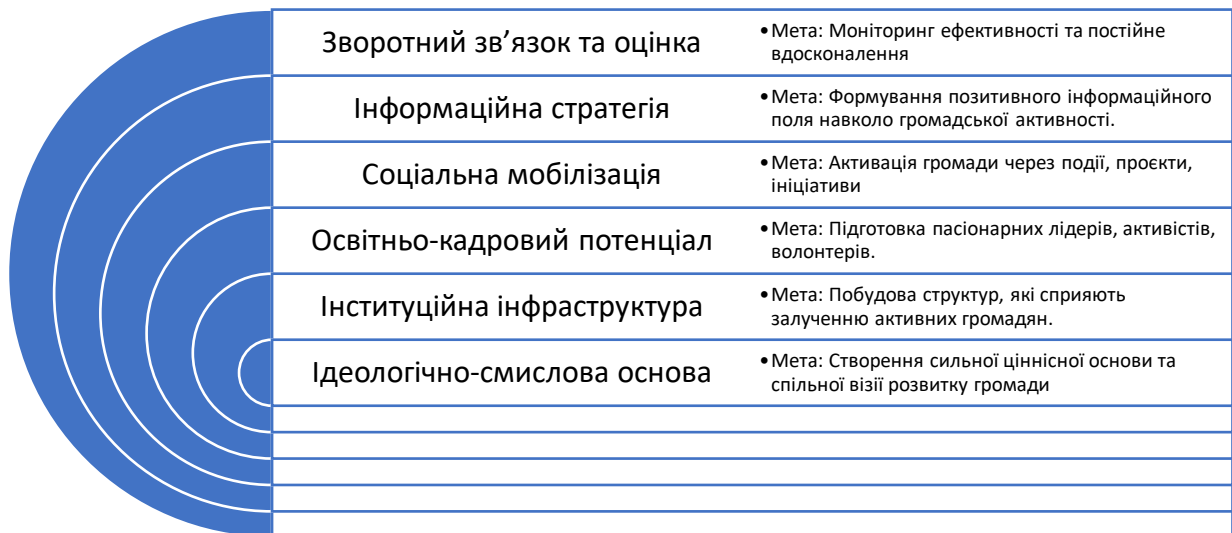

Рис. 3.7. Композиція моделі ефективної системи формування потенціалу пасіонарності громад [розроблено авторкою]

Безумовно, ідеологічна складова – це основа всієї системи, адже пасіонарність, як ми вже зазначали, це прагнення до втілення ідеї. Тому дуже важливим є додати керованості процесу створення ідей. У контексті пасіонарної громади інструментами конструювання ідеологічної складової є формування спільного наративу (історія громади, герої, символи), реалізація освітніх програм з національної ідентичності, місцевої історії, популяризація прикладів пасіонарної поведінки (волонтерство, захист України).

Розвиток інституційної інфраструктури забезпечується створенням Центрив громадської активності (хаби, простори співпраці), збільшенням суб'єктності громадських рад, ініціативних груп, забезпеченням їх співпраці з місцевою владою на умовах партисипації [64].

В європейських країнах задля підвищення громадянської активності запроваджуються програми громадянської освіти. Цей інструмент виконує кілька функцій – з одного боку, відтворення освітньо-кадрового потенціалу пасіонарної громади, з іншого боку збільшення активності та згуртованості усіх членів громади – навчання *soft skills* (лідерство, комунікація, проєктний менеджмент). Крім того, реалізація менторських програм з участю досвідчених громадських діячів збільшує активність в громаді.

Активація громади може відбуватися шляхом отримання та реалізації грантів для громадських проєктів. Останнім часом поширюються такі практики солідарності, як фестивалі, форуми, спортивні змагання, акції підтримки «Не мовчи: полон вбиває!», краудфандингові кампанії для важливих ініціатив (Фонд Сергія Притули, ініціатива «Повернись живим», «Друге дихання» у Миколаєві, купівля «Байрактарів», дронів, станцій Starlink – приклади масштабного національного краудфандингу, ініційованого активістами).

Краудфандинг (від англ. *crowd* – натовп, *funding* – фінансування) – це форма добровільного внеску коштів з боку великої кількості людей, які об'єднуються навколо спільної мети [65]. У випадку пасіонарних громад цей механізм дозволяє: реалізувати локальні проєкти (відновлення шкіл, укриттів, медпунктів); підтримати культурні ініціативи (музеї, архіви, вшанування пам'яті); забезпечити оборону та логістику (автомобілі, дрони, спорядження для ЗСУ); допомогти вразливим групам (ліки, реабілітація, прихистки).

На відміну від централізованих моделей, у краудфандингу ініціатива йде «знизу», а не від урядових структур. Пасіонарна громада має перевагу – мотивацію, довіру і локальний авторитет. Це дозволяє швидко мобілізувати ресурси.

Збір коштів через спільноту підтверджує суспільну підтримку і актуальність проєкту. Це своєрідний «механізм голосування гаманцем», що легітимує ідеї громади. Таким чином, краудфандинг виконує ціннісну функцію – він консолідує спільноту навколо місії, зокрема кампанії з

відновлення зруйнованих громад – Нової Басані, Ізюма, Бородянки – об'єднували волонтерів, місцеву владу і діаспору через прозорі платформи, як-от «Спільнокошт», «Dobro.ua».

Успіх краудфандингу значною мірою залежить від *цифрових інструментів*:

- платформи (*Spilnocosht, Big Idea, United24*);
- мобільні додатки (*Monobank, Приват24*);
- соціальні мережі (*Instagram, Telegram, TikTok*);
- CRM-системи для звітності й зворотного зв'язку.

Це підвищує прозорість і відповідальність, що критично важливо для довіри до громадських ініціатив.

Використання краудфандингу має відчутні для громад:

- Гнучкість: не потребує бюрократичного погодження;
- Швидкість реагування: від ідеї до реалізації – лічені дні;
- Колективна відповідальність: залученість з боку мешканців;
- Репутаційний ефект: позитивне висвітлення громади в медіа.

Краудфандингові кампанії – це не лише фінансовий інструмент, а механізм публічного суверенітету громади. Вони дозволяють пасіонарним громадам не чекати централізованих рішень, а діяти самостійно, утверджуючи власні цінності, пріоритети та бачення майбутнього. Такий підхід формує нову культуру публічного управління, в якій ініціатива, прозорість і довіра – ключові чинники стійкості та розвитку.

Мобілізація громадянської активності повинна мати належний інформаційний супровід – локальні медіа, блоги, соцмережі; інформаційні кампанії про важливість участі в житті громади; висвітлення історій успіху пасіонарних громадян.

Важливим елементом системи формування потенціалу пасіонарності громад є ефективний зворотний зв'язок і якісна оцінка реалізованих ініціатив. Це не лише засіб прозорості, а й інструмент рефлексії, навчання та нарощення спроможності. Для пасіонарної громади, яка діє у

динамічному, часто кризовому середовищі, постійне переосмислення досвіду є запорукою стійкості й стратегічного зростання.

Блок зворотного зв'язку та оцінки виконують такі функції: формування довіри між ініціаторами проєкту та донорами/жертводавцями; коригування майбутніх дій на основі аналітики та уроків; мотивація учасників через демонстрацію результатів («Я причетний до змін»); інституціалізація кращих практик для інших громад.

Так, наприклад: на платформі United24 після кожного збору публікується детальний звіт: кількість зібраних коштів, закуплене обладнання, фото/відео доставки. Така звітність формує ціннісну культуру підзвітності, яка стає елементом аксіології громади.

Можна використовувати такі інструменти зворотного зв'язку: онлайн-опитування жителів і жертводавців; відеоісторії «що змінилося завдяки вам»;

Запровадження ефективних алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності – це перехід від загальної концепції до чіткої послідовності дій. Алгоритми передбачають системність, вимірність і постійну оцінку впливу на громаду. Вони можуть бути реалізовані на рівні територіальної громади, міста чи регіону.

Комплекс алгоритмів виглядає в наступний спосіб (рис.3.8)

Рис. 3.8. Комплекс алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності [розроблено авторкою]

Нижче представлено структуровані алгоритми дій, що може бути адаптовані до умов конкретної громади:

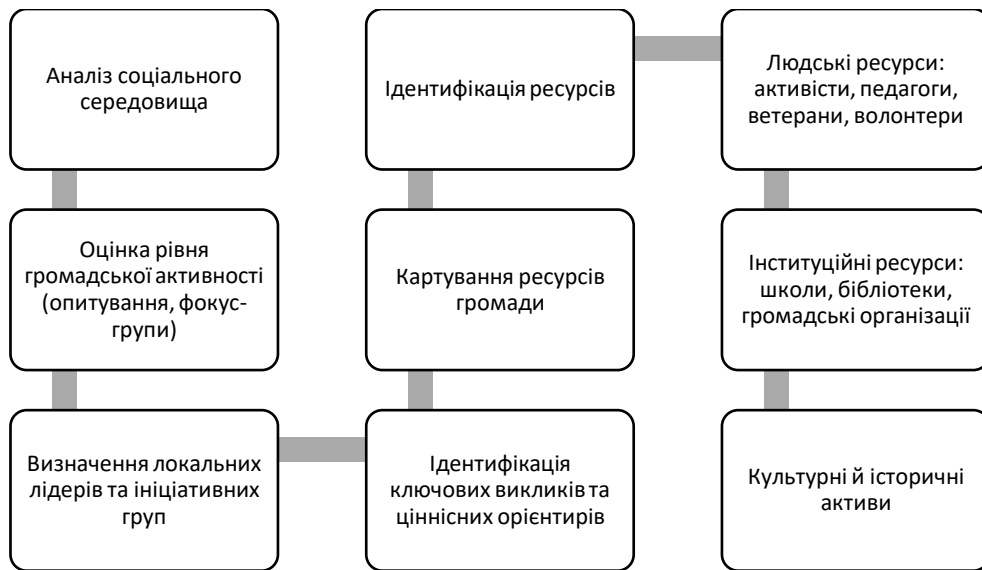

Рис. 3.9. Етапи Алгоритму 1: Виявлення та діагностика потенціалу пасіонарності громади [розроблено авторкою]

Наступний алгоритм «Стимулювання та розвиток пасіонарності» передбачає запуск ініціативних освітніх програм (можливі теми: ідентичність, громадянське суспільство, національна безпека) для цільових груп: молодь, ветерани, вчителі, місцеві бізнесмени, спрямованих на створення можливостей для дії (інкубатори активності). Можна використовувати такі локальні інструменти: грантові конкурси, марафони ідей, простори для зустрічей, коворкінги, медіа-лабораторії, онлайн-платформи для співпраці. Важливо здійснювати мотивація через приклад та відзнаку, зокрема запровадити локальні нагороди та відзнаки «Пасіонар року», публічне визнання на заходах, у ЗМІ, соцмережах, розповіді про героїв громади.

Впровадження алгоритму 3 «Реалізація громадських ініціатив» передбачає формування команд та проєктів, навчання проєктному менеджменту, координація між різними ініціативами, підтримку менторів та фасилітаторів, інтеграція з місцевим самоврядуванням задля розробки спільних програм та рішень. Крім того, доцільно використовувати традиційні інструменти: бюджет участі, електронні петиції, регулярний діалог: круглі

столи, стратегічні сесії, моніторинг (вимірювання результатів (кількість проєктів, охоплення, вплив), документування кейсів) та масштабування успіху (розширення успішних практик на сусідні громади).

Важливим алгоритмом є «Стабілізація та інституціоналізація».

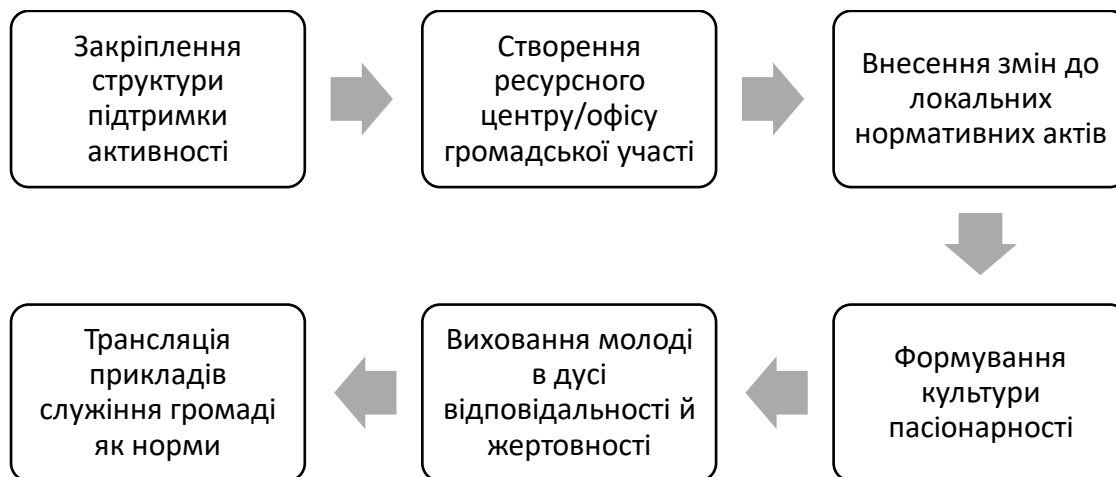

Рис. 3.10. Кроки реалізації алгоритму 4 «Стабілізація та інституціоналізація» [розроблено авторкою]

Ці алгоритми варто доповнити цифровими інструментами – онлайн-опитуваннями, платформами участі (наприклад, «Smart City»), інтерактивними картами ініціатив.

Покрокова дорожня карта для запровадження ефективної системи формування та реалізації потенціалу пасіонарності в громаді передбачає етапність, конкретні дії та очікувані результати:

Етап 1. Підготовка та діагностика (1–2 місяці)

Кроки:

1. Формування ініціативної групи/координаційного штабу (активісти, освітяни, ветерани, представники місцевої влади);
2. Проведення соціологічного дослідження (опитування мешканців щодо громадської активності та довіри);
3. Картування ресурсів громади (збір даних про інституції, лідерів, простори для активності);

4. SWOT-аналіз потенціалу пасіонарності (виявлення сильних/слабких сторін, можливостей і загроз).

Результат: базова аналітична база та соціальний портрет громади.

Етап 2. Створення умов та мотивації (2–3 місяці)

Кроки:

1. Запуск серії відкритих освітніх заходів (теми: історія громади, волонтерство, лідерство);
2. Формування «пасіонарного клубу»/ініціативної спільноти (регулярні зустрічі, планування ідей, обмін досвідом);
3. Інформаційна кампанія в медіа та соцмережах (історії успіху, цитати, відео з прикладами пасіонарності);
4. Оголошення конкурсу малих проєктів/акцій;
5. Підтримка ініціатив мешканців (фінансова, ресурсна, менторська).

Результат: підвищення мотивації, активізація нових учасників.

Етап 3. Реалізація громадських ініціатив (3–6 місяців)

Кроки:

1. Навчання команд-переможців: як реалізовувати проєкти (тренінги з проєктного менеджменту, комунікації);
2. Запуск та супровід проєктів;
3. Організація волонтерських акцій, заходів, допомога громадам;
4. Моніторинг та проміжна оцінка;
5. Відгуки, зворотний зв'язок, збори, фото- та відеозвіти.

Результат: реальні зміни в громаді, згуртування мешканців.

Етап 4. Інституціоналізація та сталий розвиток (постійно)

Кроки:

1. Створення Центру громадської активності / Офісу участі (координація ініціатив, база даних активістів);
2. Впровадження локальних політик підтримки ініціатив (бюджет участі, пільги для волонтерів, освітні програми);
3. Проведення щорічного Форуму/Фестивалю пасіонарності;

4. Обмін досвідом, нагородження лідерів, виставка проєктів;
5. Налагодження міжгромадського партнерства;
6. Мережування з іншими активними громадами.

Результат: стабільна система підтримки пасіонарності як частина ідентичності громади.

Можна навести приклади успішних проєктів у українських ОТГ, які реалізують алгоритми формування потенціалу пасіонарності. Це – реальні кейси із включенням мешканців:

Так, в Прибужанівській ОТГ (Миколаївська область) заснували Молодіжну громадську раду, що переросла у ГО «Серце активної молоді» (САМ). Завдяки координації ради та підтримці місцевої влади молодь організовує події – змагання Street Workout, сортування сміття, інші екологічні ініціативи [66].

Таємниця успіху цієї громади полягає в тому, що громадська рада дала молоді простір для ініціатив, а перехід до ГО забезпечив структуру й довгостроковість.

У Баранівській ОТГ (Житомирська область) впровадили освітні семінари у школах, залучення молоді до бюджету участі, курс «Підприємцем бути легко».

Результат: подано у три рази більше громадських проєктів, включно з 14–25-річними, сотні долучились до голосування, учасники створили власні бізнес-проєкти [67].

Успіх цієї програми забезпечений чітким спрямуванням на молодь, навчанням і участю у практичних ініціативах – ефективний шлях формування пасіонарності.

У Карашинській ОТГ (Сумщина) утворили громадську організацію «Оберіг громади», відновили довіру через ОСНи, активно розвивають кооперативи, фермерство, туризм.

Результат: громада реалізує десятки проєктів: енергоощадність шкіл, безкоштовне харчування, туристичні маршрути, фермерські кооперативи, конкурентні джури й децентралізація ОСНів [68, 27].

Успіх був забезпечений тим, що локальні інституції самоорганізації стали партнерами влади; комплексний підхід активував покоління.

Таблиця 3.7

Порівняльна характеристика позитивних практик в громадах

Громада	Цільова група	Інструменти	Визначні результати
Прибужанівська	Молодь	Громада → ГО, спорт, екологія	Системна участь молоді, масштабні ініціативи
Баранівська	Молодь, старшокласники	Семінари, бюджет участі, бізнес-курс	Участь у проєктах + молодіжний підприємницький рух
Карашинська	Всі покоління	ОСНи, ГО, кооперативи, ОСББ	Енергоощадність, фермерство, туризм, культура

[Розроблено авторкою на основі [66, 67, 70, 71, 83, 86]]

Таким чином, функціонування пасіонарних громад забезпечується ініціалізацією інтерактивних інструментів: структури й інституції: молодіжні ради, ГО, ОСНи працюють як механізми залучення та делегування; освіта та практика: семінари переходять у бюджет участі, бізнес-курси → реальні проєкти; державно-приватне партнерство: влада підтримує ініціативи – через бюджет, ресурси й довіру; секторальний підхід: спорт, екологія, бізнес, культура – різні формати для різних людей.

Отже, зворотний зв'язок і оцінка не є технічними процедурами, а важливими аксіологічними механізмами, що сприяють укоріненню культури відповідальності, взаємоповаги та прозорості – ключових елементів пасіонарної дії.

Одним із способів управління потенціалом пасіонарності є розробка освітніх програм та інформаційних кампаній. Освіта дає можливість людям краще зрозуміти причини і наслідки війни, а також способи подолання її

жахливих наслідків та відновлення. Інформаційні кампанії можуть поширювати позитивні історії успіху, надихаючи людей брати активну участь у процесі відновлення.

Для ефективного управління пасіонарністю необхідно надати громадянам можливість активно брати участь в проєктах ревіталізації. Це можна зробити через створення спеціальних платформ та ініціатив, де люди можуть висловлювати свої ідеї, пропонувати рішення та брати участь у волонтерській діяльності. Такі ініціативи можуть сприяти почуттю спільності та солідарності в суспільстві. Наразі є кілька вдалих прикладів такої діяльності, зокрема волонтерський добровольчий будівельний батальон «Добробат». В Україні з'явився сервіс «Стрічка взаємодопомоги», створений волонтерами для більш ефективного пошуку українців, які потребують допомоги з відновлення житла. Також через цей сервіс можна запропонувати свої послуги у якості волонтера [69].

Пристрасні лідери можуть відігравати ключову роль в управлінні потенціалом пасіонарності. Держава повинна виявляти і підтримувати таких лідерів, надаючи їм ресурси і можливості для реалізації своїх ініціатив. Пристрасні лідери здатні мобілізувати та надихнути інших громадян брати участь у проєктах реконструкції.

Управління потенціалом пасіонарності при відновленні територій держави є важливим стратегічним завданням. Пасіонарність може стати потужним рушійним механізмом успішного відновлення та сталого розвитку. Завдяки розвитку освіти, інформаційним кампаніям, створенню платформ для участі громадян та підтримці палких лідерів можна максимально використати цей потенціал та забезпечити швидшу та ефективнішу ревіталізацію територій.

Важливим моментом є запобігання розсіюванню пасіонарної енергії українців унаслідок міграції. За даними ООН, після 24 лютого 2022 року понад 6 мільйонів українців виїхали за межі країни [70]. Значна частина з них – це

представники активного, мобільного й освіченого населення, що не може не позначатися на структурі українського суспільства.

Визначимо наслідки впливу міграції на пасіонарний потенціал:

1. Втрата критичної маси активістів

Одним з ключових факторів пасіонарного прориву є наявність критичної маси носіїв цієї енергії. Масова еміграція порушує горизонтальні зв'язки, які формують спільноту активних громадян, особливо в малих містах і селах. Пасіонарній у діаспорі часто втрачає можливість впливати на процеси в Україні безпосередньо.

2. Переміщення енергії в чужі соціальні системи

Українські мігранти активно інтегруються в приймаючі суспільства, часто досягаючи успіхів у бізнесі, політиці та волонтерстві. Однак це означає, що їхня пасіонарна енергія починає жити інші національні системи, а не українську.

3. Ризик асиміляції та втрати ідентичності

Особливо небезпечною є поступова культурна асиміляція, що загрожує міжпоколінною втратою національної ідентичності. Це може призвести до довготривалої демобілізації українського пасіонарного ресурсу.

Незважаючи на зазначені виклики, існують можливості для реверсії пасіонарної енергії назад в Україну:

– Діаспорна дипломатія та волонтерство: мережі українських активістів за кордоном формують нові канали впливу, підтримуючи ЗСУ, гуманітарні ініціативи та культурну дипломатію.

– освітні програми для дітей мігрантів: важливо підтримувати українську мову та історичну пам'ять у новому середовищі, щоб зберегти ідентичність наступного покоління.

– політика повернення: Українська держава має стимулювати рееміграцію, надаючи економічні та соціальні гарантії для активного населення, готового повернутись і долучитись до відновлення країни.

– гібридна участь: завдяки цифровим технологіям можлива участь у державотворчих процесах на відстані – як у сфері освіти, так і в політичному дискурсі.

Розсіювання пасіонарної енергії внаслідок міграції є серйозним викликом для українського суспільства. Втрата критичної маси активних громадян, асиміляція та переміщення творчого потенціалу за межі країни можуть ускладнити післявоєнну реконструкцію. Водночас, за умови комплексної стратегії держава має змогу активізувати зворотній рух пасіонарної енергії — через діаспорну взаємодію, репатріаційні програми та підтримку національної ідентичності. У XXI столітті енергія націй стає глобальним ресурсом – і завдання України полягає в тому, щоб не втратити, а мобілізувати цей ресурс для власного відродження.

З кожним днем російсько-української війни збільшується обсяг масових інфраструктурних руйнувань в Україні та кількість вбитих українців. Вже зараз, ще на тлі активних бойових дій, експерти намагаються порахувати, скільки знадобиться Україні для відновлення економічного та людського потенціалу.

За даними Упсальської програми даних про конфлікти (UCDP), з моменту закінчення Другої світової війни відбулося 282 війни та збройні конфлікти, і деякі з них тривають досі [71]. Не дивно, що останніми роками поряд з теоретичними та практичними розробками, пов'язаними з врегулюванням збройних конфліктів, особливого значення набули питання постконфліктного розвитку та відбудови (перебудови).

Післявоєнну відбудову можна охарактеризувати як комплекс заходів і засобів, що застосовуються в країнах або на територіях, що пережили бойові дії, спрямованих на політичну, економічну, інфраструктурну та соціальну реконструкцію суспільства. За своєю онтологічною природою післявоєнна відбудова є «об'єктом будівництва», під яким слід розуміти не стільки конкретний перелік підходів, скільки напрямки або дії, а також здатність досягти бажаного результату – забезпечити одужання і розвиток [72].

Офіційне завершення війни сигналізує про початок постконфліктної відбудови. Фокус допомоги зміщується з надзвичайної допомоги на довгостроковий соціальний та економічний розвиток.

Серед міжнародних донорів поширене розуміння того, що соціальна та економічна відбудова є важливим кроком на шляху до довгострокового розвитку. У 2002 році консорціум міжнародних суб'єктів, у тому числі Центр стратегічних та міжнародних досліджень, опублікував Стандарт постконфліктної реконструкції [73]. Об'єкт Стандарту виділяє три фази діяльності між «припиненням насильницьких конфліктів і поверненням до стандартизації». Зазначені фази корисні для визначення пріоритетів та розуміння континууму від війни до миру.

Перша реакція приходить одразу після припинення широкомасштабного насильства і характеризується наданням екстрених гуманітарних послуг, стабільністю та військовим втручанням для забезпечення базової безпеки.

Трансформаційний або перехідний етап – це період, коли з'являються легітимні локальні спроможності, які мають бути підтримані, з особливою увагою, необхідною для перезапуску економіки, включаючи фізичну реконструкцію, забезпечення функціонування структур управління та закладення основ для забезпечення базового соціального забезпечення.

Завершальний етап або період сприяння сталому розвитку – це час, коли необхідно консолідувати зусилля з відновлення, щоб допомогти запобігти повторному виникненню конфлікту.

Критична роль місцевого населення у постконфліктній відбудові часто затьмарюється прибуттям міжнародних дійових осіб, але є визнання того, що в кінцевому підсумку ефективна та стійка відбудова значною мірою визначається зобов'язаннями та спроможністю місцевого населення, включаючи національний уряд та громадянське суспільство, підтримувати цей процес. Дедалі частіше міжнародні гравці звертаються до місцевих організацій у партнерстві для зусиль з відбудови.

Соціально-економічний вимір реконструкції включає відновлення функціональних компонентів суспільства, зокрема:

- відновлення внутрішньої безпеки, включаючи реінтеграцію вибулого населення, а також роззброєння, демобілізацію та реінтеграцію колишніх комбатантів;
- розбудова адміністративного та управлінського потенціалу;
- ремонт фізичної інфраструктури;
- створення функціонуючої фінансової інфраструктури та реструктуризація економіки;
- створення надійної та дієвої судової системи, включаючи процеси розробки законодавства, реформування судів та судових процесів, підбору персоналу, проведення навчання та ініціювання національної програми правової грамотності;
- забезпечення соціального добробуту, включаючи потреби населення в охороні здоров'я (наприклад, продовольча безпека, надання базових соціальних послуг та перебудова систем освіти).

На міжнародному рівні визнають, що в багатьох випадках «перемога в мирі» є більшим викликом, ніж перемога у війні, і що державотворення є складним і довготривалим процесом. Також є розуміння, що жодна інституція не може вирішити всі питання. Активація пасіонарної енергії українців має стати потужним драйвером повоєнного відновлення територій.

Висновки до розділу 3

1. Узагальнюючи результати дослідження, слід відзначити, що феномен пасіонарності в українському контексті вийшов за межі абстрактних уявлень і проявився як реальна соціальна практика. Він охоплює широкий спектр суспільних дій – від самоорганізації громадян до створення стійких інституційних механізмів підтримки та відновлення. Особливістю української пасіонарності є її горизонтальний характер, адже вона ґрунтується не на директивному управлінні згори, а на добровільній солідарності знизу. Саме це

стало одним із визначальних чинників виживання та розвитку суспільства в умовах повномасштабної війни.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що пасіонарність можна розглядати не лише як культурний чи соціально-психологічний феномен, але й як ресурс публічного управління. Вона здатна перетворюватися на стратегічний фактор, що визначає здатність громад долати кризові виклики та брати участь у відновленні територій. У цьому розрізі пасіонарна громада виступає не лише як спільнота однодумців, а як інституційний суб'єкт, який поєднує систему цінностей, організаційні механізми, комунікаційні канали та практичні дії.

2. Особливої уваги заслуговує концепція пасіонарної стратегії громади, що передбачає довгострокову модель розвитку, спрямовану на забезпечення стійкості та адаптивності. Вона включає три рівні реалізації: індивідуальний (мотивація та особисті цінності), колективний (самоорганізація й волонтерська активність) та інституційний (залучення до системи місцевого самоврядування й державної політики). Саме перехід від індивідуальних ініціатив до інституційної форми надає стійкості процесу та перетворює стихійні прояви енергії на прогнозований ресурс.

Важливим кроком стало визначення індикаторів пасіонарності громади, які охоплюють соціальні (рівень довіри, горизонтальні зв'язки), економічні (мобілізація ресурсів, створення нових можливостей), політичні (участь у прийнятті рішень, виборчий процес) та культурні (збереження ідентичності, розвиток локальних практик) параметри. Запропоновано формування національного індексу пасіонарності, який дозволить здійснювати регулярний моніторинг рівня громадської мобілізації та робити його результатом не лише спостереження, а й стратегічного планування.

3. Емпіричний аналіз підтвердив, що пасіонарність уже стала каталізатором інновацій. Приклади українських громад засвідчують: від волонтерських мереж Харкова до локальних ініціатив Миколаївщини й Чернігівщини, – активність громадян у кризових умовах трансформується у форми довготривалого розвитку. Цей досвід узгоджується з міжнародними моделями, де громади після кризових періодів (Польща, Ізраїль, Балкани)

виступали ключовими агентами відновлення. Проте український випадок має унікальність: мобілізація відбувається без централізованого лідера, а завдяки мережевим горизонтальним ініціативам.

Разом з тим, необхідно усвідомлювати й ризики. Надмірна «пасіонаризація» суспільства може призвести до перевантаження активістів, виникнення синдрому вигорання, конфліктів між різними групами та зниження довіри. Відсутність чітких правових рамок може породжувати хаотичність і дублювання функцій. Серйозними викликами для українського суспільства і чинниками, які залишаються поза межами безпосереднього впливу держави, є глобальні економічні кризи, міжнародна політика та демографічна ситуація. Усі ці фактори необхідно враховувати при розробці стратегій відновлення та розвитку, щоб уникнути надмірного оптимізму та забезпечити реалістичність управлінських рішень.

4. Доведено, що українська пасіонарність є поєднанням стійкої горизонтальної солідарності, моральної мотивації та самоорганізаційної спроможності, яка зберігається і навіть посилюється під час тривалих криз. Це надає українським громадам унікальний потенціал до формування нової моделі публічної взаємодії між суспільством і державою.

Розроблено модель ефективної системи формування потенціалу пасіонарності громад – концептуальної структури, що передбачає активне стимулювання ініціативності, самосвідомості та здатності до самопожертви задля суспільного блага в межах локальної спільноти. Інструментами конструювання ідеологічної складової пасіонарної громади є формування спільного наративу (історія громади, герої, символи), реалізація освітніх програм з національної ідентичності, місцевої історії, популяризація прикладів пасіонарної поведінки (волонтерство, захист України).

Обґрунтовано, що розвиток інституційної інфраструктури пасіонарної громади забезпечується створенням Центрив громадської активності (хаби, простори співпраці), збільшенням суб'єктності громадських рад, ініціативних груп, забезпеченням їх співпраці з місцевою владою на умовах партисипації.

Показано, що в європейських країнах задля підвищення громадянської активності запроваджуються програми громадянської освіти. Цей інструмент

виконує кілька функцій – з одного боку, відтворення освітньо-кадрового потенціалу пасіонарної громади, з іншого боку збільшення активності та згуртованості усіх членів громади – навчання soft skills (лідерство, комунікація, проєктний менеджмент). Крім того, реалізація менторських програм з участю досвідчених громадських діячів збільшує активність в громаді.

Встановлено, що активація громади може відбуватися шляхом отримання та реалізації грантів для громадських проєктів. Останнім часом поширюються такі практики солідарності, як фестивалі, форуми, спортивні змагання, акції підтримки, краудфандингові кампанії для важливих ініціатив. Мобілізація громадянської активності повинна мати належний інформаційний супровід – локальні медіа, блоги, соцмережі; інформаційні кампанії про важливість участі в житті громади; висвітлення історій успіху пасіонарних громадян.

Визначено, що важливим елементом системи формування потенціалу пасіонарності громад є ефективний зворотний зв'язок і якісна оцінка реалізованих ініціатив.

5. Розроблено комплекс алгоритмів формування та реалізації потенціалу пасіонарності: виявлення та діагностика потенціалу пасіонарності громади, стимулювання та розвиток пасіонарності.

Встановлено, що розсіювання пасіонарної енергії внаслідок міграції є серйозним викликом для українського суспільства. Втрата критичної маси активних громадян, асиміляція та переміщення творчого потенціалу за межі країни можуть ускладнити післявоєнну реконструкцію. Водночас, за умови комплексної стратегії держава має змогу активізувати зворотній рух пасіонарної енергії – через діаспорну взаємодію, репатріаційні програми та підтримку національної ідентичності. У XXI столітті енергія націй стає глобальним ресурсом – і завдання України полягає в тому, щоб не втратити, а мобілізувати цей ресурс для власного відродження.

Матеріали цього розділу оприлюднено в таких публікаціях авторки [74-86].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Береговой В. Формування і місце пасіонарного класу в соціальній системі. Психологія. 2007. 3. С. 63–72. <http://surl.li/rwqml>
2. Цибулько В. Переможуть в Україні не хруні, а пасіонарії. Радіо Свобода. 2017. <https://www.radiosvoboda.org/a/28819749.html>
3. Ольшанський О. В. Ресурсний потенціал місцевого самоврядування: теоретико-прикладний аспект: монографія. Харків: Оберіг, 2020. 400 с.
4. Костюк Л. (2013). Самоорганізація як принцип еволюції етнічної ментальності. Проблеми гуманітарних наук. Випуск 31. Філософія. 14–28.
5. Ostrom, E. (2014) Collective action and the evolution of social norms, *Journal of Natural Resources Policy Research*, 6(4): 235–52. doi: 10.1080/19390459.2014.935173
6. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* / Elinor Ostrom. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 298 p.
7. Mansuri G., Rao V. *Localizing Development: Does Participation Work?* / Ghazala Mansuri, Vijayendra Rao. – Washington : World Bank Publications, 2013. – 380 p.
8. Письменний І. В. Синергетичний потенціал публічного управління в аспекті соціальної організації та самоорганізації / І. В. Письменний // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 1. – С. 3 – 10.
9. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року № 2625-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
10. *Cookman N. Volunteers – a way of encouraging active community participation? Library and Information Research News 25(81), Winter 2001, pp 8–11*

11. Фонд Притули придбав на зібрані на «байрактари» кошти «народний супутник», - Притула. *LB.ua*. Архів оригіналу за 15 квітня 2023.
12. Збір для Охматдиту: українці задонатили рекордні 300 млн грн. за три дні. *NW*. 10 липня 2024. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ohmatdit-obstril-8-lipnya-ukrajinci-zibrali-300-mln-grn-na-vidnovlennya-dityachoji-likarni-50433829.html>
13. Бородін Є.І. та ін. (2021). Проблеми і переваги цифровізації місцевого самоврядування. *Public administration aspects* 9 (4). DOI: 10.15421/152140
14. Белова О. О. Самоорганізація населення в умовах децентралізації влади в Україні // *Публічне управління: теорія та практика*. – 2022. – № 2(30). – С. 45–52.
15. Мелешевич А. А. Роль громадянського суспільства в умовах воєнного стану // *Публічне адміністрування та регіональний розвиток*. – 2023. – № 1. – С. 89–96.
16. Савельєва Л. О. Механізми залучення громадян до участі у прийнятті рішень // *Наук. записки ІЗВРУ*. – 2021. – № 6. – С. 112–117.
17. Інститут регіональної політики (2022). *Соціальна стійкість громад в умовах війни*.
18. Письменний І. В. Суспільні аттрактори як основа формування синергетичного потенціалу публічного управління / І. В. Письменний // *Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]*. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 4. – С. 3 – 9.
19. Дурман О. Л. Good governance – основа для розбудови ефективної системи публічного управління. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 1 (20), 2019. DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-1-37-43>
20. OECD. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions*. – Paris : OECD Publishing, 2020. – 176 p.

21. Agrawal A. Common Resources and Institutional Sustainability // The Drama of the Commons. – Washington : National Academy Press, 2002. – P. 41–86.
22. United Nations Development Programme. Civic Engagement and Social Accountability. – New York : UNDP, 2010. – 24 p.
23. Fung A. Varieties of participation in complex governance / Archon Fung // Public Administration Review. – 2006. – Vol. 66, Special Issue. – P. 66–75.
24. Gaventa J. Strengthening participation in local governance / John Gaventa. – Institute of Development Studies, 2004. – 34 p. – (Policy Briefing Paper ; No. 7).
25. United Nations Development Programme. Civic Engagement and Social Accountability: UNDP Practice Note. – New York : UNDP, 2010. – 24 p. <https://www.undp.org>
26. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2023). *Річний звіт про децентралізацію.* — <https://decentralization.gov.ua>
27. Сердюк І. В. Органи самоорганізації населення як інструмент публічного управління. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2020. – № 3. – С. 57–65.
28. Стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 487/2021 // Офіційний вісник Президента України. – 2021. – № 37. – Ст. 2300.
29. Гумільов Лев. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>
30. «Солідарність»: польський шлях до незалежності за участі вихідців з України. 2020. <https://ostrohcastle.com.ua/solidarnist-polskyj-shlyah-do-nezalezhnosti-za-uchasti-vyhidsiv-z-ukrayiny/>

31. Сотня загиблих, тисячі поранених. Що відомо про вибух у Бейруті. Суспільне Новини. 2020. <https://suspilne.media/53122-desatki-zagiblih-ta-tisaci-postrazdalih-so-vidomo-pro-vibuh-u-bejruti/>
32. Ісландська революція: підйом після смертельного удару. Конфлікти/закони. 2019. <https://k-z.com.ua/populiarnye-temy/51509-islandska-revoluciya-pidyom-pislya-smertelnogo-udaru>
33. Ураган Катріна 2005. <https://iaa.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/ssha-2.pdf>
34. Оборонна стратегія Ізраїлю та АОІ - доктрина, мобілізація та останні уроки. 2023. <https://www.patreon.com/posts/oboronna-ta-aoi-91587827>
35. Органи самоорганізації населення: зарубіжний досвід: Аналітична записка. 2020. <https://samoorg.com.ua/blog/2020/07/15/organy-samoorganizacziyi-naselennya-zarubizhnyj-dosvid/>
36. Монолатій І.С. Модель місцевого самоврядування Республіка Польща: досвід для України. https://shron1.chtyvo.org.ua/Monolatii_Ivan/Model_mistsevoho_samovriaduvanni_a_Respubliky_Polscha_dosvid_dlia_Ukrainy.pdf
37. Довгаль О. А. Технологічне лідерство Німеччини в процесі економічного розвитку ЄС / О. А. Довгаль, А. Ю. Таран : монографія. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 252 с.
38. Open Government Partnership in Ukraine. <https://www.opengov.org.ua>
39. Busck, S. and Poulsen, H., eds., 2008. *Danmarks historie – i grundtræk*. 2nd revised ed. Århus: Aarhus Universitetsforlag
40. Mortensen, J.L. and Seabrooke, L., 2008. Housing as a social right or means to wealth? The politics of property booms in Australia and Denmark. *Comparative European Politics*, 6 (3), 305–324.
41. Richman, N., 1995. From worker cooperatives to social housing: the transformation of the third sector in Denmark. In: Heskin, A.D. and Jacqueline L., eds. *The hidden history of the cooperative*. Davis, CA: Cooperative Centre University of California, 143–162.

42. Berg, B.F., 2007. *Governing Gotham – New York City politics*. New Brunswick, NJ/London: Rutgers University Press.
43. Beitske Boonstra & Luuk Boelens (2011): Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning, *Urban Research & Practice*, 4:2, 99-122
44. Lloyd, G. and Peel, D., 2008. Re-generating learning in the public realm: Evidence-based policy making and business improvement districts in the UK. *Public Policy and Administration*, 23, 189.
45. Boonstra, B., 2010. Vertrouwen op oplossend vermogen maatschappij. *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening (S&RO)* , 91 (3), 24–29.
46. Overmeyer, K., ed., 2007. *Urban pioneers – stadtentwicklung durch zwischennutzung*. Berlin: Senatsverwaltung für Stadtentwicklung Berlin und Jovis Verlag GmbH.
47. About Prinzessinnengarten. <https://prinzessinnengarten.net/about/>
48. Potrč M. New Territories in Acre and Why They Matter. e-flux journal, no. 0 (Nov. 2008), <http://e-flux.com/journal/view/10>
49. Naqvi, Kim, Bob Sharpe & Alfred Hecht. 1995. Local attitudes and perceptions regarding development: parry sound, Ontario. *Canadian Journal of Regional Science* 28 (3): 283- 305.
50. Flora, C.B. & J.L. Flora. 1996. *The National Rural Development Partnership and Entrepreneurial Social Infrastructure: Building a Sustainable Community of Interest*. North Central Regional Center for Rural Development.
51. Green, G. P., J. L. Flora, C. Flora & F. E. Schmidt. 1990. Local self-development strategies: national survey results. *Journal of the Community Development Society* 21(2):55-73.
52. Parsons, G. F. 1993. Community bonds: a new approach to community and economic development. *Journal of the Community Development Society* 24(2):196-212.
53. Innes, J. and Booher, D., 2000. Planning institutions in the network society: theory for collaborative planning. In: W. Salet and A. Faludi, eds. *The*

revival of strategic spatial planning. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, 175–189.

54. Sandercock, L., 2001. When strangers become neighbours: managing cities of difference. *Planning Theory & Practice*, 1 (1), 13–30.

55. Balducci, A., 2004. Policies, plans and projects – governing the city-region of Milan. *DISP*, 152, 59–70.

56. Healey, P., 1997. *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*, 2nd revised ed. by UBC Press in 2006 with new update chapter. Hampshire: Palmgrave

57. Albrechts L., 2004. Strategic (spatial) planning re-examined. *Environment & Planning B: Planning & Design*, 31 (5), 743–758.

58. Nyseth, T., Pløger, J., and Holm, T., 2010. Planning beyond the horizon: The Tromsø experiment. *Planning Theory*, 9 (3), 223–247.

59. Pløger, J., 2004. Strife – urban planning and agonism. *Planning Theory*, 3 (1), 71–92.

60. Cymbalista, R. and Nakano, K., 2005. São Paulo, Brazil: a need for stronger policy advocacy. In: Balbo, M., ed. *International migrants and the city*. Venezia: IUAV.

61. Friedmann, J., 2005. *China's urban transition*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

62. WRR (Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid), 2008. *Innovatie Vernieuwd – Opening in viervoud*. Den Haag: WRR

63. Tonkes, E., 2006. *De bal bij de burger* – inaugural lecture at University of Amsterdam, 10 november 2006. Amsterdam: Vossiuspers UvA

64. Єдиний веб-портал місцевого самоврядування України. <https://gromada.gov.ua/>

65. Теслюк, С., Матвійчук, Н., & Демчук, Н. (2022). Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*, (37). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>

66. САМ: Серце активної молоді. <https://sam.education/>

67. Успіх громади – активний громадянин. уроки першого року проекту ЄС у Баранівській ОТГ. <https://www.csi.org.ua/news/uspih-gromady-aktyvnyj-gromadyanyn-uroky-pershogo-roku-proektu-yes-u-baranivskij-otg/>

68. Незвичайні фестивалі, дружба з КНР та унікальний проект розвитку громади. Український центр культурних досліджень. 2019. <https://uccr.org.ua/news/nezvyčajni-festyvali-druzhba-z-knr-ta-unikalnyj-proekt-rozvytku-hromady/>

69. Українські волонтери запустили сервіс для пошуку або пропозиції допомоги у відновленні житла. Слово і діло. 19 квітня 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/19/novyna/suspilstvo/ukrayinski-volontery-zapustyli-servis-poshuku-abo-propozycji-dopomohy-vidnovlenni-zhytla>

70. UNHCR (2024). *Ukraine Situation Flash Update*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

71. Центр Дністрянського. [HTTPS://DC.ORG.UA/](https://dc.org.ua/)

72. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.

73. Постконфліктне врегулювання для України. 2016. <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf>

74. Матвєєва Л.В. (2024). Особливості пасіонарності в системі публічного управління. Право та державне управління. 3. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.12>

75. Матвєєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37). (Серія «Управління та адміністрування»). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

76. Матвєєва Л.В. Важливість пасіонарності для розвитку системи

публічного управління. Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 154-159

77. Матвєєва Л.В. Використання пасіонарного потенціалу в управлінні громадами: європейський досвід. Сучасний соціогуманітарний простір країн Європейського Союзу: публічноуправлінські аспекти [Текст]: кол. монограф. / за заг. ред. проф. Н.А.Липовської. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2024. 236 с. С. 62-73
https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/Publ_postgrad/Моно-НТУ.pdf.

78. Матвєєва Л.В. Залучення пасіонарної енергії громадян до процесів повоєнного відновлення. *Місьцеве самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення*: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу. (Київ, 10 грудня 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 103 с. С.50-51.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2155/files/4c387639-a067-4c2a-a3ad-71683f214248.pdf>

79. Матвєєва Л.В. Лідерство в публічному управлінні. XXIII Міжнародний науковий конгрес “Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів”

80. Матвєєва Л.В. Міжнародні орієнтири повоєнного відновлення територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні*: мат-ли Міжнародного круглого столу до Дня місцевого самоврядування, м. Київ, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 5 грудня 2023 р.

81. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як джерело стійкості громад. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2024 р.)* / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 358 с. С. 296-297.

<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2109/files/2e52c0f6-6736-4baa-9f27-274a782266dc.pdf>

82. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як інструмент реконсолідації громад. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 лют. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 294 с. С.161-162.

83. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як джерело лідерства в місцевому самоврядуванні: Європейський вимір публічного управління: матеріали VI регіональної наукової конференції; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів. НУ «Чернігівська політехніка». 2022. Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”; випуск 18). С. 53-56

84. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як драйвер формування національної ідентичності. «Наукова весна» 2024: матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 27–29 березня 2024 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. 445 с. С.305.

85. Матвєєва Л.В. Розвиток потенціалу пасіонарності як чинник сталого розвитку громад. *Безпечна, комфортна та спроможна громада: матеріали Міжнародного форуму*. Дніпро, НТУ «ДП», 11-13 жовтня 2023 р. С.273-275.

86. Матвєєва Л.В. Самореалізація пасіонаріїв як джерело повоєнного відновлення. Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, – Львів, 2024. – 762 с. С. 99 – 102.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні розроблено нові наукові положення, які в сукупності дають змогу розв'язати важливе наукове завдання щодо науково-теоретичного обґрунтування сутності сучасної парадигми управління потенціалом пасіонарності в умовах війни та повоєнного відновлення та формуванні пропозицій щодо забезпечення підвищення ефективності цього процесу. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку положень, які у сукупності дозволяють сформулювати цілісне бачення ролі пасіонарності в публічному управлінні та забезпечити виконання поставлених завдань.

1. Визначено загальну термінологію дослідження та уточнено ключові для нашого дослідження поняття: «потенціал пасіонарності», під яким розуміємо інтегровану систему фактичних і латентних можливостей соціального суб'єкта (особи або спільноти), що можуть бути активовані задля досягнення соціально значущої ідеї, навіть жертвуючи особистим добробутом; «пасіонарна громада», яку розуміємо як соціально активну спільноту, в якій значна частина мешканців виявляє високий рівень ініціативності, відповідальності, самопожертви та здатності до колективної дії заради спільного блага, розвитку громади та захисту державних інтересів, що прагне трансформації суспільства, а також визначено інші терміни та поняття, які мають значення для дослідження.

Проведений ретроспективний аналіз історії української пасіонарності довів сталість цього феномена та його визначальну роль у боротьбі за державність і культурну ідентичність. Встановлено, що в різні періоди – від Київської Русі до сучасної російсько-української війни – українці демонстрували високу готовність до самопожертви й колективної дії, що формує унікальну основу для розвитку громадянського суспільства.

2. У роботі визначено та систематизовано екзогенні та ендогенні фактори впливу на формування потенціалу пасіонарності. Доведено, що

баланс між зовнішніми викликами та внутрішніми ресурсами визначає здатність суспільства протистояти загрозам і знаходити шляхи відновлення. Особлива увага приділена сучасному контексту – повномасштабній агресії росії проти України, яка актуалізувала пасіонарність як ціннісну основу самоорганізації громад.

Обґрунтовано, що формування пасіонарності громади відбувається у результаті комплексної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор), що й відбулось в Україні на початку повномасштабного російського вторгнення.

Встановлено, що екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

Разом з тим, авторка акцентує на ризиках надмірної мобілізації: виснаження активістів, конкуренція між ініціативами, відсутність ресурсного забезпечення. Також зазначено, що існують фактори, які залишаються поза межами впливу держави: глобальні економічні кризи, міжнародна політика, демографічні процеси. Усі вони мають враховуватись під час розробки управлінських рішень.

Показано, що досвід України через три з половиною роки після повномасштабного російського вторгнення демонструє, як у ситуації затяжної та екстремальної кризи поліцентрична система управління може сприяти стійкості та створити середовище для пасіонарних рішень.

3. Обґрунтовано комплекс концептуальних положень щодо публічного управління потенціалом пасіонарності задля відновлення територій у повоєнний період в Україні, зокрема теоретично обґрунтовано концепт «пасіонарної громади» як ключової одиниці суспільної мобілізації. Пасіонарна громада постає не лише суб'єктом самозахисту, а й носієм стратегії розвитку, що поєднує горизонтальність, солідарність та здатність до швидкої адаптації.

4. На основі аналізу міжнародного досвіду управління потенціалом пасіонарності громад встановлено, що мобілізаційна здатність громади залежить не лише від ентузіазму населення, а й від інституційного дизайну, культурного коду та політичної підтримки. Українським громадам доцільно інтегрувати ці елементи в локальні стратегії стійкості – через навчання, партнерства та цифрову трансформацію.

Порівняльний аналіз механізмів державної підтримки готовності до самопожертви в зарубіжних країнах дозволяє виділити як модель інституціоналізованої жертвовності, де самопожертва передбачена як норма через закон, навчання або систему обов'язків (Ізраїль, Японія), так і модель культурно-моральної легітимації (Польща, частково Японія), або медійно-податкового стимулювання жертвовності через формування позитивного іміджу добровольця (США).

Встановлено, що українська пасіонарність має спільні риси з багатьма зарубіжними кейсами: моральну мотивацію, горизонтальність, стійкість у кризах. Проте її відмінність полягає в тривалості, гнучкості, ресурсній автономії та відсутності централізованого лідерства, що перетворює її з реакції на кризу в елемент довготривалої громадянської культури.

5. Розроблено модель ефективної системи формування потенціалу пасіонарності громад, яка включає освітні, організаційні та комунікаційні інструменти, а також механізми співпраці з органами публічної влади. Доведено, що ідеологія пасіонарної громади є унікальним соціокультурним феноменом, що трансформується від стихійної реакції до інституціоналізованої форми впливу на публічну політику. Вона є потужним інструментом у формуванні нової форми взаємовідносин між громадянами і державою, де держава визнає спроможність громад бути активними суб'єктами суспільних трансформацій.

Визначено, що пасіонарні громади є структуроутворюючими елементами громадянського суспільства. Вони формують нові стандарти відповідальності, співучасті та довіри. В умовах війни та відбудови їхня роль

зростає ще більше, оскільки саме такі громади здатні швидко мобілізуватись, адаптуватися до викликів і будувати суспільство, що не тільки виживає, а й розвивається на засадах демократії, солідарності та гідності.

6. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих алгоритмів органами державної влади, місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства для розробки стратегій відновлення територій, посилення довіри та відповідальності, протидії кризам. Доведено, що ефективне управління пасіонарним потенціалом може стати каталізатором не лише виживання, а й довготривалого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Т. Прямі збитки України через війну сягнули \$170 млрд. Оцінка KSE Institute. 14 лютого 2022. *Forbes*. <https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-ukraini-cherez-viynu-syagnuli-170-mlrd-otsinka-kse-institute-14022025-27193>
2. Бергсон А. Два джерела моралі та релігії. <https://readli.net/dva-istochnika-morali-i-religii/>
3. Береговой В. (2007). Формування і місце пасіонарного класу в соціальній системі. *Психологія*. 3. С. 63 – 72. <http://surl.li/rwqml>
4. Березюк К. ТОП-10 спроможних громад України. 21 лютого 2024. Чесно. <https://www.chesno.org/post/5883/>
5. Белова О. О. (2022). Самоорганізація населення в умовах децентралізації влади в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. № 2(30). С. 45–52.
6. Бийся на світлій стороні: Usyk Foundation. <https://usykfoundation.org/uk/>
7. Бикова С. В. (2018). Особливості схильності до ризику осіб, які відрізняються за пасіонарністю. *Неперервна освіта в соціокультурних вимірах*: колект. мон. / за наук. ред. В. М. Слабка Київ: Видавничий дім «Гельветика». С. 6 – 17.
8. Бикова С.В. (2018). Питання пасіонарності та схильності до ризику в просторі властивостей особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М.В. Драгоманова*. 64. С. 24- 28.
9. Битва за Маріуполь. Герої-захисники Азовсталі: Міністерство внутрішніх справ України. 31.05.2022. <https://mvs.gov.ua/news/bitva-zamariupol-geroyi-zaxisniki-azovstali>
10. Бінарна опозиція. Велика українська енциклопедія. https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція.

11. Бойко І. До другої річниці боїв за Маріуполь в Україні відзначають подвиг воїнів "Азову". 12.05. 2024. *УНІАН*. <https://www.unian.ua/society/do-drugoji-richnici-bojiv-za-mariupol-v-ukrajini-vidznachayut-podvig-vojiniv-azovu-12571320.html>
12. Бородін Є.І. та ін. (2021). Проблеми і переваги цифровізації місцевого самоврядування. *Public administartion aspects*. 9 (4). DOI: 10.15421/152140
13. Босворт Дж.; Толлер Т. Норткот (1898). *Passio*, у *Англосаксонському словнику*, друге видання, Оксфорд: Oxford University Press. <https://bosworthtoller.com/56867>
14. Васютинська О. Г. (2014). Індивідуально-психологічні особливості самоактуалізації як одного із структурних компонентів пасіонарності. *Вісник Одеського національного університету*. №1. С. 52 – 58.
15. Васютинська О. Г. (2013). Психологічні особливості індивідуальної пасіонарності : автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.01; Одеський Нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса. 21 с.
16. Ващенко Г. (1957). Виховання волі та характеру. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1641/file.pdf>
17. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. *Ізборник*. <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>
18. Возьний К. З. (2011). Пасіонарність і заповзятливість: економічний вимір гіпотези зв'язку. *Актуальні проблеми економіки*. № 7 (120). С. 8-16.
19. Волонтерська Платформа об'єднала 400 тисяч українців довкола допомоги Україні під час війни. 11 липня 2022. *UNICEF*. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/volunteer-hub-helps-400000-ukrainians-make-difference>
20. Вони вбивають наших митців. Ким був Максим Кривцов, який загинув на фронті. 8 січня 2024. *BBC NEWS Україна*. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyj91p98xrno>

21. Всесвітній словник української мови.
<https://uk.worldwidedictionary.org/>
22. Галушко К. (2013). Очікуючи на «російську епоху світової історії». *День*. 13-14, 18-19, 23-24. <https://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/ochikuyuchi-na-rosiysku-epohu-svitovoyi-istoriyi>
23. Гарань О., Василенко О., Рубльов О. (2000). Крути: імена твої невідомі. К.: Смолоскип.
24. Гегель Г. Ф. В. (2004). Феноменологія духу. Видавництво Соломії Павличко "Основи".
https://hromadalib.files.wordpress.com/2016/02/hegel_2004_phc3a4nomenologie.pdf
25. Горбунов А. М. (2000). Філософсько-культурологічний аналіз теорії пасіонарних поштовхів Л. М. Гумільова : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04; Харківський Нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. Харків. 16 с.
26. Грабович Г. (2008). Шевченко як міфотворець. Київ. Критика. 240 с.
27. Громадянське суспільство, бізнес та влада – кращі практики співпраці. Збірник історій. 2022. <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/GROMADYANSKE-SUSPILSTVO-BIZNES-TA-VLADA-KRASHNI-PRAKTYKY-SPIVPRATSI.pdf>
28. Грушевський М. (1996). Ілюстрована Історія України. Київ.
29. Гуманітарна допомога в Україні: для отримувачів запустили інтерактивну мапу. MRPL CITY. 31 жовтня 2023.
<https://mrpl.city/news/view/gumanitarna-dopomoga-v-ukraini-dlya-otrimuvachiv-zapustili-interaktivnu-mapu>
30. Гумільов Лев. Енциклопедія історії України. Том (Україна - Українці) Кн. 1. http://www.history.org.ua/?termin=gumilov_lev
31. Гумільов Лев. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v/metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>

32. Дацко В., Гаркович А. Не тільки про гроші: виклики співпраці та довіри між активістами та місцевою владою. <https://voxukraine.org/ne-tilky-pro-groshi-vyklyky-spivpratsi-ta-doviry-mizh-aktyvistamy-ta-mistsevoyu-vladoyu>
33. Демченко О.П. (2022). Рефлексивні здібності в структурі готовності вчителя до створення виховних ситуацій. <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10884/Scientific%20notes%202022-139-144.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
34. Денис Монастирський. Чим він був відомий. 18.01.2023. *BBC NEWS Україна*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64308213>
35. Денисенко Л. Пасіонарна європейська цивілізація. <https://theukrainians.org/pasionarna-ievropejska-tsyvilizatsiia/>
36. Децентралізація: галузевий діалог. *Асоціація міст України*. <https://www.auc.org.ua/sector>
37. Джеріпа А. У ЗСУ служить понад 70 000 жінок, більш ніж 5500 – на передовій. 08.03.2025. *LIGA.net*. <https://news.liga.net/ua/politics/news/u-zsu-služhyt-ponad-70-000-zhinok-bilsh-nizh-5500-na-peredoviy>
38. Довгаль О. А., Таран А.Ю. (2019). Технологічне лідерство Німеччини в процесі економічного розвитку ЄС: монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 252 с.
39. Долорес Ібаррурі. <http://surl.li/nlaaj>
40. Доманська О. (2016). Наукова концепція етногенезу Л.Гумільова щодо засад розбудови національного культурного простору в сучасних умовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. №17. С. 361 – 366.
41. Друзенко Г. Ефект Крут: трагічна історія повторюється? 24 серпня, 2023. *Главком*. https://glavcom.ua/columns/gennadiy_druzenko/efekt-krut-trahichna-istorija-povtorjuyetsja-951593.html
42. Дурман О. Л. (2019). Good governance – основа для розбудови ефективної системи публічного управління. *Публічне управління та митне*

адміністрування. № 1 (20). DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-1-37-43>

43. Енергозбереження та енергоефективність: Славутицька міська громада. 2022. <https://e-slavutych.gov.ua/energoberezhennya-ta-energoefektivnist-13-56-40-27-09-2022/>

44. Єдиний веб-портал місцевого самоврядування України. <https://gromada.gov.ua/>

45. Життя під час війни спонукає рухатись уперед. 23.05.2023. <https://busk-portal.com/?p=13615>

46. Завжди рух уперед. 28 українців, які змінили світ. 27.08.2024. *Рубрика*. <https://rubryka.com/article/28-ukrainians-changed-world/>

47. Збір для Охматдиту: українці задонатили рекордні 300 млн грн. за три дні. 10 липня 2024. *NW*. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ohmatdit-obstril-8-lipnya-ukrajinci-zibrali-300-mln-grn-na-vidnovlennya-dityachoji-likarni-50433829.html>

48. Звіт МОН річний з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/rada%20molodich%20uchenich/2023/31.12.2023/RMU.zvit.richnyu.01.01.2023-31.12.2023.pdf>

49. Зеленський озвучив, скільки воїнів від початку повномасштабного вторгнення посмертно удостоєні звання Герой України. 26.07.2025. *УНН*. <https://unn.ua/news/zelenskyi-ozvuchyv-skilky-voiniv-vid-pochatku-povnomashtabnoho-vtorhnennia-posmertno-udostoieni-zvannia-heroi-ukrainy>

50. Зеленський посмертно нагородив орденом Свободи журналістку Рошину, яка загинула в російському полоні. <https://suspilne.media/1081415-zelenskij-posmertno-nagorodiv-ordenom-svobodi-zurnalistku-rosinu-aka-zaginula-v-rosijskomu-poloni/>

51. Зеров М. (1990). Леся Українка як поет і мислитель. *Українська література ХХ століття*. Київ. Радянська школа. С. 133–150.

52. Іванова Л. (2016). Пасіонарність і екзистенція: співвідношення емпіричних показників. *Наука і освіта*. №5. 178 – 184.
53. Іванова Ю. В. (2017). Особливості прояву потягу в контексті самоактуалізації особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. С. 56 – 59.
54. Іванова Я. В. (2017). Сенсожиттєві орієнтації пасіонарної особистості. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів [Проблеми сучасної психології особистості]*, (Одеса, 25-26 травня 2017 р.). Одеса: ВМВ. С. 67 – 72.
55. Іванова Я.О. (2016). Сутність пасіонарності як властивості особистості. *Психологія і суспільство*. №3. С.115-121
56. Інститут регіональної політики (2022). *Соціальна стійкість громад в умовах війни*.
57. Інформація про Дмитро Коцюбайло (Да Вінчі). (2023). *Журнал Forbes Ukraine*. <https://forbes.ua/forbes-digital-all-articles>
58. Ісландська революція: підйом після смертельного удару. Конфлікти/закони. (2019). <https://k-z.com.ua/populiarnye-temy/51509-islandska-revoluciya-pidyom-pislya-smertelnogo-udaru>
59. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук В. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). <https://decentralization.ua/news/18171>
60. Карпенко Н.М., Галан О.Є. (2022). Управління продуктивністю праці на підприємствах: фактори, етапи, інноваційні технології. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія економіка та управління*. 6. DOI: 10.54929/2786-5738-2022-6-07-02
61. Клейн Л. Гіркі думки «вибагливого рецензента» про вчення Л.М. Гумільова. https://scep sis.net/library/id_86.html
62. Климович Л. (2016). Пасіонарна енергія в історичному процесі України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. № 2. С. 25–33.

63. Ковтун Н. М. (2013). Воля як основа соціальної активності пасіонарія у контексті концепції етногенезу Льва Гумільова. *Studia politologica Ucraino-Polona*. Вип. 3. С. 132-138. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Srup_2013_3_16.pdf
64. Ковтун Н. М. (2008). Співвідношення феномену толерантності й пасіонарного імпульсу в контексті філософської спадщини Льва Гумільова. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. № 1. С. 31 – 35.
65. Кокін С. А. (2010). *Бій під Крутами 29 січня 1918 року: історія і пам'ять. Україна модерна*, №17, 2010.
66. Колтун В.С., Матвєєва Л.В. (2023). Ідентифікація пасіонарної особистості як суб'єкта формування нематеріального ресурсу відновлення громад. *Державне будівництво : зб.наук.праць ; електронний ресурс*. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. № 2 (34). 224 с.
67. Контрнаступ на Харківщині був унікальним для ЗСУ – Міноборони. 23.09.2022. *Суспільне Новини*. <https://suspilne.media/284871-kontrnastup-na-harkivsini-buv-unikalnim-dla-zsu-minoboroni/>
68. Костюк Л. (2013). Самоорганізація як принцип еволюції етнічної ментальності. *Проблеми гуманітарних наук*. Випуск 31. Філософія. 14-28.
69. Крип'якевич І. П. (1992). *Історія України*. Львів. Світ. 523 с.
70. Крутій К. Як не вбити пасіонарія? 15.10.2018. *Освітня політика: портал громадських експертів*. <http://education-ua.org/ru/articles/1259-yak-ne-vbiti-pasionariya>
71. Кузнєцов О.І. (2017). Психологічний аналіз феномену віри у науковому пізнанні. *Психологія і особистість*. 2017. 1. (11). <https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163566/162481>
72. Кульчицький С. В. (2017). *Україна між Польщею та Росією: XVIII століття*. Київ. Либідь. 312 с.
73. Леп'явко С.А. (1999). Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561– 1591). Чернігів. С.57 – 76.
74. Лесной В. (2013). Злет і занепад етносів, або Ще раз про Льва Гумільова

та євразійство. *День*. 72.

75. Липовська Н., Письменний І. (2019). Публічна політика: навч. посіб. Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 104с.

76. Майданюк В. Пасіонарна нація. 16.07.2020. *Вголос*. https://vgholos.ua/news/pasionarna-natsiya_1274499.html

77. Макаров А.М. (1994). Світло українського бароко. К. С. 105 –139.

78. Матвєєва Л.В. (2023). Потенціал в системі публічного управління: Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький. ЛА НАУ. С. 95-9810.

79. Матвєєва Л.В. (2023). Пасіонарність нації як ресурс публічного управління: теоретичні підходи. Публічне управління та місцеве самоврядування. 3. С.39-44. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-6>

80. Матвєєва Л.В. (2024). Особливості пасіонарності в системі публічного управління. Право та державне управління. 3. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.12>

81. Матвєєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37). (Серія «Управління та адміністрування»). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

82. Матвєєва Л.В. (2025). Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності : Суспільство та національні інтереси. № 2(10). (Серія «Публічне управління та адміністрування»). [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-767-778](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-767-778)

83. Матвєєва Л.В. (2022). Важливість пасіонарності для розвитку системи публічного управління. Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. Львів. С. 154-159

84. Матвєєва Л.В. (2024). Використання пасіонарного потенціалу в управлінні громадами: європейський досвід. Сучасний соціогуманітарний простір країн Європейського Союзу: публічноуправлінські аспекти [Текст]: кол. монограф. / за заг. ред. проф. Н.А.Липовської. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка». 236 с. С. 62-73
https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/Publ_postgrad/Моно-НТУ.pdf.

85. Матвєєва Л.В. (2024). Залучення пасіонарної енергії громадян до процесів повоєнного відновлення. *Місьцеве самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення*: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу. (Київ, 10 грудня 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 103 с. С.50-51.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2155/files/4c387639-a067-4c2a-a3ad-71683f214248.pdf>

86. Матвєєва Л.В. Лідерство в публічному управлінні. XXIII Міжнародний науковий конгрес “Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів”

87. Матвєєва Л.В. (2023). Міжнародні орієнтири повоєнного відновлення територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні*: мат-ли Міжнародного круглого столу до Дня місцевого самоврядування, м. Київ, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 5 грудня.

88. Матвєєва Л.В. (2024). Пасіонарність українців як джерело стійкості громад. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2024 р.)* / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 358 с. С. 296-297. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2109/files/2e52c0f6-6736-4baa-9f27-274a782266dc.pdf>

89. Матвєєва Л.В. (2024). Пасіонарність українців як інструмент реконсолідації громад. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 лют. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 294 с. С.161-162.

90. Матвєєва Л.В. (2022). Пасіонарність як джерело лідерства в місцевому самоврядуванні: *Європейський вимір публічного управління: матеріали VI регіональної наукової конференції*; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів. НУ «Чернігівська політехніка». Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”; випуск 18). С. 53-56

91. Матвєєва Л.В. (2024). Пасіонарність як драйвер формування національної ідентичності. *«Наукова весна» 2024: матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених*. Дніпро. 27–29 березня 2024 року. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2024. 445 с. С.305.

92. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як чинник формування національної ідентичності. Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції. Д. ДДУВС. 15 листопада 2023 р.

93. Матвєєва Л.В. Розвиток потенціалу пасіонарності як чинник сталого розвитку громад. *Безпечна, комфортна та спроможна громада: мат-ли Міжнародного форуму*. (2023). Дніпро, НТУ «ДП», 11-13 жовтня 2023 р. С.273-275.

94. Матвєєва Л.В. (2024). Самореалізація пасіонаріїв як джерело повоєнного відновлення. *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (30 листопада – 2 грудня 2023р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів : ЛНУ імені Івана

Франка. Львів. 762 с. С. 99 – 102.

95. Мелешевич А. А. (2023). Роль громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Публічне адміністрування та регіональний розвиток*. № 1. С. 89–96.

96. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2023). *Річний звіт про децентралізацію*. <https://decentralization.gov.ua>

97. Місячні затемнення та масові протести: Як Лев Гумільов пояснив усі однією теорією і як застосувати її на практиці. 01.10.2019. <https://official-online.com/lichnosti/stati/gumilev-passionary-theory/>

98. Модіна О. (2023). «Ви навіть не уявляєте, яким був його внесок»: історія загиблого пілота «Джуса». *Радіо Свобода*. 29 серпня. <https://www.radiosvoboda.org/a/juice-story/32568523.html>

99. Монолатій І.С. Модель місцевого самоврядування Республіка Польща: досвід для України. https://shron1.chtyvo.org.ua/Monolatii_Ivan/Model_mistsevoho_samovriaduvanni_a_Respubliky_Polscha_dosvid_dlia_Ukrainy.pdf

100. Москалець В. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості. *Психологія і суспільство*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2883/1/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%92..pdf>

101. На Закарпатті збудували 33 модульні будинки для вимушених переселенців. 03.05.2023. *Суспільне Ужгород*. <https://suspilne.media/uzhhorod/464690-na-zakarpatti-zbuduvali-33-modulni-budinki-dla-vimusenih-pereselenciv/>

102. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь (2022). ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ. 552 с.

103. Незвичайні фестивалі, дружба з КНР та унікальний проєкт розвитку громади. (2019). *Український центр культурних досліджень*. <https://uccr.org.ua/news/nezvyhajni-festyvali-druzhba-z-knr-ta-unikalnyj-proekt-rozvytku-hromady>

104. Оборонна стратегія Ізраїлю та АОІ – доктрина, мобілізація та останні уроки. (2023). <https://www.patreon.com/posts/oboronna-ta-aoi-91587827>

105. Овчаров О. А. (2013). Роль пасіонарності в консолідації суспільства. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. Вип. 14. С. 23-29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2013_14_5.

106. Ол. А. Український етногенез. *Блог Андрія Ол*. https://texty.org.ua/archive-blogs/36003/UKRAJiNSKYJ_JeTNOGeNeZ_ChASTYNA_2-36003/

107. Ольга Руднева з BBC 100 жінок: "Вони називають мене "мамою", бо вчаться з нами знову ходити". 10 грудня 2024. BBC NEWS Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cvgme15834mo>

108. Ольшанський О. В. (2020). Ресурсний потенціал місцевого самоврядування: теоретико-прикладний аспект: монографія. Харків: Оберіг. 400 с.

109. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. <https://hromady.org/analiz-miscevixbyudzhetiv-za-2023-rik/>

110. ООН: кількість загиблих і поранених серед цивільних в Україні зросла на 30% минулого року. 18 лютого 2025. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-ukraina-tsyvilni-viyna/33318629.html>

111. Органи самоорганізації населення: зарубіжний досвід: Аналітична записка. (2020). <https://samoorg.com.ua/blog/2020/07/15/organy-samoorganizacziyi-naselennya-zarubizhnyj-dosvid/>

112. Павлюк С. (2015). Культурна пасіонарність українців у міжвоєнний час як суттєвий компонент самоутвердження. 1914-2014 Від війни імперій до діалогу культур (культурна спадщина: трактування, збереження,

спільна відповідальність): міжнародна наукова конференція (м. Львів, 14-15 листопада 2014 року). Львів: Народознавчі зошити. №1(121). С. 262 – 264.

113. Пам'яті волонтерки, бойової медицині Яни Рихліцької (позивний «Яра»). 20.10.2023. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3774630-ramati-volonterki-bojovoi-medikini-ani-rihlickoi-pozivnij-ara.html>

114. Папакін Г.В. Скоропадський Павло Петрович. http://www.history.org.ua/?termin=Skoropadskyj_P

115. Пасіонарії: тлумачення Словник.UA. <http://surl.li/achvol>

116. Пасіонарна особистість. <http://surl.li/ylllpd>

117. Пасіонарна особистість. <http://surl.li/ylllpd>

118. Письменний І. В. (2011). Синергетичний потенціал публічного управління в аспекті соціальної організації та самоорганізації. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ. Вип. 1. С. 3 – 10.

119. Письменний І. В. (2010). Суспільні аттрактори як основа формування синергетичного потенціалу публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Д. : ДРІДУ НАДУ. Вип. 4. С. 3 – 9.

120. Письменний І. В. (2010). Сутність синергетичного потенціалу публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Д. : ДРІДУ НАДУ. Вип. 1. С. 3 – 10.

121. План соціально-економічного розвитку Теребовлянської міської територіальної громади на 2024 - 2026 роки (проект). <https://terebotg.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/PLAN-Sots-Ekonom-2024-r.-ostatochnyj-variant.pdf>

122. Платон. Держава. Ізборник. <http://litopys.org.ua/plato/plat.htm>

123. Посилення спроможності територіальних громад: досягнення «U-LEAD з Європою». Березень 2025. https://decentralization.ua/uploads/library/file/363/U-LEAD_4_pager_March2025_UA.p

124. Постконфліктне врегулювання для України. (2016) .
<https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf>
125. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року № 2625-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
126. Промова Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру. Історична правда. 12 грудня 2022.
<https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/>
127. Психологічна енциклопедія. <http://surl.li/nrsuj>
128. Рада ВПО: Коломийська міська рада. 2023.
<https://kolrada.gov.ua/p/radavpo>
129. Савельєва Л. О. (2021). Механізми залучення громадян до участі у прийнятті рішень. *Наук. записки ІЗВРУ*. № 6. С. 112–117.
130. САМ: Серце активної молоді. <https://sam.education/>
131. Сапригіна Н. В. (2015). Пасіонарність як індивідуально-психологічна характеристика особистості. *Наука та освіта*. № 11-12. 74 -78.
132. Сердюк І. В. (2020). Органи самоорганізації населення як інструмент публічного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 3. С. 57–65.
133. Сидоренко І. Г. (2006). Пасіонарність та харизма. Точки перетину. *Філософія. Політологія*. №76-79. С. 151 – 153.
134. Сич О. (2015). Пасіонарність українського націоналізму: історія і сьогодення. *Vyshgorod*. <https://vyshgorod.in.ua/novini/1743-pasionarnist-ukrajinskogo-natsionalizmu-istoriya-i-sogodennya>
135. Сіра О., Філіпова О. Зерновий коридор – дорога життя. 24.04.2024. *Фонд Демократичні ініціативи ім. І.Кучеріва*. <https://dif.org.ua/article/zernoviy-koridor-doroga-zhittya>

136. Скільки українців виїхало за кордон від початку війни. 11 березня 2024. *Бізнес.Ua*. <https://businessua.com/suspilstvo/94829skilki-ukrainsciv-viihalo-za-kordon-vid-pochatku-viini.html>
137. Скловський І.З. Метафізичний дискурс у контексті осмислення українського етносу. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77297/10-Sklovskyj.pdf?sequence=1>
138. Слюсар В. Громадянська участь пасіонаріїв як агентів «міфічного насилля» у соціальних трансформаціях. http://eprints.zu.edu.ua/20047/1/Spup_2015_5_27.pdf
139. Смаль-Стоцький С. (1994). Історія українського народу. Чернівці. Рута. 384 с.
140. Смолій В.А., Степанков В.С. (1994). Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності. К. 228.
141. Солідарність: польський шлях до незалежності за участі вихідців з України. (2020). <https://ostrohcastle.com.ua/solidarnist-polskyj-shlyah-do-nezalezhnosti-za-uchasti-vyhidtsiv-z-ukrayiny/>
142. Соловей Р. (2013). Коліївщина: спалах народного гніву. *Український історичний журнал*. № 4. С. 47–59.
143. Сорокін П. Соціокультурна динаміка. *Зарубіжна соціологія ХХ століття* / за ред. В. Г. Городяненка. Д. : Видавництво ДНУ, 2001. С. 145 – 151.
144. Сотня загиблих, тисячі поранених. Що відомо про вибух у Бейруті. 2020. *Суспільне Новини*. <https://suspilne.media/53122-desatki-zagiblih-ta-tisaci-postrazdalih-so-vidomo-pro-vibuh-u-bejruti/>
145. Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: «Уявлення про патріотизм та майбутнє України» (16–20.08.2023 р.). https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html

146. Стороженко І. (2013). Пасіонарність – джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу. *Військово-історичний альманах*. Ч. 1–2 (25–26). 3–9.

147. Стороженко І.С. (2007). Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII ст. Кн. друга: *Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі*. Дніпродзержинськ. С.138 – 278.

148. Стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 487/2021 // Офіційний вісник Президента України. 2021. № 37. Ст. 2300.

149. Сунь-цзи. Мистецтво війни.
https://chtyvo.org.ua/authors/Tzu_Sun/Mystetstvo_viiny.doc

150. Тарнашинська Л. Повертаючись до шістдесятництва. 11.01.2023. *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/114278>

151. Теслюк, С., Матвійчук, Н., & Демчук, Н. (2022). Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*, (37). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>

152. Ткачук А., Дацишин М. (2016). Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). К. ІКЦ «Легальний статус». 152 с.

153. У Києві попрощалися із закатованою у російському полоні журналісткою Вікторією Рощиною. 08.08.2025. *Слідство ІНФО*. <https://www.slidstvo.info/news/u-kyievi-poproshchalysia-iz-zakatovanoiu-u-rosiyskomu-poloni-zhurnalistkoiu-viktoriiieu-roshchynoiu/>

154. Україна повернула на батьківщину військових – захисників «Азовсталі». 9 липня 2023. *Голос України*. <https://www.golos.com.ua/article/372095>

155. Український інститут національної пам'яті. Офіційний сайт: <https://uinp.gov.ua>.

156. Українські волонтери запустили сервіс для пошуку або пропозиції допомоги у відновленні житла. 19 квітня 2022. *Слово і діло*. <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/19/novyna/suspilstvo/ukrayinski-volontery-zapustyly-servis-poshuku-abo-propozyciyi-dopomohy-vidnovlenni-zhytla>

157. Українські волонтери та фонди, які найбільше допомагають країні під час війни. 25.10.2022. *ТСН*. <https://tsn.ua/ukrayina/top-volonteriv-ta-fondiv-yaki-zaluchili-naybilshe-groshey-dlya-shvidshoyi-peremogi-ukrayini-2181787.html>

158. Українські громадські діячі на війні: Роман Ратушний. <https://ui.org.ua/artists/roman-ratushnyi/>

159. Ураган Катріна 2005. <https://iaa.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/ssha-2.pdf>

160. Усе, що треба знати про Сергія Жадана перед тим, як читати його тексти. 23.08.2024. *Суспільне* «Культура». <https://suspilne.media/culture/819139-use-so-treba-znati-pro-sergia-zadana-pered-tim-ak-citati-jogo-teksti/>

161. Успіх громади – активний громадянин. уроки першого року проекту ЄС у Баранівській ОТГ. <https://www.csi.org.ua/news/uspih-gromady-aktyvnyj-gromadyanyn-uroky-pershogo-roku-proektu-yes-u-baranivskij-otg>

162. Факти про виникнення Української Мови. 15.01.2016. <https://svitedu.com.ua/ukrayinska-mova/>

163. Фонд «Надія та довіра». <https://hopeandtrust.org.ua/zmi-pro-nas/>

164. Фонд Притули придбав на зібрані на "байрактари" кошти "народний супутник", - Притула. *LB.ua*. Архів оригіналу за 15 квітня 2023.

165. Франкл В.: Сказати життю "Так"! <https://spzh.news/ua/istorija-i-kulytrua/71268-viktor-frankl-skazaty-zhizni-da>

166. Франко І. «Що таке поступ?» (1903). Зібрання творів у п'ятдесяти томах. В-во «Наукова думка». 1986. Том 45. с. 300-349.

167. Франко І. (1994). Вибране: Політична публіцистика. Київ. Основи, 352 с.
168. Фурсік О. П., Суходольська Н. П. (2016). Пасіонарії як суб'єкти трансформації суспільства у кризових ситуаціях. Дні науки філософського факультету -2016: матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції (20-21 квітня 2016 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». Ч. 3. С. 154–157.
169. Хорні К. Невроз і особистісне зростання. Боротьба за самореалізацію. <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizacziyu>
170. Центр Дністрянського. <https://dc.org.ua/>
171. Цибулько В. (2017). Переможуть в Україні не хруні, а пасіонарії. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28819749.html>
172. Цифровізація життя громади: досвід Дрогобича. 2025. <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44412.pdf>
173. Черленяк І. І. (2010). Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління : монографія. Ужгород : Ліра, 2010. 656 с.
174. Шаповал Ю. (2008). Крути: трагедія, подвиг, пам'ять. *Історія України*, №1.
175. Шевченко Т. Кобзар; Тарас Шевченко; упоряд. М. С. Грушевський. Київ. Наукова думка. 2001. 656 с.
176. Шпенглер О. Занепад Європи. https://knigoposk.com/osvald-shpengler/zakat-evropy?gclid=Cj0KCQjw4vKpBhCZARIsAOKHoWRxV5m4g2JqPNykVcYdfCBFJur_yoGx91VyiWQf6DSgMWUdQMuHPA8aAiEFEALw_wcB
177. Штрайхер О.А., Школяр М.В. (2024). Сутність та характеристики волонтерського руху у фокусі війни в Україні. *Габітус*. Випуск 57. <http://habitus.od.ua/journals/2024/57-2024/5.pdf>
178. Юлія «Тайра» Паєвська анонсувала вихід збірки поезій, написаних після полону. 4.05.2025. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric->

culture/3989157-ulia-tajra-paevska-anonsuvala-vihid-zbirki-poezij-napisanih-pisla-polonu.html

179. Яворницький Д. І. (1990). Історія запорозьких козаків. У 3-х т. – Т. 1 / Передмова В. А. Смолія; Ред. кол.: П. С. Сохань (голова), В. А. Смолій (заст. голови), В. Г. Сарбей, Г. Я. Сергієнко, М. М. Шубравська (відп. секр.). АН Української РСР. Археографічна комісія, Інститут історії. К.: Наукова думка. 596 с.

180. Яковлева Т.Г. (1998). Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття: Причини і початок Руїни. К. 86.

181. About Prinzessinnengarten. <https://prinzessinnengarten.net/about/>

182. Agrawal A. (2002). Common Resources and Institutional Sustainability. *The Drama of the Commons*. Washington : National Academy Press. P. 41–86.

183. Albrechts L. (2004). Strategic (spatial) planning reexamined. *Environment & Planning B: Planning & Design*. 31 (5). 743–758.

184. Aliksieieva, Y. (2019). Психологічні аспекти вивчення феномена віри. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. (27). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p>

185. Aligica, P.D. and Tarko, V. (2012). Polycentricity: from Polanyi to Ostrom, and beyond, *Governance*, 25(2): 237–62. doi: 10.1111/j.1468-0491.2011.01550.x

186. Alshamy, Y. et al. (2023). Polycentric defense, Ukraine style: explaining Ukrainian resilience against invasion, GMU Working Paper in Economics. № 23-03. doi: 10.2139/ssrn.4326259

187. Balducci, A. (2004). Policies, plans and projects – governing the city-region of Milan. *DISP*, 152, 59–70.

188. Beitske Boonstra & Luuk Boelens. (2011). Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning, *Urban Research & Practice*, 4:2, 99-122.

189. Berg, B.F. (2007). *Governing Gotham – New York City politics*. New Brunswick, NJ/London: Rutgers University Press.

190. Boettke, P., Palagashvili, L. and Lemke, J. (2013). Riding in cars with boys: Elinor Ostrom's adventures with the police, *Journal of Institutional Economics*, 9(4): 407–25. doi: 10.1017/S1744137413000118
191. Boettke, P.J., Coyne, C.J. and Leeson, P.T. (2011). Quasimarket failure, *Public Choice*, 149(1–2): 209–24. doi: 10.1007/s11127-011-9833-8
192. Boonstra, B. (2010). Vertrouwen op oplossend vermogen maatschappij. *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening (S&RO)*. 91 (3), 24–29.
193. Busck, S. and Poulsen, H., eds. (2008). *Danmarks historie – i grundtræk*. 2nd revised ed. Århus: Aarhus Universitetsforlag
194. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/us/>
195. Congress of Local and Regional Authorities. (2023). Survey on the Needs and Priorities of Local Authorities of Ukraine. *The Provision of Services in Times of War and Post-war Recovery*, Strasbourg: Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680a9f1fe>
196. Cookman N. (2001). Volunteers – a way of encouraging active community participation? *Library and Information Research News*. 25(81). Winter. pp 8-11
197. Cymbalista, R. and Nakano, K. (2005). São Paulo, Brazil: a need for stronger policy advocacy. In: Balbo, M., ed. *International migrants and the city*. Venezia: IUAV.
198. Darkovich, A. (2023) A year of experience: governance processes and the territorial communities' (hromadas') resilience to wartime challenges, VoxUkraine, <https://voxukraine.org/en/a-year-of-experience-governance-processes-and-the-territorial-communities-resilience-to-wartime-challenges>.
199. Decentralisation.gov.ua. (2022). In the Novoyarychiv community, showers and laundry rooms were built for the displaced people – video comments of the head of the community, <https://decentralization.gov.ua/news/14928>
200. Decentralisation.gov.ua. (2022). Where they are friendlier, there they are stronger. How the Shyrokiv community helps neighbouring communities during the war, <https://decentralization.gov.ua/en/news/14887>

201. Deci, E. L., and Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self- determination of behaviour. *Psychol. Inq.* 11, 227–268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
202. Dudley, W. (2019). *Ukraine’s Decentralization Reform*. Berlin: SWP, Research Division Eastern Europe and Eurasia.
203. Eusepi, G. and Wagner, R.E. (2010). Polycentric polity: genuine vs. spurious federalism, *Review of Law & Economics*, 6(3): 329–45. doi: 10.2202/1555-5879.1534
204. Flora, C.B. & J.L. Flora. (1996). *The National Rural Development Partnership and Entrepreneurial Social Infrastructure: Building a Sustainable Community of Interest*. North Central Regional Center for Rural Development.
205. Friedmann, J. (2005). *China’s urban transition*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
206. Fung A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public Administration Review*. Vol. 66, Special Issue. P. 66–75.
207. Gaventa J. (2004). *Strengthening participation in local governance* Institute of Development Studies. 34 p. (Policy Briefing Paper ; № 7).
208. Green, G. P., J. L. Flora, C. Flora & F. E. Schmidt. (1990). Local self-development strategies: national survey results. *Journal of the Community Development Society* 21(2):55-73.
209. Hayek, F. (1945). The use of knowledge in society, *American Economic Review*, XXXV(4): 519–30.
210. Healey, P. (1997). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*, 2nd revised ed. by UBC Press in 2006 with new update chapter. Hampshire: Palmgrave
211. Innes, J. and Booher, D. (2000). Planning institutions in the network society: theory for collaborative planning. *In: W. Salet and A. Faludi, eds. The revival of strategic spatial planning*. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, 175–189.
212. Keith Hackwood: *Psyche’s Cinderella: in appreciation of Roberto*

Assagioli.

http://bacpspirituality.org.uk/_sitedata/1394622969%20G0mDU6aFN/Psyches%20Cinderella.pdf

213. Keudel, O. and Huss, O. (2024) Polycentric governance in practice: the case of Ukraine's decentralised crisis response during the Russo-Ukrainian war, *Journal of Public Finance and Public Choice*, 39(1): 10–35, DOI: 10.1332/25156918Y2023D000000002

214. Kyiv Agglomeration Association. (2022). Round table 'Youth engagement in local self-government', www.youtube.com/watch?v=_97myc2MCkk

215. Lebel, L. et al. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems, *Ecology and Society*. 11(1). www.jstor.org/stable/26267807

216. Lloyd, G. and Peel, D. (2008). Regenerating learning in the public realm: Evidence-based policy making and business improvement districts in the UK. *Public Policy and Administration*. 23. 189.

217. Mageau, G. A., Vallerand, R. J., Charest, J., Salvy, S. J., Lacaille, N., Bouffard, T., et al. (2009). On the development of harmonious and obsessive passion: the role of autonomy support, activity specialization, and identification with the activity. *J. Pers.* 77, 601–646. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00559.x

218. Mansuri G., Rao V. (2013). *Localizing Development: Does Participation Work?* Washington : World Bank Publications. 380 p.

219. Mortensen, J.L. and Seabrooke, L. (2008). Housing as a social right or means to wealth? The politics of property booms in Australia and Denmark. *Comparative European Politics*, 6 (3), 305–324.

220. Murtazashvili, J. (2019). Pathologies of centralized state-building, *Prism: A Journal of the Center for Complex Operations*, 8(2): 54–67.

221. Naqvi, Kim, Bob Sharpe & Alfred Hecht. (1995). Local attitudes and perceptions regarding development: parry sound, Ontario. *Canadian Journal of Regional Science* 28 (3): 283- 305.

222. Nyseth, T., Pløger, J., and Holm, T. (2010). Planning beyond the horizon: The Tromsø experiment. *Planning Theory*, 9 (3), 223–247.
223. OECD. (2020). Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Paris : OECD Publishing. 176 p.
224. Oleksandr Usyk is the sporting hero we all need. <https://www.spiked-online.com/2025/07/21/oleksandr-usyk-is-the-sporting-hero-we-all-need>
225. Open Government Partnership in Ukraine. <https://www.opengov.org.ua>
226. Osborne, S.P., Radnor, Z. and Strokosch, K. (2016). Coproduction and the co-creation of value in public services: a suitable case for treatment?, *Public Management Review*, 18(5): 639–53. doi: 10.1080/14719037.2015.1111927
227. Ostrom E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge : Cambridge University Press. 298.
228. Ostrom E. (2014). Collective action and the evolution of social norms, *Journal of Natural Resources Policy Research*, 6(4): 235–52. doi: 10.1080/19390459.2014.935173
229. Overmeyer, K., ed. (2007). *Urban pioneers – stadtentwicklung durch zwischennutzung*. Berlin: Senatsverwaltung für Stadtentwicklung Berlin und Jovis Verlag GmbH.
230. Parsons T. (1971). *The system of modern societies*. Prentice-Hall. 152.
231. Parsons, G. F. (1993). Community bonds: a new approach to community and economic development. *Journal of the Community Development Society* 24(2):196-212.
232. Passio, y Gaffiot, Félix (1934), *Dictionnaire illustré latin-français*, Hachette. <https://micmap.org/dicfro/search/gaffiot/passio>
233. Passio. Oxford Reference. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780190681166.001.0001/acref-9780190681166-e-237>
234. Passio. Wiktionary. The free dictionary. 2024. <https://en.wiktionary.org/wiki/pasi%C3%B3n#Spanish>; <https://en.wiktionary.org/wiki/pasiune#Romanian>

235. Pløger, J., 2004. Strife – urban planning and agonism. *Planning Theory*, 3 (1), 71–92.
236. Potrč M. (2008). New Territories in Acre and Why They Matter. e-flux journal, no. 0 (Nov.), <http://e-flux.com/journal/view/10>
237. Rabinovych, M. and Darkovich, A. (2022). What makes territorial communities resilient – the first lessons after February 24, VoxUkraine, <https://voxukraine.org/en/what-makes-territorial-communities-resilient-the-first-lessons-after-february-24>.
238. Richman, N. (1995). From worker cooperatives to social housing: the transformation of the third sector in Denmark. In: Heskin, A.D. and Jacqueline L., eds. *The hidden history of the cooperative*. Davis, CA: Cooperative Centre University of California, 143–162.
239. Rip, B., Fortin, S., and Vallerand, R. J. (2006). The relationship between passion and injury on dance students. *J. Dance Med. Sci.* 10, 14–20.
240. Sandercock, L. (2001). When strangers become neighbours: managing cities of difference. *Planning Theory & Practice*, 1 (1), 13–30.
241. Synelnyk, I. (2022). Surviving the war: the experience of Chernihiv communities, <https://decentralization.gov.ua/en/news/14844>
242. Tonkes, E. (2006). *De bal bij de burger* – inaugural lecture at University of Amsterdam, 10 november. Amsterdam: Vossiuspers UvA
243. Ukraine’s warrior poet woos recruits from his radio station. *The Times*. <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/ukraines-warrior-poet-woos-recruits-from-his-radio-station-8m9z8cd8f>.
244. UNHCR. (2024). Ukraine Situation Flash Update. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
245. United Nations Development Programme. (2010). *Civic Engagement and Social Accountability*. New York : UNDP. 24 p. <https://www.undp.org>
246. V. I. Arnold (1984). *Catastrophe theory* (translated by R. K. Thomas, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York), ix + 79 pp, DM 19. <https://www.cambridge.org/core/journals/proceedings-of-the-edinburgh->

mathematical-society/article/v-i-arnold-catastrophe-theory-translated-by-r-k-thomas-springerverlag-berlinheidelbergnew-york1984-ix-79-pp-dm-19/0193E8A89293E17C116C4268A6FBA854

247. Vallerand, R. J. (2015). *The psychology of passion*. New York: Oxford University Press.

248. Vallerand, R. J., Mageau, G. A., Léonard, C. R., Leonard, M., Marsolais, J., Blanchard, C., et al. (2003). Les passions de l'ame: on obsessive and harmonious passion. *J. Pers. Soc. Psychol.* 85, 756–767. doi: 10.1037/0022-3514.85.4.756

249. Wachhaus, A. (2017). Platform governance: developing collaborative democracy, *Administrative Theory & Praxis*, 39(3): 206–21. doi: 10.1080/10841806.2017.1345509

250. War veterans go from Ukraine front lines to Wembley ringside for Usyk's win over Dubois. <https://apnews.com/article/usyk-ukraine-russia-veterans-dtek-energy-a3aa059a723624b0f5bf08122ab69ebe>

251. World Bank (2008). *Decentralization in Client Countries: An Evaluation of the World Bank Support: 1990–2007*, Washington, DC: World Bank Independent Evaluation Group.

252. WRR (Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid), 2008. *Innovatie Vernieuwd – Opening in viervoud*. Den Haag: WRR

253. Yurchak A. (2016). Gumilev's «passionarity» is not scientific but very problematic and political. 12.07. <https://realnoevremya.com/articles/554>

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України з державного управління та виданнях, внесених до наукометричних баз даних

1. Матвеєва Л.В. (2024). Особливості пасіонарності в системі публічного управління. Право та державне управління. 3. С.88-94. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2024/14.pdf

DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.12>

2. Колтун В.С., Матвеєва Л.В. (2023). Ідентифікація пасіонарної особистості як суб'єкта формування нематеріального ресурсу відновлення громад. Державне будівництво : зб.наук.праць ; електронний ресурс. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. № 2 (34). С. 197-206. <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/23404/21402>

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-16>

3. Матвеєва Л.В. (2023). Пасіонарність нації як ресурс публічного управління: теоретичні підходи. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. 3. С.39-44. <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/474/419>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-6>

4. Матвеєва Л.В. (2024). Українська пасіонарність як ресурс збереження незалежності держави. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 9(37). (Серія «Управління та адміністрування»). С.59-68. <https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/14691/14761>

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-59-68)

5. Матвеєва Л.В. (2025). Фактори екзогенного та ендогенного впливу на формування потенціалу пасіонарності : Суспільство та національні інтереси. № 2(10). (Серія «Публічне управління та адміністрування»). С.767-778. <https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/19791/19776>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-767-778](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-767-778)

Монографії

6. Матвєєва Л.В. Використання пасіонарного потенціалу в управлінні громадами: європейський досвід. Сучасний соціогуманітарний простір країн Європейського Союзу: публічноуправлінські аспекти [Текст]: кол. монограф. / за заг. ред. проф. Н.А.Липовської. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2024. 236 с. С. 62-73.

DOI: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/Publ_postgrad/Моно-НТУ.pdf.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Тези конференцій

7. Матвєєва Л.В. Важливість пасіонарності для розвитку системи публічного управління. *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 листопада 2022р.)* / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 154-159. https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/Konferentsiia_Suchasna_paradyhma_2022.pdf

8. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як джерело лідерства в місцевому самоврядуванні: *Європейський вимір публічного управління: матеріали VI регіональної наукової конференції*, 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів. НУ «Чернігівська політехніка». 2022. Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”; випуск 18). С. 53-56. <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/27064/yevropejskyj-vymir-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

9. Матвєєва Л.В. Потенціал в системі публічного управління: *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький. ЛА НАУ. 2023. С. 95-98. https://www.sfa.org.ua/images/docs/Materialy_4mizhnar_konf_pravo.pdf

10. Матвєєва Л.В. Лідерство в публічному управлінні: *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів: матеріали XXIII Міжнародного наукового конгресу.*, м.Харків, 27 квітня 2023. С. 135-138.

<https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/5ff85e2d-23c9-43c1-90ce-5d799ac67d27/content>

11. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як чинник формування національної ідентичності. *Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Д. ДДУВС. 15 листопада 2023 р.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13299/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%2015.11.2023_%D0%BD%D0%B0%D1%86_%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87.pdf

12. Матвєєва Л.В. Самореалізація пасіонаріїв як джерело повоєнного відновлення. *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, – Львів, 2024. – 762 с. С. 99 – 102.*

https://nung.edu.ua/sites/default/files/2024-06/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_5_%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BC%D0%B0_2024.pdf

13. Матвєєва Л.В. Міжнародні орієнтири повоєнного відновлення територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні» : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 5 груд. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 105 с. С. 60-61.*

<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2085/files/852d7225-6846-4f21-9cc5-b3a9e6b3f424.pdf>

14. Матвєєва Л.В. Розвиток потенціалу пасіонарності як чинник сталого

розвитку громад. *Безпечна, комфортна та спроможна громада: мат-ли Міжнародного форуму*. Дніпро, НТУ «ДП», 11-13 жовтня 2023 р. С.273-275.
<https://science.nmu.org.ua/ua/conferences/Forum/Zbirnyk.pdf>

15. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як інструмент реконсолідації громад. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 20 лют. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 294 с. С.161-162.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2091/files/498c572d-c229-48d4-b090-f02ea2824af1.pdf>

16. Матвєєва Л.В. Пасіонарність українців як джерело стійкості громад. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали щоріч. Міжнар. наук.- практи. конф.* (Київ, 24 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Т. П. Паламарчук. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 358 с. С. 296-297.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2109/files/2e52c0f6-6736-4baa-9f27-274a782266dc.pdf>

17. Матвєєва Л.В. Пасіонарність як драйвер формування національної ідентичності. *«Наукова весна» 2024: матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених*, Дніпро, 27–29 березня 2024 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. 445 с. С.305.
<https://ir.nmu.org.ua/entities/publication/0d8fdb3d-7083-487b-9c49-f9661d9f53b8>

18. Матвєєва Л.В. Залучення пасіонарної енергії громадян до процесів повоєнного відновлення. *Місьцеве самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу*. (Київ, 10 грудня 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 103 с. С.50-51.
<https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2155/files/4c387639-a067-4c2a-a3ad-71683f214248.pdf>

Довідки про впровадження

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2
телефон (044) 481-21-61

17.11.2025 р. № 044-16-08-283-1

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідній роботі

Видана МАТВССВІЙ Ларисі Володимирівні з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні у 2025 році на громадських засадах науково-дослідної роботи «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» (номер державної реєстрації 0123U102412).

Довідка видана на підставі витягу з протоколу № 6 засідання вченої ради Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 30 грудня 2025 року про затвердження анотованого звіту (для завершених науково-дослідних робіт) по кафедральній науково-дослідній роботі кафедри регіональної політики, тема науково-дослідної роботи «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» (на громадських засадах) за 2023-2025 роки.

Директор Інституту

Лариса КОМАХА

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008 | www.rada.gov.ua

№ 571/14-26 від 14.01.2026

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Матвеевої Лариси Володимирівни

«Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «281. Публічне управління та адміністрування»

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Матвеевої Лариси Володимирівни на тему: «Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «281 Публічне управління та адміністрування» впроваджено в практичну діяльність Комітету Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва.

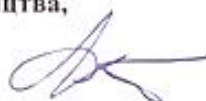
Основні положення та висновки дисертаційної роботи були враховані Комітетом під час:

- формування аналітичних матеріалів і рекомендацій щодо залучення громадянського суспільства, ветеранських і волонтерських ініціатив до процесів міжнародної співпраці та міжпарламентського діалогу;
- підготовки пропозицій з питань парламентської дипломатії у сфері міжнародної підтримки відновлення територій України;
- опрацювання підходів до використання людського, соціального та пасіонарного потенціалу українського суспільства як чинника підвищення суб'єктності України у міжнародних відносинах;
- розроблення концептуальних підходів до позиціонування України на міжнародній арені в контексті післявоєнної реконструкції та відбудови.

- модель управління потенціалом пасіонарності в умовах кризових та посткризових трансформацій;
- класифікація форм прояву пасіонарності у зовнішньополітичній та міжпарламентській діяльності;
- рекомендації щодо інтеграції пасіонарного ресурсу громадян, діаспори, експертного середовища та міжнародних партнерів у механізми парламентської дипломатії.

Застосування результатів дослідження сприяє підвищенню ефективності аналітичної, комунікаційної та представницької діяльності Комітету в умовах повосного відновлення держави та розвитку міжнародного співробітництва.

**Заступник Голови Комітету
Верховної Ради України
з питань зовнішньої політики
та міжпарламентського співробітництва,
академік НАН України**

О.Л.Копиленко

«14» січня 2025 року

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
Матвєєвої Лариси Володимирівни**

«Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 - Публічне управління та адміністрування.

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Матвєєвої Лариси Володимирівни на тему: «Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення територій держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 - Публічне управління та адміністрування, впроваджено в практичну діяльність Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад».

У ході дисертаційного дослідження розроблено теоретико-методологічні положення та прикладні рекомендації щодо управління потенціалом пасіонарності територій як інструменту підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення територій.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації були використані Асоціацією в практичній діяльності, зокрема:

- під час підготовки методичних рекомендацій та аналітичних матеріалів для районних і обласних рад щодо організації процесів відновлення територій із залученням активних громадян, ветеранських спільнот, волонтерських і громадських ініціатив;
- при формуванні пропозицій до стратегічних документів регіонального розвитку, програм комплексного відновлення територій та планів міжмуниципальної співпраці з використанням елементів дорожньої карти управління потенціалом пасіонарності громад;
- у процесі консультативної та експертно-аналітичної підтримки органів місцевого самоврядування щодо підвищення рівня громадської участі та мобілізації людського і соціального потенціалу громад;
- під час проведення круглих столів, робочих зустрічей та експертних обговорень, ініційованих Асоціацією, з питань післявоєнного відновлення та посилення ролі місцевого самоврядування.

Практичну цінність для діяльності Асоціації мають запропоновані авторкою:

- модель управління потенціалом пасіонарності територіальних громад, що дозволяє систематизувати управлінські рішення в умовах кризових і посткризових трансформацій;
- інструментарій ідентифікації та залучення пасіонарних груп (ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, громадських активістів, волонтерів) до процесів відновлення та розвитку територій;
- класифікація управлінських механізмів активізації пасіонарного потенціалу на місцевому та регіональному рівнях;
- рекомендації щодо інтеграції пасіонарного ресурсу у діяльність органів місцевого самоврядування через програми розвитку громад, інструменти партнерства та міжмуниципальну співпрацю.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяє:

- підвищенню інституційної спроможності органів місцевого самоврядування;
- удосконаленню управлінських підходів до післявоєнного відновлення територій;
- формуванню стійких моделей розвитку регіонів на основі активної участі громадян.

**Голова Секретаріату
Всеукраїнської асоціації
органів місцевого самоврядування
«Українська асоціація районних та обласних рад»**

Дмитро НКУЛЬШИН

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Матвєєвої Лариси Володимирівни

«Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення території держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «281. Публічне управління та адміністрування»

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Матвєєвої Лариси Володимирівни на тему: «Управління потенціалом пасіонарності у період відновлення території держави» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «281 Публічне управління та адміністрування» впроваджено в практичну діяльність Крутівської сільської ради Чернігівської області.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи застосовані Крутівською сільською радою у практичній діяльності, зокрема:

- при плануванні заходів з відновлення громади та визначенні пріоритетів відбудови об'єктів соціальної і комунальної інфраструктури;
- у процесі залучення активних мешканців громади, волонтерів, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб до реалізації ініціатив місцевого розвитку;
- під час розроблення та реалізації програм соціальної підтримки населення, спрямованих на посилення згуртованості громади та розвиток громадської активності;
- у межах взаємодії з громадськими організаціями та органами державної влади і місцевого самоврядування вищого рівня з питань відновлення та розвитку території.

Практичну цінність для діяльності Крутівської сільської ради мають запропоновані авторкою:

- модель управління потенціалом пасіонарності територіальної громади, адаптована до умов сільської місцевості;
- підходи до виявлення та підтримки активних мешканців громади як ініціаторів соціальних і відновлювальних проєктів;
- інструменти активізації участі жителів громади у прийнятті управлінських рішень;
- рекомендації щодо використання людського та соціального потенціалу громади у процесах відбудови та сталого розвитку.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяє:

- удосконаленню управлінських підходів на рівні територіальної громади;
- підвищенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування;
- посиленню ролі громади у процесах відновлення території.

Сільський голова
Крутівської сільської ради
Чернігівської області

2025 року

О. Бузул

/П.І.Б./